CURTII SPRENGEL

INSTITUTIONES MEDICÆ

IN XI. VOLUMINA DISTRIBUTÆ

Prezzo del quinto volume.

Fogli 15 *e mezzo a cent.* 15.	lir. 2 32
Legatura.	„ – 15
	lir. 2 47

NB. *I primi quattro volumi importano lir.* 13 79.

DE LA CONSTITUTION FRANÇAISE DE L'AN 1814.

PAR M. GRÉGOIRE,

ANCIEN ÉVEQUE DE BLOIS, SENATEUR, etc., etc.

SECONDE ÉDITION.

PARIS,

A. EGRON, Imprimeur-Libraire, rue des Noyers, N. 37.
LE NORMANT, Imprimeur-Libraire, rue de Seine, N. 8.
DELAUNAY, Libraire, au Palais-Royal.

1814.

CURTII SPRENGEL

INSTITUTIONES

MEDICÆ.

VOLUMEN QUINTUM.

CURTII SPRENGEL

INSTITUTIONES

MEDICÆ.

PATHOLOGIAE GENERALIS

VOLUMEN SECUNDUM.

MEDIOLANI

REIMPRIMEBAT JOHANNES SILVESTRI

MDCCCXVII.

CONTINUATIO LIB. II.

ÆTIOLOGIA GENERALIS.

CAP. II.

DE POTENTIIS EXTERNIS.

SECT. VIII.

DE NIMIO STUDIO.

§. 170. *Salubritas studiorum.*

Haud deesse novi, qui, magni regis auctoritate freti, in opprobrium bonis artibus vertunt, quod natura minime ad eas trahamur, sed quod ad aurigandum potius quam ad animum doctrina excolendum facti simus: umbratilem enim vitam et ab hominum consortione, a concionibus, conviviis comessationibusque remotam tum animum implere meticulosa quadam intemperie ac nimia contentione infirmare, tum sensus laedere, musculorum vim enervare, somnum turbare et appetitum, sanitatique maxime noxiam esse. Hinc accusare solent nonnulli nimia studia, qui per paucas duntaxat diei aut noctis horas iis vacarunt, reliquum tempus vero ludis aut epulis consumere consuerunt. Equidem vero, qui ab ineunte adolescentia studiis ita deditus fui, ut quantum alii aliis rebus tribuunt, tantum mihi egomet ad bo-

nas artes recolendas sumserim, quique per triginta et quod excurrit annos, nullum unquam e continua adsiduitate sanitatis detrimentum cepi, aliter sentio, nec sanitati studia officere, nisi abusu, existimo.

Quod ut uberius exponatur, non dubito naturae consilium id ac eum in homine formando finem tribuere, ut omnes omnino ejus facultates excolerentur, perpolirentur, ac ad eam perfectionem excitarentur, quam ferre possint. Qui quidem animi cultus ut infinitam adipiscitur varietatem, ita non potest non commodissimus esse, dummodo aequabilis fuerit, nec in una aut altera animi facultate circumscriptus. Illiteratorum infelicitatem multi amplificarunt oratores, argumentis e civili potius vita petitis nimioque forte artificio exornatis: ego vero ex animi inertia, sensuum internorum et intelligentiae torpore infirmitatem etiam corporis derivare audeo. Neque jure aliquis rudium hominum et agrestium, aut incultorum vel novae Hollandiae vel Africae mediterraneae incolarum exempla objiciet, qui literarum et omnis humanitatis prorsus expertes bene tamen valent. Nolo enim animi cultum in disciplinae nostrae scholasticae angustias compellere aut pressius justo definire: namque et Californiae et novae Caledoniae incola, in cujus sylvis montibusque nec M. Tullii nec Aristotelis nec Leibnitii nomen unquam resonavit, suo tamen modo animum excolit, si hostem insidiis circumvenire, commeatibus providere, instrumenta fabricare et polire, habi-

tacula et ornamenta corporis construere et commode perficere sapit. Nec desunt intelligentiae, rationis, memoriae valde excultarum et perpolitarum exempla mirabilia apud populos ab omni literarum cultu alienos. Quocunque igitur modo mentis facultates perficiantur, dum congruo modo et aequabili id fit, perinde sanitati confert.

Qui vero vel forensi strepitu vel rebus militaribus aut civilibus obeundis, vel itineribus, venatione, agricultura aliisque officiis aut laboribus tempus consumunt, eorum animus mirifice relaxatur literarum studiis atque reficitur: aeternam enim veritatem habet M. Tullii celeberrimum illud dictum: haec studia adolescentiam alere, senectutem oblectare, res ornare secundas, adversis perfugium ac solatium praebere, delectare domi, foris non impedire, pernoctare nobiscum, peregrinari, rusticari. Aequabilis enim animi cultus hilaritatem continuam servat, σωφροσύνῃ illi Graecis dictae favet, quae intemperantiae omni obest et aequabilem vitae sine ulla offensione cursum promittit. Optime denique, qui literarum doctrinae se devovit, vitare potest caussas omnes aegrotationum, quarum plures cognoscit, quam rudis homo et literarum expers.

§. 171. *Noxae unde oriantur?*

Quodsi igitur recta studiorum ratio ac aequabilis animi cultus sanitatem corporis potius servat quam laedit; quomodo nocere studia possunt? Et primum quidem noxa est ea animi contentio,

quae haud jucunda est, seu quae liberam multarum rerum bene cohaerentium percursionem haud pollicetur. Studiorum omnium difficilium, linguarum peregrinarum, nullo usu conspicuarum, abstractioris philosophiae aut matheseos disciplina, quam vel facilius capere vel sine negotio adhibere desperaveris, hilaritatem animi et temperiem aequabilem opprimit, morosam mentem facit, eaque ratione tum animi vires perturbat tum corporis sanitati officit. Ex quo intelligitur, et difficilimas literarum disciplinas impune tractari, dummodo animi hilaritatem non impediunt: necesse igitur est, studia taediosa ita tractare ac expedire, ut jucunda fiant: quae summa ars est, a quocunque addiscenda, qui vitam studiis devovit. Ut id consequatur, opus est consuetudine et ea animi temperie, quae nec in opibus, nec in gloria, nec in epulis aut hominum turbulento commercio prosperitatem quaerit, sed in animi cultu, et virtute et familiarium amore. Quare, quae adsuetis bene conducunt, ea studia vel faciliora vel vere jucunda, morositatem tamen important iis, qui non adsueti sunt aut qui quamvis animi contentionem horrent.

Dein adsiduitas nimia unius ejusdemque contentionis noxia est. Salubris studiorum varietas non modo delectat, sed proficua etiam est stimulorum vicissitudine (*Phys.* §. 62. 71), si recesseris ab usu, quem variarum literarum disciplina praebet, ut altera alterius ope perficiatur, poliatur et ornetur. Qui vero uni doctrinae ac soli

vitam consecrat, ni jucundissima illa fuerit, ni varias animi facultates exerceat, is periclitatur sanitate et animi et corporis. Namque mens, unica perceptionum et cogitationum serie suscitanda, aliarum omnium capacitatem amittit, imaginatio, quae copulare perceptiones solet, hebescit et ipsum corpus participat morositatem animi ac inertiam Oriuntur inde adsiduus sanguinis impetus versus encephalum, insomniae, capitis dolores, vertigines, hallucinationes et ipsius imaginationis perversa indoles, quae desipientiae finitima est. In iis hominibus, quorum encephalus adsidua unicae perceptionum seriei intensione exercetur, aliorum organorum functiones infirmantur, maxime digestio et motus sanguinis per abdominis vasa: appetitus pessumdatur, nascuntur stagnationes in vena portarum, inaequalis sensilitatis distributio (§. 57. 81. 82), hypochondriacus morbus et caterva malorum adfinium.

§. 172. *Maxime e ratione studiorum perversa.*

Neque sine damno est ea studiorum ratio, quae nulli stato tempori adstricta, quantum quieti natura destinavit id omne in lucubrando consumit. Experientia constat, antelucana studia, cum viget animus somno recreatus, multo minus nocere quam quae ad concubiam usque noctem protrahuntur: namque vel oculorum acies diurnis exercitiis debilitata et animus lassatus, si vi incitantur, infirmare mentis sanitatem ac corporis multo celerius

possunt quam alio tempore. Similiter noxia etiam sunt studia post epulas, digestioni enim tum potius vacare quam oculos et mentis aciem intendere juvat.

Denique ordinis rati et rationis opus est, ut studiorum disciplina rite instituatur. Qui imaginationis vires solas, sine victus quadam ratione adhibita, exercent, ii multo frequentius aegrotant, minusque longaevi sunt, quam quorum mens in vero eruendo occupata, naturae arcana revelare studet, gratissimo negotio et saluberrimo, cum studia domestica continuo alternent cum campestribus et ruralibus occupationibus Naturae scrutatores et medici et mathematum studiosi, ni alii victus errores accesserint, melius valere, diutius etiam vitam protrahere solent, quam poëtae aut artifices. E philosophis summam attigerunt senectutem vegetis viribus Cato, Diogenes, Fontenellius, Newtonius, Protagoras et Zeno; e medicis Acrelius, Dimsdalius, Leonicenus, Schützercranzius et Sloaneus; e naturae scrutatoribus Adansonius, Aldrovandus, Hamelius; e poëtis Cornelius, Gleimius, Boccaccius, Passeronius, Uzius, Fontanius, Voltarius; e pictoribus et artificibus Michael Angelus Bonarota, et Claudius Gelaeus Lotharingius. Multo plures vero ex his et poëtis praematura morte erepti fuerunt, Raphaëlis Urbinatis, Antonii Allegri, Haunibalis Caraccii, Dorati, Cronegkii aliorumque plurimorum exemplis.

Sect. IX.

DE SOMNO ET INSOMNIA.

§. 173. *Nimius somnus.*

Somni naturalis necessitatem, usum et damna nimis protracti, generatim quidem alio loco (*Phys.* §. 384) indicavimus. Licet enim sensuum justa intercapedine vires omnes egregie restituantur, nimia tamen ejus intercapedinis mora, ob stimulorum defectum, inertiam efficit actionum: hinc qui diutius justo somnum protraxerunt, somniculosi fiunt, stupidi, inertes, pallidi, amittunt ciborum appetentiam, sensuum vigorem et ingenii acumen. Humorum motus et secretiones tardantur, unde facilime in capite aut pulmonibus aut abdomine etiam accumulantur. Mirum igitur non est, si capitis dolores, anxietates, duram alvum et malam continuo digestionem querantur, si denique in apoplexiam, spiritus difficultatem et nutritionis labem incidunt. Nonnulla ejusmodi damna saepissime nascuntur in iis, qui matutinas horas somno transigunt, cum aurora non musis solum sit amica sed omnes labores levet, animi vigorem servet et hilaritatem, atque, vel electricitatis abundantia, idoneum praebeat stimulum, quo sanitas servatur. Nec ullius memini longaevi hominis et continuo bene valentis, quin multo mane surgere solitus fuerit.

Male egerunt, qui somnolentiae nimiae noxas e directa sola debilitate derivarent, stimulorum soli

detractioni fisi· quotidie enim videmus somniculosos stimulos fortiores facilime ferre, ac eo torpore et inertia laborare, ut nullo modo receptivitatem auctam esse sentias.

§. 174. *Insomnia.*

Somni defectus, seu insomnia, vires debilitat, quae illo restituuntur. Concitati enim continuo sensus et musculorum motus sensilitatis inaequalem producunt dispensationem, quo fit, ut maxime encephalus suscitetur (§. 56. 57). Quo tenerior corporis constitutio, eo promtius vigilias protractas id detrimentum excipere solet: infantes enim et sanguinei homines aegrius insomnias ferunt senibus et qui rigidi sunt aut laxioris habitus. Insomnes somnum capere facilius nequeunt, quod perpetua sensilitatis suscitatio remissionem impedit, ut tandem nimis rapida oriatur et abnormis perceptionum series, quae vertiginem, imaginationis errores, hallucinationes ac deliramenta producit. Nihil praeterea vulgatius est, insomniis orgasmum sanguinis cieri, ruborem totius corporis et enormem aestum, unde febris saepius accenditur et vis vegetativa labefactatur. Digestio enim, quae insomnia brevi incitatur, magnopere turbatur, si illa diutius protrahitur: secretiones reliquae impediuntur, adeps aliique humores in circuitum rapiuntur, unde macies et labes tandem nascuntur.

Sect. X.

DE RETENTIS PRAETER NATURAM ET PROFUSIS HUMORIBUS.

§. 175. *Generalia praecepta.*

Generatim haec vitia tanquam caussa morborum consideranda sunt, licet pleraque morbos etiam compositos sistant, in speciali hujus operis partes considerandos. Retineri autem principio humores nequeunt excernendi, nisi vasa et oscilla praeter naturam stringantur aut mechanicis etiam caussis ita adficiantur, ut profundere humores impediantur. Vulgatissime contingit, sensilitatem adeo inaequaliter dispensari, ut spasmi oriantur in organis excretoriis, quibus tum illud humoris, quod excernendum erat, reprimitur, tum ad alia quoque organa incitatio haec propagatur. Transire autem humores ipsos paratos, a vasis absorbentibus receptos, in sanguinis massam, turbasque eas gignere, quas post excretiones interruptas animadvertimus, credibile non est, siquidem obstat glandularum mirabilis efficacia, qua mutant atque transformant, quidquid sanguinis mixtionem laesurum est (*Phys.* §. 246. *Path.* §. 86. 96. — 100). Hinc ad debilitatis potius speciem aliquam et ad sensilitatis inaequabilem distributionem confugiendum est, quam ad sanguinis labem aut humorum excretorum regressum.

§. 176. *Perspiratio suppressa et alii humores.*

Quibus positis intelligitur, quomodo accipienda sint damna e frigore, quod corpus excepit, ac e repressa perspiratione manantia. Cum alio loco (*Phys.* §. 273) functionis hujus dignitatem exponeremus, monuimus quoque, tantum abesse, ut, suppressa perspiratione, ad regredientes in massam sanguinis humores respiciendum sit, ut potius noxae e συνεργείᾳ aliorum organorum exponantur. Et primum quidem ratione docemur, tum haud inimicissima esse perspirationis elementa humorum animalium mixtioni, tum facilime mutari illam ipsam materiem posse. Si enim aquae vaporibus, acido carbonico et azotico praegnantibus, omnis humor perspirabilis componitur (*Phys.* §. 271), adversarium animali massae nihil inest, neque difficulter id potest in massam sanguinis recipi. Neque vasa absorbentia, nisi ad glandulas, avehere eos humores possunt, quibus cum insignis sit transformandi vis (*Phys.* §. 258), facilime etiam perspirabilem hanc materiem ita mutabunt, ut nullo modo nocere possit. Dein summa celeritas, qua phaenomena morbosa suppressam perspirationem excipiunt, obest, quominus e migratione ejus materiei derivare morbos possimus. Namque momento saepe citius, ut frigus excepit corpus, raucitas oritur vocis et membranae Schneiderianae adfectus et tussis: quae symptomata nequaquam e migratione humorum exponenda sunt.

Quodsi insuper experientiam consulimus, dubia varia oriuntur, quae adfectas potius sensiles partes, quam humorum regressum docent. Etenim facilius damna ex hac sentiunt caussa, qui teneriores sunt et inaequabili sensilitatis dispensatione laborant, tum etiam ii, qui e morbis convalescunt, et qui continuo caloris usu emolliti sunt, quam robusti et frigori adsueti. Compertum insuper habemus, plura nasci damna a frigore, quod pars singularis, aestu ante calens, excepit, quam quot in totum corporis ambitum agit; illo enim facilius sensilitas inaequaliter distribuitur, quam hoc casu. Neque rarum est, sudorem aeque perfundere, qui corpore frigus exceperunt, ac antea, unde is humor repressus minus accusandus est, quam cutis adfectus. Dein persuasum habemus, tum facilius has noxas nasci, si electricitatis atmosphaericae ratio peccat (§. 132), quod electricitas vel maxime dominatur in perspiratione (*Phys.* §. 173), tum etiam curari eos morbos, electricitatis ratione restituta. Quid quod, vulgatissimi sunt morbi populares catarrhales, qui eos quoque occupant, quorum cutis neutiquam frigori obnoxia fuit, in quibus atmosphaerae electricitas potentissima esse videtur.

Cum membrana mucosa, quae cutim constituit, et internas corporis partes obvestiat, atque tum in Schneideri membranam tum in tractum intestinorum producatur (*Phys.* §. 109. 132. 200. 262. 466); cum insuper nervorum e gangliis sympathici nervi ortorum amplissimum sit imperium;

pleraque etiam organa adfici solent, si frigus subitaneum in cutim egerit. Frequentissime membrana narium et laryngis asperaeque arteriae mucosa, dein etiam intestinorum adficitur, ut congestiones oriantur et inflammationes earum partium.

Reliquorum humorum repressio eodem modo dijudicanda est. Cum vero morbos peculiares sistant, uberius alio loco exponentur.

Pauca vero adjicere libet de seminis virilis suppressione, quam rebus venereis deditissimi frequenter accusant, ut hoc nomine peccata praetexant. Atque, licet minus explorata sit spermatis indoles (*Phys.* §. 507), persuasissimum tamen nobis est, continuo aliquid ejus humoris in viris bene valentibus resorberi, quo robur partium firmarum servetur et augeatur (*ib.* §. 508); abundantiam autem, si quae subnascatur, pollutionibus nocturnis minui. Itaque nulla noxa e seminis excretione impedita oriri potest, ni forte liquor jam excernendus subito reprimatur, quo intumescere testes possunt

§. 177. *Nimia humorum profusio, maxime seminis.*

Nimia humorum secretorum profusio, quae damna producat, partim jam elucet ex iis, quae de debilitatis ortu (§. 50 57. 58 60) monuimus. Cum enim habituales stimulos sistant humores, quibus idonea vis vitalis efficacia servatur, necesse est, detractis iis debilitas augeatur, quae principio

traire
, écl
e les a
idu q
ous q
nglaise
de c
ur de
ux du
habe
de p
es ,
rie, c
s sur
n, me
, à l
carac
s on
es à c
nt de
cōntie
ces de
e a d

celui
ggére
a Con
ettre
de la
ication
onstitu
qui ét
ssivem
es , s'

tion
terô
dan
eurs
qui
nate.
p
a
abs
tutic
omu
ce d
tion
utra
com
néc
ll a
nspe
au
the
iles
on
uses
ou
ait-i
tou
pe
nt
uati
dét
vu
di
es
lité
cop

aucta receptivitate juncta est, dein vero in torporem abit et sensilitatis prostrationem. Cum dein excernatur non noxius solummodo humor sed altilis etiam, nutritio labefactatur et morbi diuturni producuntur.

Percursis alibi (§. 149) nonnullis quae huc pertinent, aliis vero ejusmodi vitiis in speciali hujus operis parte tractandis, superest, ut speciatim de seminis virilis profusione ejusque insignibus noxis praecipiamus. Dignitatem autem hujus liquoris, cujus secretionem concentus idoneus vegetativae vis et sensiferae producit, adjuvante mirabili vasorum et organorum molitione, quae certa duntaxat aetate eum humorem, propagandae speciei idoneum, gignere potest, aliis locis uberius exposuimus (*Phys.* §. 500 — 508). Indicavimus etiam (*ib.* §. 510), quam concitatis motibus et sensibus ille liquor excernatur, ut ab oestro eo musculos convelli satis vulgare sit. Quibus omnibus intelligitur, quinam sit detrimentorum fons, e profuso nimis semine manantium.

Et principio quidem graviora sunt metuenda damna e praecoci rerum venerearum abusu, propterea quod nondum adultus homo nec satis firmatus, neque abundantem eum liquorem habet, neque egere ejus stimulo potest ad servandam idoneam virium rationem. Dein multo graviores noxae, si imaginatio nimis incitatur, si, absente amasia, manibus suis aut aliis foedissimis artificiis semen e icere conatur. Quae quidem profusio seminis plurimos praecipitat juvenes. Multo magis quoque

debilitat complexus venereus scortorum aut mulierecularum voluptati deditarum, quam compressio conjugis castae, quam amore deperimus.

Prima autem damna hujus vitii complectuntur partes ipsas, quae debilitantur nimis frequenti contentione. Non rarum enim est, qui libidine peccarunt, eam laxitatem penis ejusque vasorum experiri, ut vel difficilime erigatur, vel protinus, ut adrigitur, etiam semen profundat. Eadem laxitas glandulas penis occupans muci fluxum producit et ipsius liquoris prostatici, quem in quavis libidinosa cogitatione ani adverteris aut post urinae missionem. Nec sphincter vesicae immunis est ab ea laxitate, haud obedit voluntati, nec possunt stupris enervati lotium diutius retinere, nec vi quadam protrudere, nec omne omnino e vesica emittere. Remanet semper aliquid, vesicae partes pandit et diverticulis aut herniis vesicae sacciformibus oriundis ansam praebet. Denique vasa partium verendarum laxata varices producunt et tumores cysticos et profusiones etiam sanguinis ex oscillis resolutis.

Finitimas partes easque, quibus nervorum communio cum genitalibus partibus est, infirmari, variisque adfici vitiis, mirum haud esse videtur. Nervi sacrales et lumbales, qui externis partibus provident (*Phys.* §. 503), hac frequentiori irritatione adfecti, dolores lumborum tendentes et ipsum ossis sacri dorsique totius rigorem producunt. Cum nervi testium e plexibus renali et mesenterico nati reticulatim confluant cum plexibus hypo-

gastrico et mesaraico (*Phys.* §. 503) : renum functio nimia libidine turbatur, maxime vero viscerum abdominalium digestioni inservientium. Nervi abdominales debilitati fluctuatione sensilitatis adficiuntur, unde caterva malorum oritur, quae vel ad hypochondriacum malum vel ad stases abdominales referuntur (§. 57). Inde sensuum hallucinationes, tremores, nervornm distensiones, palpitationes cordis et morbi plerique nervosi. Nec vegetativa vis potest non labefactari, cum adsiduo seminis stimulo idonea ejus ratio sustineatur: macie conficiuntur, qui venereis rebus deditissimi fuerunt, aut pallescunt, siccescente toto corporis habitu. Tandem in inertiam universalem et torporem omnium virium illabuntur, ut tabe dorsali vel phthisi nervosa conficiantur.

Qui manibus stuprum committunt, morum turpitudinis saepius aut pravitatis minus arguendi sunt, quam morbi scrufulosi, quo cum mesenterium occupatur, nervi praeter naturam incitati eum stimulum cum nervis genitalium communicant. Cognitu nonnunquam difficilimum est id vitium, nisi bene mane cubantes adhuc visitaveris, nisi primum expergefactorum lotium examinaveris, in quo flocci mucosi aut filorum quaedam species obnatans suspicionem movent. Vultus etiam indolem contemplari expedit; musculorum enim facialium quaedam distorsio, areolarum circa oculos livor: gracilitas narium: natans in humoribus et voluptuosa oculorum indoles; quaerimoniae de scintillis et maculis ob oculos volitantibus, de

tinnitu aurium; denique musculorum laxitas et motuum impedimenta; haec omnia in juvenibus visa probabile reddunt, vitio eo per turpitudinem abusos esse.

Nec in puellis foeditas illa infrequens est nec insons, licet humores tam nobiles non perdant: praeter mucum enim e cryptis vulvae excretum in summa voluptate nihil profundunt. Sed tribades et quae digitis aut turpi alio modo sibi stuprum inferunt, lascivia imaginationem multo magis incitant, nervi fortius distenduntur et convelluntur, partes verendas praeter naturam irritant. Inde sanguinis cursus immoderatus, fluores albi, polypi uterini et prolapsus, ovariorum degenerationes et hydropes, concretiones cum fimbriis tubarum et peritonaeo, sterilitas spastici morbi etiam et nervosi cum tabe totius corporis et chlorotica cachexia. E nutritione turbata verrucas facilime oriri, supra (§. 106) monitum est.

SECT. XI.

DE MOTU ET QUIETE NIMIIS.

§. 178. *Utilitas motus.*

Motus musculorum quantopere necessarius sit ad promovendum sanguinis circuitum, ad nutritionem et secretiones omnes augendas, ad suscitandam nervorum integritatem et activitatem, ex iis patet, quae de ejus motus momentis (*Phys.* §. 319) docuimus. Hinc in ipso foetu, simulac motus ipsius musculares incipiant, sanguinis etiam mixtio oxy-

dis et azotico abundare, iisque similior fieri adultorum sanguini observatur (*Phys.* §. 538. 545): et animalium omnium, quae nullo peculiari motu gaudent, carnes potius gelatinosae sunt, domesticorum etiam adipe scatere solent, dum quiete saginantur (*Phys.* §. 264).

Itaque saluberrimo illo stimulo motuum arbitrariorum destitui primum infirmitate musculorum adficiuntur, quia quaelibet vis non exercita iners fit, unde homines, desuefacti omnino ab ambulatione, eo tandem perveniunt, ut pedibus uti nequeant: et, qui nonnisi delicate ac segniter membris utuntur, laxiores musculos, pallidiores et adipe copioso interstinctos accipiunt. Sanguis ipse tardius movetur, praecipue in vena portarum: unde stases, haemorrhoides, hypochondriacum malum, maxime vero digestionis labes, quae magnopere promovetur mediocri musculorum exercitio, praesertim in aëre puro. Veteres methodici uberrimi in exercitationibus suadendis fuerunt, ut Antyllus vociferationem, quae graviori aut acutiori sono fiat, quae jambicos aut elegiacos versus recitet, ut idem deambulationis varia genera, quae calcibus fiat aut pedum digitis, quae inaequalibus locis fiat aut aequalibus, ut cursum et gestationem, κρικηλασίαν, equitationem, natationem, palestram, pugillatorium follem, gesticulationem, saltationem et pilam, tanquam praesidia saluberrima praeceperit. Bene enim perspexerunt veteres, non robur solum musculorum, non calorem et nutritionem augeri duntaxat, sed ipsam animi vim mirum quantum increscere his exerci-

tationibus, ut multo alacrior sit ad res suas gerendas et ad studia prosequenda, qui frequenter his artibus corpus exerceat, quam qui desidia pallescat. Hinc licet omni aetati pariter commodae sint exercitationes, intermissio tamen nocentissima est infantiae, quippe cujus teneritas adsiduo indiget musculorum exercitio, ut robur acquirat. Gravidae quoque ex intermissis motibus graviora damna percipiunt, cum sanguinis motus facilime intercipiatur.

§. 179. *Quomodo noceat.*

Quae etiamsi gravissima sint et verissima, ipse tamen motus nimius obest magis quam confert hominibus delicato quodam habitu gaudentibus. Modo enim quodam opus est, nisi nimis intendi vires et turbari functiones concitatis motibus debeant: cursu nimio aut deambulatione, itineribus etiam ita concitantur ejusmodi corpora, ut in gravissimos incidere morbos possint, quiete duntaxat praevertendos et removendos.

Nimii motus musculorum tremores et convulsiones producunt, sanguinis motum magnopere augent et turbant, impetum versus nobilia organa inferunt, unde et palpitationes cordis et apoplexiae et inflammationes consequi possunt. Secretiones, praesertim sudoris, praeter naturam augentur et pervertuntur, ut et debilitas inde augeatur et proclivitas ad depravationem humorum efficiatur. Violenti denique motus, in vociferatione, cantu, cursu, gestatione et laboribus gravioribus vasa rum-

pere, musculos divellere, ossium juncturas solvere possunt.

§. 180. *Positus corporis et decubitus.*

Necesse etiam est, ad positum corporis et decubitum respiciamus, quibus, si diutius justo in iisdem perrexeris, morborum caussae contrahuntur. Erectos nos licet natura creaverit (*Phys.* §. 96), status is, si nimis protrahitur, maxime in feminis et delicatulis, damno esse potest. Principio enim sanguis, pondere deorsum premens, pedum vasa obruit, varices facilime et oedemata producit: a supernis partibus derivatus, animi deliquia, pulmonum molestias et encephali debilitatem importat. Neque sine exemplo est, in gravidis, qui diutius justo erectae starent, prolapsus et abortus et hernias sequutas fuisse.

Sessio, si commoda fuerit, neque contracto nimis abdomine, haud facile damnosa est. Sedentaria pleraque opera ita perficiuntur, ut abdomen contrahatur, pectus tabulae adlidatur et caput declinetur. Eo autem positu sanitas valde laeditur. Abdominis viscera compressa functionibus suis rite vacare nequeunt, sanguis per vasa cursus tardatur, humores difficilius secernuntur. Hinc digestionis labes, stases in vena portarum, bilis concrementa, haemorrhoides, mucosa colluvies in renibus et calculi urinarii, dein etiam nervosa mala, hypochondriasis cum iliade molestiarum e sensilitatis abdominalis fluctuatione (§. 57) derivanda. Membrorum inferiorum nervi debilitati ingressum tremebundum,

sartoribus familiarem, et veram denique resolutionem producunt. Pectus compressum in juvenibus potest pulmonum inflammationi, palpitationi cordis et coalitui partium ansam praebere. Capitis adsidua declinatio sanguinem eo impellit, capitis dolores, hallucinationes sensuum, vertiginem, carebariam et proclivitatem ad apoplexiam producit, eo magis metuendas, si animi vires simul magnopere intenduntur.

Decubitus supinus nocere potest hominibus sanguine abundantibus et juvenibus, qui in pollutiones proni sunt: illi incubo et somniis turbulentis terrificisque, hi profusione seminis infirmante corripiuntur. In morbis etiam a decubitu diutius protracto excoriantur lumbi et regio sessitandi, colluvies quoque mucosa in renibus oriri potest, e qua calculi generantur (§. 117).

Sect. XII.

DE VERMIBUS, UT CAUSSA MORBORUM.

§. 181. *Circumspecte in hac doctrina procedendum est.*

Locum adgredior vexatissimum atque ob contraria adversariorum argumenta difficillime expediendum tum quod ortum morborum ex his animalculis tum quod originem eorum ipsam spectat. Etenim non defuerunt, clarissimo praesertim Linnaei exemplo moti, qui *pathologiae* huic *animatae* amplissimum tribuerent imperium, plurimos et diversissimos quidem morbos animalibus vel insectis vel

ἐντοζώοις tribuentes: adversantibus aliis, qui, Buttero et Rushio praeeuntibus, naturaliter oriri vermes intestinales et salubriter etiam intestina irritare statuerent.

Circumspectissime autem in tota hac quaestione progrediendum est, cum rationibus contrariis nec robur desit nec probabilitas, cumque tam varia animalium genera, quae diversissimas in corpore sedes habent, uno eodemque modo dijudicanda non sint. In intestinis enim haerentes duae species ascaridum totidemque taeniarum, unica postremo trichocephali maxime alienae sunt et natura sua et symptomatibus ab acephalocystidibus, echinococcis et cysticercis hydatides generantibus, a distomate vesicam felleam, ab hamularia glandulas bronchiales, a polystomate ovaria, a strongylo renes, a filaria denique externa membra occupantibus. Magnopere demum differunt animalia insecta, acari in scabie et variolis hospitantes, oestrorum larve in sinubus frontalibus alibique interdum obviae et alia.

§. 182. *Vermium intestinalium species.*

Itaque primum de vermibus intestinalibus praecipiendum est, quorum in homine tria genera, quinque vero species etiamnum observatae fuerunt. *Ascaris* primum constituit genus, corpore tereti utrinque attenuato, capite trivalvi: cujus prima humana species, *ascaris lumbricoides*, corpore utrinque sulcato, cauda obtusiuscula, intestina po-

tissimum tenuia occupat. *Lumbrici teretis* passim nomine ab auctoribus citatur, a vero lumbrico terrestri diversissimus vermis, maxime capite trivalvi et corpore aequabili, nec annulato, nec aculeis conditis aspero nec ephippio circulari insigni. Longitudo saepe pedalis, crassities varia, duas plerumque lineas aequans: cutis color lacteus vel carneus. Duplicis est sexus, in feminis enim sub capite cingulum cum vulva, in maribus penis distingui potest. Ovipara sunt animalia, neque tamen ovula satis a foetibus, quos vivipari vermes edunt, differre Rudolphius docet.

Ab hac specie secunda, *ascaris vermicularis*, differt capitis obtusi membrana laterali utrinque vesiculari caudaque subulata, tum vero parvitate, namque vix quinque lineas longitudine aequat, filum crassitie. Intestina crassa, maxime rectum occupat, saepissime confusus cum insectorum larvis. Pariter oviparis est vermis ac altera species.

Tertia species est *trichocephalus dispar* Rudolphii: genus ab ascaride differt ore orbiculari et parte corporis antica capillari Duplicis est generis, mas corpus spiratim volutum, femina rectiusculum habet. In hominum coeco et colo satis frequenter sedere, nec morbo cuidam speciatim adstrictum esse hoc genus Rudolphius bene monet. Duos fere pollices longitudine haud excedunt: capillari pars maris maxima: femina ovipara est.

Taeniae genus corpore articulato osculisque capitis suctoriis insigne est: os nullum habet, sed

caput antice vel tuberculo vario vel uncinorum corona simplici aut duplici armatum, vel lobis brevibus quaternis aut octonis appendiculatum. Ex iis osculis canales alimentarii longitudinales, in cujusvis articuli fine ope transversorum nexi. Quivis etiam articulus ovaria continet, vario modo figurata, interdum dendritica, et foraminula transversa, papillis nonnunquam, setis aut cornubus terminata. Utriusque igitur sexus partes quivis fere articulus habet, unde androgynum animal, insigni longitudine et variis gyris contortuplicatum facilime potest semetipsum foecundare. Quomodo ovula prodeant ex articulis ambigitur; Wernerus enim et Goezius crediderunt per foramine laterali exprimi; Rudolphius multo probabilius intumescere articulos ovulis foetus atque separari a vicinis statuit. Idem auctor totius animalis regenerationem ex abruptis articulis abunde refutavit, maxime saltem dubiam reddidit.

Prima et vulgatissima hujus generis species humana est *taenia solium* s. *cucurbitina* Pallasii, foramina habet plerumque gemina singulorum articulorum oblongorum et coronam uncinatam duplicem inter oscula: secunda vero species, *taenia lata*, rarissima, quam esse et Linnaei *vulgarem* perperam dictam, Rudolphius suspicatur, articulos habet latos, foraminulis solitariis instructos. Longitudo totius vermis utriusque stupenda est, Goezius enim vidit ad sexaginta ulnas extendi: saepissime vero quindecim aut viginti pedes aequat.

§. 183. *Quomodo gignantur.*

Quae quidem in intestinis hospitantes species quemnam ortum habeant, atque quanam ratione cum statu morboso cohaerent, proxime inquirendum est Extrinsecus autem corpus humanum irrepere atque vel in paludibus vel in aqua fontana adesse non veteres solum sed ipse etiam Linnaeus et Beireiscius contenderunt; sed obiter tantummodo hos viros comparasse animalcula extranea, nec, quae intestinorum calore indigent, posse frigidum aërem aut aquam tolerare, maximeque omnes vermes extra corpus animale obvios differre ab entozois, Rudolphius bene probavit. Solent etiam eosdem hospites ex esu piscium, iisdem abundantium, derivare: cui obstat, bullientis aquae aestum durare ea animalia non posse, esse etiam alius longe generis, qui pisces inhabitent, quam qui corpus humanum, licet absonum haud sit, animalia, quae cruda aut semicocta ab adfinibus animalibus vorantur, impertire his vermes suos intestinales. Quod vero cum humanorum entozoorum originem nequaquam exponat, alii confugerunt ad ovula per parentes cum foetibus communicata, praesertim cum in ipsis embryonibus jam vermes ab auctoribus fide dignissimis observati fuerint. Ovula autem illa, quae Rudolphius saltem examinavit, multo majora sanguinis globulis, nequaquam transire subtilissima vasa possunt: neque ulla communio humorum inter patrem et prolem est: et quae matrem foetumque intercedit, dynamicam potius diximus, cum

secretio duplex fere intersit, priusquam maternus sanguis in foetum transeat (*Phys.* §. 538). Accedit vermium multiplicitas, quorum ovula per plurimas saepe generationes inertia circumfluunt et mortua, antequam corpus invenerint evolutioni favens. Quae in bestiis occurrunt, entozoa vivipara difficultatem magnopere augent, quippe quae nullo modo transire vasa possint.

Quibus argumentis rite collatis nil superest nisi ad generationem confugere aequivocam, quam rationibus jam stabilivi, quas idoneas existimo (*Phys.* §. 487. — 489); quamque in his animalculis entozois observationibus quoque confirmavit Rudolphius. In canis enim fricatoris villis intestinalibus haerentia vidit initia capitum taeniae cateniformis, similique modo cysticercos etiam in hydatibus subnasci observavit. Objici quidem potest, animalia haec partibus sexualibus praedita esse, neque egere universali naturae efficientia, ut propagentur, sed multiplex est naturae ubertas in his saltem imperfectis animalibus, sicut et in plantis inchoatis haud uni modo semet adstringit, sed jam simplicius, nunc magis composite operatur (*Phys.* §. 491).

§. 184. *Caussae remotae.*

Quaenam vero caussae accusandae sunt, ut vermes hi intestinales nascantur? Quamvis sanissimi infantes huic vitio obnoxii nonnunquam sunt, id tamen exploratum habemus, mucum intestinalem abundantem vermibus generandis occasionem

praebere. Etenim non solum, ubicunque ejecti fuerint vermes, pituitae ejus copia simul adesse videbatur, sed persuasissimum etiam nobis est, omnia ea, quae pituitam generant, e muco abundanti ortam, verminoso etiam vitio favere. Infantes enim et mulieres, quibus vermes maxime familiares sunt, ob laxitatem partium solidarum pituitam facilime generant: febres et intermittentes et remittentes pituitosae aut nervosae vermes producunt, quae profecto ante non aderant, sed laxitate intestinorum et muci abundantia procreantur. Nulla vermium signa eos morbos praecedentia et initium comitantia: dispar sane ac maxime varia morborum indoles, ut modo rheumatica febris, modo epilepsia, jam biliosa, nunc nervosa febris nuncupanda sit; verminosorum symptomatum cessatio sine mutatione morbi universalis; haec omnia bene probant, nequaquam morbos hos vermibus produci, sed in iisdem oriri, simulac laxitas ea intestinorum et pituitae colluvies accesserint.

Cum in udis et paludosis regionibus pituitosa colluvies et febres nervosae haud rarae sint, frequens etiam morborum, qui vermibus stipantur, ibidem proventus. Ab Hippocratis inde temporibus ad Boschium Haganum usque epidemiae verminosae in paludosis locis frequentissime animadversae fuerunt. Nec victus sine culpa est: namque digestu difficiles cibi, farinacei, pultacei, adiposi ingenti copia vorati, vita sedentaria et aerumnae mentis laxitati intestinorum et colluviei pituitosae vel maxime favent.

§. 185. *Effectus et signa vermium.*

Jam, quaenam symptomata quive effectus vermium in primis viis nidulantium observati fuerint aut exspectari possint, disquirendum est Omnes quidem auctores uno adserunt ore, suctione irritare intestinorum parietes, hosque interdum ita laedere, ut etiam forent et ulceribus dilacerent. Quod quam maxime restringendum esse, Rudolphius nuper egregie monuit. Etenim, si primum de ascaridibus, ut vulgatissimo genere, quaeritur, nonnisi rarissime et sugendo intestinis adhaerescere, cum co piosissime alia vermium genera firmiter infixa parietibus inveniantur, adfirmat. Etiamsi intestinis ulcere exesis vermes contenti ex illis in abdominis caveam prorumpere soleant, quod magna auctorum caterva testatur, aegerrime tamen credideris, vermes osculis exilibus posse confodere parietes intestinorum ac ulcera saepe sphacelosa producere. Namque, quae vere et diutissime adhaerent genera, nunquam laesisse intestina conspiciuntur. Nec difficilis est ulcerum eorum alia expositio, ex herniis nimirum incarceratis sive ex inflammatione praegressa, insontibus iis animalibus, quae dein plerumque accesserunt. Proveniunt etiam ejusmodi foramina intestinorum et ulcera variis intestinorum locis, cum ascaris lumbricoides tenuia tantum intestina occupet.

Nec tamen inficiandum est, vermes intestina incitare atque vel suctione vel motibus vel copia obruere et molestare. Namque et dolores vulgatis-

simi sunt, undabundi praesertim in taenia et circa umbilicum fixi, et abdominis sensus acutissimus et praecordia tensa ac quovis tactu dolentia. Bulimia insuper cum appetitu plane deficiente alternare solet et sitis nimia jejunum aegrum vexare: accedunt nausea et vomituritio, maxime post dulcium esum: quae omnia sine dubio ad irritatum ventriculi et intestinorum statum referenda sunt.

Ea autem nervorum abdominalium irritatio facilime propagatur, cum intercostalis nervi centrum potentia ea propagandi stimulos magnopere vigeat. Pupillae tarda mobilitas eaque dilatatio, quae nec a fortissima luce facile mutetur: interdum etiam maxima constrictio cum strabismo: pulsus in accessibus dolorum plerumque durus, nonnunquam intermittens: spasmi musculorum pectoralium cum anxietate insigni et spiritus difficultate, tussicula sicca etiam, qua nil nisi glutinosi aliquid egeritur: loquela tremula et rauca: somnus pavoribus continuis, somniis terrificis turbatus, ut infantes subito saepe clamoribus et ejulatibus expergiscantur: oculi etiam inter dormiendum semiclausi, ut conjunctiva semper traluceat: stridores dentium et risus sardous: pruritus maxime narium et adsidua earum tractatio aut scalpurigo: vertigines hallucinationesque aliorum sensuum, susurrus et tinnitus aurium: cephalalgia pertinax in regione frontali haerens: dolores dentium, sine suspicione cariei aut rheumatismi; dolores faucium cum sensu constrictarum earum, quae et quasi globo angi nonnunquam videntur: dolores spastici sphincterum ani et vesicae: ea omnia e con-

sensu aliorum nervorum cum nervis abdominalibus derivande sunt.

Et alii adfectus sunt, qui nutritionem labefactatam esse docent aut secretiones perturbatas. Lingua pituita densa obtegitur: alvus, si fluxa fuerit, mucum copiosum eliminat: urina vel jumentaria est vel mucosa et quasi lactea. Ex ore odor vapidus, fracidus, mucidus exhalat: facies pallet, oculis livido circulo cinctis, palpebris etiam aquoso tumore occupatis. Nonnunquam oedemata aut flatulenti tumores circa pedum malleolos et pollices manuum oriuntur, quibus nimis confisus est Boschius velut praerogativis hujus morbi.

§. 186. *Haud tuta haec esse.*

Quae licet in vulgus nota sint vermium signa, tantum tamen abest, ut constanter perpetuoque eum statum denotent, ut potius saepius desint, ubi vermes tamen urgent, aut adsint etiam, absque ulla vermium suspicione. Etenim et Sinclairius et Musgravius et Haenius multique alii viderunt omnia aut pleraque saltem ejusmodi signa adesse, ubi nec ullus ejiceretur vermis, nec, morbo superato, aliqua remanerent ejus status indicia. Butterus vidit in febre intermittente aut remittente, qua infantes ligurritioni dediti saepius corripiuntur, plurima vermium signa, neque unquam vel vermem prodire vel anthelminthica usui esse. Quod Musgravius uberius explicat e crudorum fructuum nimis ingurgitatorum reliquiis, quae similiter irritare intestina valeant, ac si vermes ac fuerint. Et ad ty-

phum si accesserint vermes, tantum abest ut illum effecerint, ut potius symptomata morbi duntaxat augere possint, saepissime tamen immunes ab omni noxa, ut perinde sit, remaneant an evacuentur. Pari modo se habet in dysenteria, hygrophobia et intestinorum inflammatione, in quibus vermes oriuntur et evanescunt iterum, sine morbi mutatione.

§. 187. *Hydatidum ortus.*

Praeter vermes intestinales alii in variis partibus corporis humani reperiuntur, tumores cysticos aut vesiculas globosas formantes, in quibus, vario saepe modo disseptis, innumera aliarum vesicularum minorum caterva habitat. *Hydatides* communi nomine appellantur, quamvis nec hae omnes animalem habeant originem. Etenim veri non raro tumores cystici aut hydropici (§. 106), aut lympham et mucum, aut gluten etiam et pus aliosque humores includentes, similimi sunt hydatidibus animatis, cum quibus eamdem quoque sedem habere, e. g ovarium, consuescunt. Sed differunt maxime capsula simplici, quae duplex esse in animatis solet, differunt etiam, quod humor contentus facilius mutetur et modo limpidus sit, modo spissus et opacus Dein possunt hydatides verae oriri ex ultimis arteriarum finibus dilatatis et in globos pansis, quales nonnunquam in placenta uterina observantur. Veram autem esse hanc earum originem ex arctissimo cum arteriis nexu et e transitu injectae massae in easdem patet (*Gregorini* De

hydrope uteri, p. 65). Dubius haereo, sintne hydatides, quas olim e vasorum lymphaticorum tumore exposui, huc trahendae: licet enim hic ortus sit probabilis, nescio tamen an vere sit nexus is inter vasa absorbentia et hydatides observatus: in plexu saltem choroideo ventriculorum cerebri pariter possunt e vasorum ultimorum finibus ortae esse, cum vasa cerebri absorbentia a paucis etiamnum visa fuerint.

§. 188. *Animata earum natura.*

Quodsi vero omnino animatae sunt hydatides, duplici potissimum membrana cinguntur, interna facilime ab externa distinguenda, ut etiam acu cumpunctae hanc duplicitatem illico prodant. Sistunt autem plura genera, quorum primum est *acephalocystidum* Laennecio et Lüdersenio dictarum, globulorum simplicium, nullo osculo, nullaque alia parte conspicuorum, quae, velut inchoatae naturae ad imperfectissimorum animalculorum ordinem pertinent (*Phys.* §. 489). Interna membrana albis granulis adspersa est, globulos multos continens, quos ad pluria millia Vallisnerius reperiit. Hi prolem constituere videntur, ut simplicissimo eo modo, quo reliquae inchoatae naturae (*Phys.* §. 489. 490) multiplicentur. Liquorem continent limpidum, lymphatico-serosum, in quo interdum tamen aliquid fundum petit. Saccus, quo globuli continentur, cum reliquis partibus totam illam molem nectit; intus lymphatico humore irriguus, quo nutriri animalcula more zoophytorum viden-

tur. Generationem eorum animalculorum mere aequivocam habeo: neque semina ulla aut ovula requiri arbitror, siquidem alio loco probatum est (*Phys.* §. 18 — 20), formationis prima rudimenta, ex emergente polaritate ἐνϑυντικῇ, esse globulosa. Supponit igitur acephalocystidum generatio eam humorum corporis dispositionem, ut facilius secedere particulae et vis formativa inchoata evolvi possit. Hinc colluvies serosa, saniosa etiam in ulceribus, ansam praebere his hydatidibus globulosis oriundis solet.

Alius generis sunt hydatides ab echinococcis et cysticercis natae. *Echinococci* Rudolphio dicti subglobosi sunt, vesicae communi intus adspersi, nec cum eadem coaliti, altera corporis parte coronam quidem uncinulorum habent, osculis vero destituuntur. Cysticerci vulgatissimi sunt, pyriformi plerumque corpusculo ruguloso instructi, quod anterius in proboscidem angustatum capite quadrisulcato et corona uncinulorum praedito terminantur. Ab iis animalculis hydatides plerasque oriri primi Tysonius, Hartmannus et Peyerus docuerunt.

§. 189. *Loca hydatidum; alia vermium genera.*

Nulla fere corporis humani pars his hydatidibus non obnoxia est. In cerebri substantia et meningibus a Portalio nuper, ab eodem in oculo, inter choroideam et retinam et in membrana narium mucosa; in thoracis cavea et ad externam pulmonum faciem a pluribus; in corde ipso et pericar-

dio; saepissime in hepate, ubi racematim plerumque cohaerent et humore flavo repletae sunt; in vesica fellea a Lodero; in liene a Morgagnio; saepissime in peritonaeo et partibus omnibus, quas id investit, observatae sunt, ut etiam ligamento uteri tereti insidere viderit Lallemantius, omento Morgagnius et Portalius; mesenterio Monrous Renes totos in hydatides degenerasse multi viderunt; pauciores quoque in ulcere renum generatas, quae, dum in ureteres delapsae ab his coërcerentur, ischuriam produxerunt. Frequentissimae etiam in ovariis, quae in immensam molem tumentia varios interdum humores accipiunt, ossiculis pilis etiam et dentibus junctos (*Phys.* §. 270. 532. *Path.* §. 101). Non desunt hydatides in utero, vel virgineo, vel saltem non gravido, graviditatis tamen speciem simulantes: nec caret iis placenta, quae remanens in utero in molam saepenumero hydatidosam degenerat; nec funiculus umbilicalis; nec marium testes aut funiculus spermaticus. Denique non rarae sunt hydatides, ulcerum externorum hospites. In plerisque partibus hominis carcinomate extincti nuper Himlius cysticercum cellulosae invenit, eximieque investigatum optime delineari jussit (*Hufelands* Journ. XXIX. 4. tab. 1. — 4).

Propter eam ipsam locorum varietatem functionum laesiones enumerari nequeunt, quod infinitae fere sunt: pluribus tamen sequentibus locis haec de hydatidibus loca allegabo.

De reliquis internarum partium hospitibus animatis pauca constant. *Hamulariam subcompressam*,

vermem teretem, tentaculis oris duobus filiformibus, solus Treutlerus in hominis glandulis bronchialibus turgidis invenit. *Strongylum gigantem*, vermem teretem, caudae masculae apice bursa terminato, ore papillis planiusculis senis cincto, vasis peculiaribus seminalibus instructum, passimque cum ascaride lumbricoide confusum Ruyschius in renibus humanis invenit. *Distoma hepaticum*, quod olim *fasciolam* dixerunt, vermem obovatum planum, poro duplici antico et ventrali instructum, Iördensius et Bucholzius (apud Rudolphium II. 355) in vesicula fellea repererunt. *Polystoma* denique *pinguicolam Zederi*, vermem oblongum, octo fere lineas longum, antice truncatum, postice acuminatum, poris sex anticis lunatim positis, Treutlerus in tuberculo ovarii humani observavit.

§. 190. *De filaria medinensi, furia infernali et acaris, insectis denique aliis.*

Externarum vero partium pestifer fere hospes et *filaria medinensis* Gmelini, *vena medinensis* veteribus, *gordius* Linnaeo dicta: vermis teres elasticus, longitudine duorum aut plurium pedum, fidium crassitie, colore subalbido, margine oris orbicularis tumido: qui in regionibus tropicis, per Arabiam, Tartariam australem, Africae oram occidentalem, et Americam meridionalem satis vulgaris, ferventissimae aestatis initio in aridis locis, membra extrema ita irrepit, ut sub telam cellularem

repat, in musculorum interstitiis convolvatur, diutius autem delitescat, donec febrem cum levi partis morsae rubedine et tumore producat: ibi surgit postridie pustula pisi magnitudine cum doloribus vehementibus rheumaticorum aemulis; vel sponte pustula vel post inunctum hydrargyrum rupta prodit vermis apex, quem prehensum et suspensa manu baculo circumligatum blanda quotidie sollicitatione tandem extrahere licet: quod difficilime cedit, si variis gyris circa ligamenta convolvitur. Dolores autem immanes, ulcera maligna et fistulas, ipsumque potest sphacelum producere.

Similia narrantur de *furia* dicta *infernali*, verme Fennonibus, Lapponibus et Bothniae septentrionalis incolis infesto, qui volitare per aëra, inscio homine repere sub cutim et immensum producere dolorem, ulcera partis et sphacelum dicitur, unde, ad mortem cavendam, necessario praecidendam esse partem laesam ipse Linnaeus narrat. Idem vero vermem eum ipsum siccatum a sacro praecone e Lapponia acceptum dignoscere non potuit: neque Solander neque alii naturae scrutatores eum viderunt. Hinc fabulis potius accensendus aut ad culicis genus referendus est is vermis, relationibus in admirationem auctis.

Quid de *gordio aquatico* sentiam, quem ex aqua in pedes repere et humo recenti imposita prodire tradit Knackstedtius, plane nescio. Inflammationes etiam hunc pertinaces efficere testatur Sieversius (*Pallas* Neue nord. *Beytr.* VII. 188).

Tandem necesse est de acaris loquamur, quos,

Linnaeo praeeunte et Wichmanno, nonnulli contagii, praesertim scabiosi, caussam crediderunt. Ea animalcula, in scabie et variolis quibusdam malignis certe obvia, idem Linnaeus, vel levissimis argumentis motus, traduxit ad dysenteriam, morbillos, tussim ferinam, ipsamque syphilidem. Acari licet saepissime in pustulis scabiosis adsint, fortuiti tamen potius hospites judicandi sunt, cum nec initio morbi, nec in sicca ejus specie, nec per hyemem observentur, cumque soli in sanam cutim adlati nunquam visi sint scabiem producere. Observata etiam fuit scabies in recens natis infantibus, quorum matres scabiosae minime potuerunt per sanguinem et humores acaros cum embryonibus communicare (§. 183). Dein et exploratum habemus, scabiem retrogressam iterum prolici sulfure atque aliis scabiei oppositis, quae, si acaros enecarent, necesse esset eos in vitam etiam revocarent. In aliis insuper scabiei speciebus aliae visae sunt acarorum species: in elephantiasi et psora ovina itidem, ubi tamen sine dubio hospites sunt.

Alia insecta, muscarum larvae, blatta orientalis, oestri, conopes, culices, pediculi, pulices et cimices erysipelata et inflammationes subcutaneas producunt: infestissima fere *pulex penetrans* Americae meridionalis et *aranea avicularia*, quorum morsus in sphacelum transire dicitur. Tarantulae morsum fabulantur deliria producere saltatoria, modo peculiari cantilenae duntaxat tollendas Sed nuperis observationibus suademur, etiamsi morsus noxius sit, saltatores tamen Apulos prae-

stigiatores esse ac continuo solis adspectu in furoris quamdam speciem conjici. Franciscus Serra, archiater quondam neapolitanus, eximio libro refutavit errores (*Della tarantola o sia falangio di Puglia. Lezioni accademiche.* Napoli 1742. 4). Mirum etiam est, nec Graecos Apuliae incolas nec Romanos unquam hujus morbi meminisse, nec ante seculum XV. fabulas eas increbuisse. Et absonum fere est, maxime varios motus, saltus, cántus ab uno eodemque veneno oriri. Experimenta cum insectis his instituta docuerunt, morsum etiam irritatorum fere sine noxa esse (*Colli: in hist. et comment. acad. Theodoro-palat.* vol. V. *p.* 364). Cum, quaenam sit insectorum species, haud prorsus liqueat, Pallasius audiendus est, cui missa e Brundusio tarantula aranea fuit Brünnichii *Scop.*, innoxia: ipse vero cum Lerchio testatur, phalangii araneodis morsum in Russia meridionali ancipitem esse et periculosum (*Neue nord.* Beytr. II. 347).

Americae meridionalis incolis infesta est *nigua* dicta, insectum, quod insidiatur pedum inprimis digitis, ibi transmutatum in vermem, dolores atrocissimos, inflammationem et ulcera cellulosa producens (*Gily.* Saggio di storia americana, *vol.* I. *p.* 268 — 270).

Sect. XIII.

DE VESTITU CULTUQUE, MORBORUM CAUSSIS.

§. 191. *Generalia praecepta.*

Et veteres et hodiernae rudes gentes docent, corpus humanum, natura robustum, multiplici vestium apparatu haud egere, sed sago simplici, aut pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis optime frigoris injurias arcere: ab aestus autem noxis et solis ardentissimi fervore caveri byssina aut lintea toga, seu fluitante veste, quae nec stricta sit nec singulos artus exprimat. Illo corporis cultu utebantur majores nostri, ut primum Romanis innotescerent, patriam multo frigidiorem inhabitantes; corpus tamen maximam partem nudum, soloque sago, fibula aut spina conserto, tectum, adsiduo aëris contactu durarunt: illo etiam Patagoniae, novae Hollandiae et Californiae incolae utuntur. Linteis aut laneis togis, omissa etiam tunica, veteres Romani ad Catonis usque aetatem incesserunt: luxu denique additae sunt aliae vestium partes, quas mediae Asiae gentes ac Scythae et maris caspii accolae primi cum Graecis et Romanis communicarunt; braccae praeprimis seu ἀναξύριδες et περισκέλιδες, *feminalia* Suetonio dicta; tum *tibalia*, *ocreae* etiam, initio militares, dein in civilem usum traductae: paenulae seu φαινόλαι, truncatae vestes sine manicis, quas nostri *veste* aut gallico nomine *gillet* appellitant; subuculae quoque et suppari, seu capitia pectoris,

quae nostri *camisole* vocant; dein mulierum vestimenta separata pro superiori et inferiori corporis parte, quorum hoc forte ἱμάτιον ἔγκυκλον Graecorum, illud vero nullo antiquo nomine appellandum, cum tunicae muliebris seu stolae varia genera nequaquam cum nostris congruant: postremo collaria vincula, quibus veteres plane eguerunt, et vittae, pilei, variaque capitis velamenta, quae nonnisi a mulieribus gestabantur. Phryges vero antiquissimam gentem constituere videntur, quae amictus varia et strictiora quidem genera gestaret.

Vestimenta vero generatim considerata, si maxime strictiora fuerint, ita agunt, ut frigus arceant, vasa comprimant et sanguinis cursum turbent, musculos denique hactenus constringant, ut idonea nutritio contingere nequeat. Dein ad electricitatis conductionem aut accumulationem, ope vestimentorum, consilium transferendum est, quod lanea et sericea maxime imponderabile illud continere, coërcere aut etiam elicere visa sunt. Postremo accipiunt miasmata, propagant ac retinent, maxime si lanea fuerint aut gossypina. Lanea quidem praecipue nostra memoria commendantur, qui blando stimulo cutim irritare, calorem retinere, perspirationem servare et frigus corpore excipiendum arcere possunt: cui praesertim usui etiam pelles inserviunt. Quod licet verum sit, haud tamen plane insontia sunt; namque, praeterquam quod miasmata diutius servent et contagia propagent, nimis etiam emollire cutim et capaciorem justo reddere possunt, quae a frigore nocentius adficiatur, praesertim is indusia aut subuculae laneae gestantur.

§. 192. *Superiorum partium tegumenta.*

In singula autem abire decet, et primum quidem de capitis integumentis praecipere. Superfluum igitur duco, nostrorum hominum generi noxas indicare, quae e capillitiis et cincinnatis arte ac sebo et pulvere amylaceo conspersis et impexis capillis oriuntur. Antiquatus is ornatus est, substituto alio, qui truncatam posteriorem comam, anteriorem vero minus praecisam et vel cincinnatam, vel laeviuscule pexam esse jubet. Cui quidem objici potest, capillos nimis praecisos haud posse omnem accipere perspirabilem humorem, qui alioquin exhalaret, ideoque oriri ex hoc more facilime capitis dolores et rheumatismos et nervorum adfectiones, quibus obnoxium satis est nostrorum hominum genus. Quod quamquam plures nostris temporibus perhibeant, haud tamen arbitror, magni momenti esse hanc caussam: alioquin enim e rasa penitus caesarie multo praesentiora manaverint detrimenta, quae tamen in hominibus, capillitio artificiali utentibus, neutiquam observavimus. Sed nimis calida capitis velamenta, e pellibus praesertim et lana fabricata, magnopere nocent, cum et humores continuo versus caput adliciant et calorem nimis augeant, ut noxis illis, quae frigus corpore exceptum producit, valde obnoxii sint.

Idem valet de collaribus amiculis, quae juvenibus, si nimis calida et stricta fuerint, sensilitatem eam conciliant, ut quivis venti halitus possit catarrhum producere. Aetate autem provecta necesse est et haec amicula calidiora gestemus.

Thoraces nectiles, qui jam feliciter aboleverunt, quot quantaque detrimenta effecerint, brevibus dici nequit: uberrime de iis et Platnerus et Sömmerringius disputarunt. Cum arctius circa abdomen constringerentur, formam pectoris muliebris inverterunt, coarctata inferiore, ampliata superiore parte. Nocentis cultus instrumentum erat bacillus chalybeus aut lamina ferrea sive eburnea, quae recta deorsum thoraci infixa prominulum abdomen fortiter comprimebat. Iis bacillis et laminis e balaenaria virga confectis pectoris et spinae dorsi quae sima sunt et prominula, praeter naturam aequabantur; processus spinosi vertebrarum nimis sibi approximati facilime devii fiebant, ut curvari spinam et gibbera oriri non rarum esset. Dein, cum humerus dexter naturaliter paullo altior sit sinistro, adsidua hac compressione magis etiam elevabatur, ut et pelvis sequeretur: inde obliquitas hujus et obliquus uteri situs et frequentes abortus. Sustinebatur quidem pondus columnae vertebrarum hoc thorace, sed demto eo, sibi commissa collabi solebat. Praetereo alia damna e pressione stomachi, cartilaginis xiphoideae et ipsarum mammarum fluentia.

§. 193. *Inferiorum.*

Braccae nostra memoria graviter accusatae fuerum, quod et hernias et masturbationem et nescio quam genitalium infirmitatem producant. Sed hernias potius avertere possunt quam accersere, si rite consutae sunt et induuntur; masturbationem in

pueris saltem impediunt, quae facilius committitur, dum manibus genitalia protinus contrectare possunt. Neque satis vera sunt, quae de debilitate partium verendarum dicta fuerunt, licet jam Hippocrates inde Scytharum impotentiam explicaverit.

Tibialium potissimum ea noxa est, si lintea fuerint aut gossypina per hyemem. Perspiratione enim suppressa gravissima saepe mala nascuntur.

Calceorum, qui ante aliquot lustra vulgares erant, noxas uberrime et doctissime Camperus exposuit. Angustia quidem et acutus apex constringere digitos, turbare eorum motus, et clavis atque verrucis ansam praebere solent. Calcanea olim nimis alta magnopere damnanda erant, quod cogerent corpus antrorsum inclinari, jam vero crepidae potius salubriores sunt.

CAP. III.

DE VITIIS FORMAE UT CAUSSIS MORBORUM.

Sect. I.

DE VULNERIBUS.

§. 194. *Vulneris definitio.*

Continui solutionem in mollibus partibus, quam externum aliquod corpus vi produxit, atque e qua humores inquilini naturales effluunt, dicitur *vulnus*. Discrimen est inter vulnus et rupturam, quod haec a graviori nixu aut tractione et collisione nascatur, illud vero corporibus pungentibus,

scindentibus, penetrantibus efficiatur. Dein interest inter vulnus et ulcus, quod hoc proxime nec corporibus externis laedentibus producatur, nec humores profundant naturales, sed ichores morbosos. Cruenta esse pleraque vulnera fluit ex arteriis omnes corporis partes attingentibus, licet et siccas esse posse plagas aut serosis humoribus irriguas, quod patet e corneae laesione vel tendinis vel cartilaginis. Vulnus non recens et cruentum, in ulceris naturam transit.

Differunt vulnera ad discrimen laedentis corporis. Alia enim sunt, quae a pungentibus, alia quae a secantibus et discindentibus ferramentis efficiuntur; alia quae collisum aliquid atque laceratum habent, si corpus laedens obtusum fuerit et grave. Hinc distinguimus vulnera a telo enseque acuto producta, ab iis, quae glandes plumbeae aut globi tormentarii inferunt: in his enim penetrantibus semper aliquid collisum est ac laceratum. Perinde vero esse patet, sive vi penetraverit ferramentum in corpus, sive illapsum illi fuerit corpus.

§. 195. *Phaenomena.*

Perstringenda sunt phaenomena plagarum: in quibus primum est hiatus partium laesarum, major in transversis musculorum vulneribus, in laesis etiam cartilaginibus et tendinibus; minor hiatus, dum musculi ad longitudinem discinduntur aut separantur: major est, si quid discissum ac laceratum fuerit, ubi substantia quaedam simul amittitur; minor generatim, dum acutissimum ferramentum adactum fuerit.

Alterum phaenomenon est dolor, nervorum laesionem, punctionem, scissionem aut contritionem excipiens. Dolere tamen etiam solent partes vulneratae, in quibus nervi quidem conspicui non sunt, sed quae finitimarum partium sensilitatem participant (*Phys.* §. 87). Dolor collisorum vulnerum initio exiguus, quia oppressi sunt nervi et fere stupidi, dein magis augetur, si adfluxus humorum novam producit irritationem: nonnunquam tamen, si ingens corpus externum singulari vi in corpus agit, confestim totum systema nervosum obruitur ac obstupescit, quod praesertim in globis tormentariis contingit. Quantopere vero adjuvet dolor sanationem vulneris, quantaque providentia naturae producatur, postea magis elucebit, cum de doloris significatu sermo erit.

Tertium phaenomenon est sanguinis et inquilinorum humorum effluxus, quem in magnis plagis haud illico observaveris, sed terrore et subitanea discissione partium adeo valide contrahuntur vasa, ut nihil profundant protinus, sed post aliquot demum momenta. Neque in collisis vulneribus ea profusio accidit, sed effunduntur humores in finitimas vulneris partes, quae inde, post aliquod tempus tumescunt et inflammantur, unde febris etiam, nychthemero elapso, accenditur. Sanguinis fluxus ipse varius est, prout arteriae vel solae venae laesae fuerint: illae, si insignes fuerint, letalem sanguinis profusionem proferunt, hae vero post aliquod tempus trombis aut coagulis sanguinis obstruuntur, ut cesset fluxus et aquosi aut lymphatici humores soli effundantur.

§. 196. *Sanatio naturalis.*

Omnis plaga simplex, ad quam fortuita nulla accesserint, in restitutionem ejus quod solutum est, tendit: neque neganda, sed maxime etiam celebranda est naturae providentia, quae et dolore, et sanguinis adfluxu et inflammatione etiam ac febre ea molitur, quae ad sanitatem instaurandam pertinent. Obstant his naturae conatibus aetas decrepita, graviditas etiam, quae in alios usus humorum penum convertit, aëris ambeuntis labes et victus pravitas, quibus omnibus secretiones corrumpuntur.

Alioquin, si vegetum fuerit corpus et sanum, si plaga simplex fuerit caesim illata, neque collisione juncta, cessante sanguinis fluxu, contracta vasorum ostia demum humorem stillant lymphaticum, oxygene abundantem, facilime coëuntem, quo ex utraque plagae ora semet contingente, glutinatur vulnus, vasa discissa semet contingunt, coalescunt, eoque simplicissimo modo totum vulnus consanescit.

Punctim illata vulnera malignius coalescunt, cum internae partes imperfecte laedantur, dolor augeatur, colligatur aliquid intus, quod facilius effluere nequit, unde stases et corruptiones humorum frequentius sequuntur ejusmodi plagas. Neque adeo simplex ac facilis est plagarum collisarum aut in quibus aliquid perditum fuit, restitutio: namque necesse est, reproducatur, id quod amissum est, quod sine suppuratione et proventu caruncularum,

e pure generatarum contingere nequit. Quae quidem naturae molimina vel laedentis caussae noxa, vel constitutione aegri adversa, vel aëris aut victus vitiis saepius adeo intercipiuntur ac pervertuntur, ut ulcera potius partes exedant et sphachelus corrumpat.

Quae glandibus plumbeis aut globis tormentariis, balista et pulvere pyrio fusis infliguntur, plagae comminutas, conquassatas, laceratas habent plurimas partes: penetrantis etiam vulneris parietes emortui esse solent et obrigescere, quod pressioni et conquassationi partium tribuendum est. Si ossa attigerint ea corpora, periostium livescit, inflammatur ac novas producit noxas, quae carie nonnunquam terminatur. Tormenta, quae cominus corpus praetervolant, neque id attingunt, nulla aëris commotione nocere possunt, cum id fluidum multo facilius citiusque dispergatur, neque tanta sit aëris columna, quae globo tormentario aequalis sit. Experientia denique docuit, a plagis, quae proxime membra adficiunt, proxima neutiquam vexari. At id notabile est, et a Larreyo, ni fallor, primo animadversum, globum tormenti in fine cursus parabolici multo plus nocere, ossium fracturas, partium internarum etiam commotiones et ecchymoses efficere, quam dum in medio cursu corpus ferit. Etenim percurrere videtur globus partes juxta ambitum suum propter motum in curva linea directum; quemadmodum rota oblique ducta per membra corporis eadem crudeliter dilacerat (*Mém. de chirurg. milit. et campagnes de* Larrey, *vol.* II. *p.* 459. — 464, *vol.* III. *p.* 79);

§. 197. *Vulnerum species.*

In vulnera, quae singulis partibus infliguntur, descendendum est, ut quaenam noxae e quovis manent, eluceat.

Encephali vulnera haud semper letalia esse, neque quae singulis ejus partibus infliguntur, singulas etiam mentis facultates delere, supra jam monuimus (*Phys.* §. 364). Si quae autem detrimenta inde nascuntur, serius nonnunquam accedunt, praegresso duntaxat stupore et quasi paralysi encephali. Tum vero vel hallucinationes sensuum cum doloribus capitis, insomniis, deliriis, vomitu et nervorum distensionibus; vel sensuum obfuscatio, nervorum resolutio, sopor et excretio urinae alvique involuntaria accedunt. Quodsi cerebri vulnera consanescunt, regeneratur substantia minus medullaris quam media quaedam cellulosa, mollior saltem et flavida, alcohole penitus solubilis.

Si nervus major praecisus fuerit, in membro aboletur et sentiendi et movendi potestas, illudque vel sphacelo vel tabe periclitatur, infirmitate saltem semper superstite. Nervus vero magis laceratus aut collisus quam abscissus dolorem vehementiorem, inflammationem et gangraenam efficit.

Cordis vulnera letalia esse, si penetraverint, exploratum quidem generatim habemus; quamvis stupenda naturae efficacia possit tamen quandoque et haec vulnera sanare. Per se quidem persuasissimum est, motum sanguinis illico intercipi eoque modo mortem subitaneam consequi, si cordis sub-

stantia percussa fuerit. Neque tamen eo minus Penadae celeberrimus est casus, ubi globus plumbeus in ventriculum ipsum anteriorem cordis penetraverat, salva percussi vita: namque diu post longe alio morbo decessit. Nec desunt alii casus, ubi ipsorum ventriculorum vulnera post septem, aut quindecim tandem dies letum attulerunt (*Morgagn.* Ep. LIII. n. 3. *Triller in* Schlegel. *coll. diss. ad medic. forens.* Vol. V. n. 36.

Vulnera ventriculi generatim quidem periculosa sunt, tum ob vasorum dignitatem, tum ob nervorum copiam; periculosissima, si cardia ferramentis perfossa fuerit. Vel repentinum exitium accidit, vel animi deliquia cum sudoribus frigidis, doloribus summe cruciantibus et sanguinis profusionibus: si arcus minor laesus fuerit, et sanguis et quidquid in stomacho contentum est, in omentum gastrocolicum effluit et corrumpitur: vomitu interea continuo, animi defectionibus et prostratione virium letalem exitum minitantibus. Sanatorum tamen stomachi vulnerum exempla non desunt; notatu dignissimum id, quod Burrowsius narrat de vulnere punctim inflicto, quod per quinquaginta circiter annos toleratum impediverat quidem ventriculi functionem, sed duodenum valde dilatatum vices agere stomachi videbatur. Notatu digna exempla narrat etiam Larreyus (*Mém. de chirurg. milit.* vol. III. p. 91).

Vulnera diaphragmatis immanem dolorem, animi deliquia et vel subitam mortem, vel nervorum distensiones ac risum sardoum, cum spirituum du-

cendorum summa difficultate, continuis singultibus, deliriis et gangraenae signis producunt. Frequentia tamen sunt exempla minorum noxarum quae excipere ea vulnera solerent: per diductas plagae oras ventriculus visus est in pectoris caveam adscendere et pulmonem alterum comprimere (*Sandifort* Observ. *lib.* IV. c. 5. p. 48).

Minus periculosa sunt intestinorum vulnera. Dolores tamen pertinaces, vomitus cruentus, alvus cruenta, stercorum excretio e plaga externa, summa prostratio virium cum algore membrorum, delirio miti et nervorum distensionibus saepissime enteritidem signant accedentem et exitialem. Quodsi vero vasa nulla insignia laesa fuerint, vulnere dein cum exteriore plaga coalescente, consanescere etiam possunt, cujus nuperrimum fere exemplum Fickerus refert. Externam autem plagam abdominis in intestina penetrasse, cognoscimus e prolapsorum per plagam intestinorum inanitate et collapsu. Quodsi vero plaga angusta fuerit et obliqua, si vulneratus pinguedine abundat, difficilimum est cognitu, quo penetraverit. Nec injectis humoribus satis fidendum est: solent quidem in cavum abdomen penetrantes, vulnera eo pertingentia indicare: sed, si vi adiguntur, intrant telam cellularem mollem ac ita evanescunt. Certius est judicium e sanguinis profusione abnormi, quae penetrasse plagam in viscera abdominalia docet, ni arteria epigastrica discissa fuerit, quod facilime detegitur. Ex humoribus quoque inquilinis, bile aut chymo et stercoribus e plaga externa effluentibus penetrans vulneris in-

doles cognoscitur. Symptomata vulnus abdominis excipientia graviora quidem universe sunt, si id penetraverit: quodsi vero solae aponeuroses musculorum lineam albam constituentes laeduntur, febris etiam ardens cum deliriis et nervorum distensionibus accedere possunt. Magnae postremo abdominis plagae herniam facile gignunt.

Hepatis vulnera praeter symptomata laesorum viscerum abdominalium generalia, cum profusione bilis e plaga externa junguntur et sanguinis effusionem in telam cellularem producunt. Vulnera hepatis, quae caesim infliguntur et superficiem tantummodo tangunt, minus periculum inferunt, quam quae glandibus plumbeis aut globis tormentariis fiunt ac interiora visceris petunt. Simile judicium de lienis vulneribus ferendum. Nec letalia per se sunt uteri vulnera: namque caesarea sectio interdum optime consanuit; quinetiam exstirpatus fuit uterus haud infelici eventu.

Vulnera pulmonum cognoscuntur praecipue aëre e plaga protruso, quem ex ipsis pulmonibus prodire inde cognosces, quod externum aërem forte intrusum prius spiritu alte ducto amoveris, quod facto novi spiritus ducti per plagam eliminantur. Profusio sanguinis accedit spumosi, floridi, angores perpetui et spirituum interceptio, emphysema etiam vicinarum plagae partium. Sequuntur autem vel mors ex laesis majoribus vasis, vel lenta exulceratio et tabes.

Denique asperae arteriae vulnera minus letalia sunt, ut ingentia vasa finitima laesa fuerint aut

nervus recurrens laceratus, ubi vel profusio sanguinis letalis vel mutitas sequitur irreparabilis. Citra hos casus vulnera ejus fistulae emphysemata quidem nonnunquam producunt, sed facilius tamen coalescunt. Oesophagi vulnera ancipitia sunt, tum ob vasorum nervorumque viciniam, tum ob profunditatem ejus quod discissum est, tum ob nutritionis defectum. Itaque esuries aegrum torquere et difficilime consanescere solet vulnus, ni mortem citius attulerit.

Sect. II.

De ruptis.

§. 198. *Definitio.*

Molliores partes et musculosae si a graviori nixu aut ab alia, etiam interna, caussa continui solutionem patiuntur, quae inaequalis est, *rupta* dicuntur. Interest igitur inter vulnus et ruptum, quod illud pungente, scindenteve ferramento vel alio duro corpore externo producatur, hoc vero nixu aut actione vehementi: proclives autem ad id vitium sunt partes tenerae magis quam firmae, musculosae tamen magis quam cellulares faciliusque cedentes, maxime vero ulceribus exesae.

Gravissimum eorum vitium cor corripit, et quidem posteriorem potissimum ventriculum ac atrium, licet hoc rarius rumpatur. Ita vero contingit, ut vel tota cordis compages, vel lacerti singuli rumpantur, cujus exemplum dignissimum memoratu Corvisartus refert. Portalius rarissimi exempli

meminit, ubi uterque ventriculus una laceraretur. Vero autem est simile, contingere id vitium maxime, dum cor contrahitur, namque Portalius in firmis imis potius quam in facilius cedentibus cordis partibus id invenit. Quod ubi fit, necessariae sunt sanguinis omnis repentina in pericardium effusio, animi defectio, palpitatio cordis, anxietates summae et subitaneum exitium.

Favere huic vitio aneurysma cordis, negandum non est, licet plurima extent exempla, ubi angustia potius ostiorum cordis arteriosorum occasionem praeberet. Exploratum etiam habemus, nonnunquam mollem esse ulceribusque exesam cordis substantiam, qua ruptum est. Frequentissima caussa est gravissimus nixus in cursu, vociferatione, gestatione, coïtu, animi perturbationibus violentis, quae quasi exanimationem efficiunt.

§. 199. *Vasorum vitium. Aneurysmata et Haematocele.*

Similia pati possunt arteriae a similibus caussis: saepius id in vicinia cordis accidit, ubi tabidae fere arteriae inventae sunt aut summa violentia sanguinis é corde propulsi id in animi commotionibus et graviori nixu efficit. Sanguis autem e rupta arteria profusus viscera inundans et obruens letalia symptomata infert. Meningum aut encephali ruptae arteriae soporem producunt et apoplexiam, aut sensuum obfuscationem, aphoniam et pupillae paralysin et ani ac vesicae urinariae. Pulmonum arteriae ruptae haemoptysin aut inundationem ejus visceris

cruentam ac suffocationem attrahunt. Nec desunt vitia et arteriarum in corporis ambitu, vel post graviorem nixum vel ab ulceribus: cognoscuntur autem tumore duriusculo, initio pulsante, quod dein cessat, dum sanguis in telam cellularem diffunditur. Cutis color solet livescere aut rubescere; membrum ipsum dolere, stupere ac denique obrigescere.

Sed rumpuntur etiam tunicae internae musculares arteriarum maxime externarum, salvo externo involucro celluloso. Pleraque *aneurysmata*, quae *vera* dicuntur, hoc sensu *mixta* esse, nuper Antonius Scarpa uberrime probavit, cum investigatus tumor aneurysmaticus in aditu semper cessantem monstret et diruptam tunicam muscularem, cum alterutro duntaxat latere arteriae dilatatae inveniantur, reliqua parte immuni et aequali, cum denique mollitia et ulcerosa dispositio praeprimis aneurysmatibus faveant. Sed restringendum tamen et hoc adsertum esse Harlesius, interpres operis celeberrimi, docuit: cum non negandum sit vera existere aneurysmata, a fidissimis observatoribus, Donaldo Monroo, Gulielmo Huntero, Sömmerringio, Richerandio descripta, quae undique arterias dilatarent, immuni tunica musculari.

Venae difficilius rumpuntur et rarius. Citra ulcera vicina et a graviori nixu ea vitia frequenter in vena cava occurrere videntur, ubi et Morgagnius et Haenius observavit. Sed minimi venarum rami fere in quovis ulcere aut in putrida humorum corruptione rumpuntur, unde sanguinis profusiones et

suffusiones telae cellularis explicandae sunt. Idem accidit non raro in gravioribus contentionibus corporis per vociferationem cursum, gestationem, coïtum: favet ii vitio hydropica colluvies et graviditas, qua sanguinis motus per venas intercipitur.

Haematocele dicitur vitium, quod effusum sanguinem in scroti telam cellularem, vel in funiculi spermatici, vel in substantiam testis comprehendit. Primum aegritudinis genus ab externa conquassante caussa ortum totum saepe scrotum livido rubore tumidum sistit: alterum a laesa in curatione hydroceles vena spermatica ortum, initio saltem ab hydrocele eo differt, quod non perlucentem, sed cruentum exhibeat tumorem: in longum nonnunquam id malum protrahitur, ut et sanguis collectus spissescat et polyposa concrementa adipiscatur. Quodsi vero vasa ipsa testis rupta fuerint, a sarcocele fere non distinguitur et periculum simile adfert.

Plexum choroideum in ventriculis rumpi per impetum sanguinis vehementissimum in apoplexia Morgagnius aliique experti sunt.

Absorbentia vasa rumpi per graviorem nixum parturientium et in hydrope, varii observarunt: rarissime id quoque in ductu thoracico contingere, Lentinii docet observatio; puella enim e gestatione gravioris ponderis inciderat in tumorem regionis claviculae, humeri et musculi pectoralis, qui albidum humorem cum cruore receperat. Id e rupta vena subclavia et ductus thoracici ostio certe explicatur.

§. 200. *Alia viscera rupta: uterus, vesica, tendo etiam Achilleus.*

Ad haec et alii canales ac viscera interdum rumpuntur. Oesophagum ulceribus et sphacelo laceratum vidit Boerhaavius in clarissimo illo exemplo ducis classici Wassenaerii, viderunt et alii: stomachum, vel ab externa vi collidente vel a venenis et nimia ciborum digestu difficilium ingestione: intestina etiam a similibus caussis et a gangraena rupta multi observarunt. Flatibus id vitium interdum contrahi Störkius testatur (*Ann. med.* II. 268). Vermibus autem, quibus id multi tribuunt, haud rite adscribi, supra (§. 185) meminimus. Antiquissimum autem et memoratu dignissimum exemplum a Remberto Dodonaeo accepimus, qui per duos annos tolerari posse eam aegritudinem testatus est.

Memoratu vero dignissima est uteri ea aegritudo, qua rumpitur. Fieri id plerumque in partus laboribus, dum gracilis est aliqua parte, aut scirrhis et abscessibus contaminatus, aut dum infans praegrandis adest, postremo cum nimis nititur femina vel cum praepostere manibus ferramentisve agitatur, exploratum habemus. In ipsa graviditate et ante partus tempus nonnisi externa violentia id contrahitur. Possunt quoque obliquitas uteri et pelvis angustia et abusus drasticorum occasionem praebere.

Fundus ut plurimum rumpitur, licet non desint cervicis ipsiusque orificii dilacerati testimonia.

Quo demum cunque loco uterus rumpatur, infans ab eo contineri nequit, prolabitur in abdominis caveam strepitu quodam, quem vel parturiens vel adstantes etiam audiunt. Dolores partum indicantes conquiescunt, aliis lancinantibus, abdomen totum infestantibus, subito succedentibus. Ipsa sentit pondus infantis adscendisse, quo immanis anxietas et spiritus difficultas et animi deliquia accedunt. Contrectatum abdomen suetum pubis tumorem non habet, sed vel sursum magis versus umbilicum vel altius etiam tangitur. Explorata vagina nec uteri orificium nec infantis caput prodit: interdum hoc ipsum margini pelvis impositum est. Ad haec sanguinis profusio terret, accedente animi defectione, sudoribus frigidis et nervorum distensionibus. Letalis igitur plerumque haec aegritudo, interdum tamen sponte sanata fuit, ut et postea concipere posset mulier (*Farquarson: in medic. comm. Edinb.* dec. II. *ann.* 2. p. 73. *Douglas: on the rupture of a gravid uterus.* Lond. 1789).

Vesicam urinariam rumpi, non rarum est: maxime si nimis diu lotio pansa fuerit aut ulceribus exesa: letale est vitium, urina enim in abdominis caveam effusa putredinem visceribus impertit et gangraenosam inflammationem. Frequenter etiam vagina rumpitur ob violentam et rudem obstetricis tractationem.

Denique tendo Achilleus, ex maximis in corpore, rumpitur, sine externa plaga, dum homo praecipiti saltu valenter adductos musculos gastro-

cnemios et solares deprimit. Nonnunquam imperfecte rumpitur, vel solei musculi aponeurosis vel bicipitis vel etiam solaris. Dolor multo atrocior, si imperfecte ruptus est tendo: licet parumper moveri possit pes, flecti tamen nequit. Cum vero perfecte ruptus est omnis tendo, flexus fere esse pes solet. Quo facto licet incessus omnino impediatur, glutinatur tamen vulnus, si id, quod ruptum est, fascia mediante attractum secum quiete committitur.

§. 201. *Cordis septum ruptum aut apertum.*

Cordis septum rumpi in adultis nonnunquam, a nimio sanguinis impetu creditum fuit. Sunt tamen multo frequentiora exempla deformitatis ejus connatae, ubi cor primitivam suam formam, ventriculum vel unicum, vel aorta etiam ortum ex utroque ventriculo, retinet (*Phys.* §. 540). Id, Meckelio tertio teste, elucet inde potissimum, quod aliae deformitates simul adesse soleant, labium leporinum, spina bifida et omphalocele. Pulmonalium autem vasorum angustiam semper fere caussam huic vitio praebere, e Morgagnii et Hunteri observationibus et argumentis Joannis Bellii ac Abernethii patet: ille enim valvulas eorum vasorum subosseas invenit et inter se coalitas; Hunterus vidit canalem arteriosum exiguum et arteriam pulmonalem penitus clausam, unde, more piscium, sanguis venosus per ventriculum dexterum et sinistrum in aortam, ac per canalem arteriosum

in pulmones advehebatur, ubi parumper oxygene impraegnari poterat. Bellius e numerosis aliis exemplis recte colligit, foramen ovale occludi non posse, si arteria pulmonalis ob nimiam angustiam idoneam sanguinis penum avehere nequeat. Symptomata ex hac deformitate orta in infantibus recens natis dissimilia iis sunt, quae post accidunt. Potest enim in teneris his sanguis venosus, salva sanitate, per foramen ovale in posteriorem ventriculum penetrare, dummodo vasa pulmonalia illaesa sunt; quae si simul occluduntur, aut nimis angustantur, oritur morbus ille, quem *coeruleum* vocant, quod color corporis, propter defectum oxygenis per pulmones adducti, livescere solet. Eamdem oxygenis penuriam ortam memorat Baillieus ex ea cordis deformitate, ubi aorta e dextero ventriculo, arteria pulmonalis e sinistro oriretur, utraque per canalem arteriosum juncta, et foramine ovali semiaperto. Idem igitur sanguis venosus, excepta exigua mutatione, quam canalis arteriosus adferebat, in aortam missus per totum corpus circumivit (*Cf* §. 103).

Quodsi hominis fabrica in primitiva formatione retenta aortam utrique ventriculo adaptavit, sanguis venosus, oxygene orbus, pariter in corpus totum diffunditur ac sanguis arteriosus, licet et hic cum sanguine venoso in ipso ventriculo posteriori misceatur. Namque parvitas arteriae pulmonalis pleno alveo sanguinem pulmones petere prohibet.

Denique retinetur id pristinae formationis ve-

stigium, quo, more amphibiorum reptilium, terni adsunt ventriculi, ubi uterque ventriculus sanguinem in tertium effundit, e quo et aorta et arteria pulmonalis nascitur. Hemioxydatus is sanguis nec calorem idoneum elicere, nec reliquis functionibus rite providere potest: color quoque vel fuscus vel purpureus manet.

Infantes, in quibus ea conformationum vitia adsunt, spiritus quidem ducunt et vitam protrahunt, sed sani esse non possunt. Color cutis fuscus et morbosus, motus membrorum impediti ac debiles; continuum frigus; spirituum postremo difficultas indicant male vitam degi, etiamsi per annos plures vita frui possit. Accedere solent animi defectiones, nervorum distentiones, palpitationes cordis terrificae, saepe etiam spirituum interceptio multo diuturnior, quam homo sanus tolerare posset. Bellius, cui plurima hunc morbum illustrantia debemus, infantes observavit, qui, instinctu docti, ut a pulmonibus melius aërem omnem expellerent, ac dein eo majorem copiam aspirarent, proni procumbere solerent, ut melius corporis pondus compressioni pulmonum faveret, quo facto diuturnam, licet molestissimam ac gemebundam aspirationem conficiebant. Ea symptomata maxime ingravescunt, cum infans, desuefactus a lacte materno, corpus exercere incipit. Ante enim minus necessaria est sanguinis oxydatio: praesertim dum thymi glandula volumen servat, quod in foetu habuit (*Meckel's.* Pathol. anat. I. 450 s.)

Sect. III.

DE VASORUM ET CANALIUM DILATATIONE PRAETERNATURALI.

§. 202. *Definitio.*

Dilatatione olim subtiliter magis quam vere in plures diduxerunt species, ut et ruptorum modum, διαπήδησιν et διαβρῶσιν et ostiorum majorem amplitudinem, ἀναστόμωσιν huc traherent. Neque tamen id jure factum esse videtur, siquidem supra jam, exemplo frequentiorum aneurysmatum (§. 198), docuimus, diductionum fibrarum muscularium et quasi elisionem neutiquam huc pertinere sed ad rupta potius. Nimia canalis aut conceptaculi amplitudo nonnunquam e diathesi peculiari nascitur, quae debilitatem parietum et laxitatem complectitur, resistentiae idoneae contrarium: dein vero impetum humorum aut ejus, quod continetur, praeternaturalem vel graviorem nixum. Inde autem accidit saepius per totum corpus dilatationum copia quae neutiquam in ruptis contingit: quapropter et in Scarpae sententiam ex toto descendere nequimus qui omne aneurysma e diapedesi ortum praedicat, cum plura exstent exempla ejus dispositionis, quae per totum arteriarum systema aneurysmatum copiam producit.

§. 203. *Cordis enormitas.*

Cordis primum enormitas haud rara est. Connatum id vitium est, ubi angustia arteriae pulmonalis foramen ovale apertum servavit. Praeterea vero acquiritur ea enormitas caussis omnibus, quae musculosam cordis compagem infirmare et praeter naturam laxare valent, ut minus impulsui sanguinis resistat. Febres ut plurimum praegressae sunt perniciosae, aut hydropica colluvies aut cachexia, quae mirum quantum infirmare possint cordis fabricam et laxare solidas partes.

Quae quidem aegritudo, si lente inchoat et minutatim progreditur, adsuescere ii homo potest, ut nulla fere symptomata inde oriantur. Dein vero, maxime etiam, si subito ex animi perturbationibus violentis aut gravissimo nixu in id malum inciderit, venae cordi adjacentes simul magnopere panduntur, ut conceptaculorum vices agant et valvularum usus fere evanescat. Contractio cordis violenta propellere etiam per venas sanguinem potest, ut pulsum in ipsis jugularibus sentiamus (§. 85): dilatatae venae idoneis vicissitudinibus sanguinem cordi advehere nequeunt: quae quidem omnia oxydationi sanguinis aequabili obstant. Inde autem anxietas, pavores sub somno, pulsuum interceptio et ipsa parvitas, quod aorta minorem sanguinis copiam accipiens, semet pro ratione sanguinis contrahit ac in singularem angustiam arctatur, quam et Morgagnius et Meckelius et Bellius cum enormitate cordis conjunctam plerumque observarunt.

Et, si in senibus cor praeter naturam grandescit, magna arteria angustata osseas insulas adipisci solet. Nimia mole cor plerumque ita deprimitur, ut motum ejus in ipsis praecordiis aut inferius etiam sentias: *procidentiam cordis* id nonnulli dixerunt, alii cum aneurysmate arteriae coeliacae commutarunt, a quo tamen differt ea aegritudo, quod multo latior sit pulsantis cordis ambitus, saepeque ad claviculas a praecordiis sentiatur.

Accessiones magnopere terrere ac mortem minitari fere solent. Quivis enim motus, praesertim adscensus, enormem producit cordis palpitationem cum angoribus immanibus, tum demum paullisper levatis, cum pronus ac antrorsum inclinatus aeger sedet; eae palpitationes cordis ac agitationes vel usque in abdomen vel in caput propagantur, ut strepitum continuum molestissimum in capite aegri percipiant: dolores accedunt lancinantes et distendentes per transversum pectus, intolerabiles, ubi aeger rectus sedere aut supinus decumbere conatur; pulsus arteriarum exiles, tremuli; animi deliquia. Qui quidem insultus increbrescentes vires magnopere pessumdant, cachecticum habitum, oedemata membrorum et tabem denique adferunt.

Post mortem vel totum cor utroque ventriculo, vel alterutram ejus caveam dilatatam, parietibus etiam spissioribus et sanguis coagulis plenus invenitur (§. 91). Nec veri polypi alieni sunt ab hoc vitio, etiamsi rarissime accedunt (§. 107).

Corvisartus nuper aneurysmata in activa diremit et passiva, illa cum aucto parietum volumi-

ne, haec cum imminuto eo juncta: illa in sinistro, haec in dextero ventriculo frequentiora: illa in juvenibus et robustis, a nimio nixu et animi commotionibus orta, haec in debilibus, phlegmaticis a diuturna pulmonum infirmitate nata: illa cum duro, pleno, haec cum molli, vacuo et infirmo pulsu: illa cum rubore totius faciei, haec cum pallore juncta.

§. 204. *Vera aneurysmata.*

Arteriarum vera aneurysmata, nulla fibrarum muscularium diapedesi constituta ac totum arteriae ambitum complectentia in magna arteria potissimum et interioribus ejus ramis rarius sedent: externae enim arteriae, herniam quasi per disruptas musculares tunicas producentes, aneurysmate mixto frequentius adficiuntur (§. 198). Verorum eorum aneurysmatum, a Scarpa perperam negatorum, interpres Harlesius solertia singulari egregia exempla collegit. Oriuntur autem saepius e dispositione hereditaria ad laxitatem, in quam et infantilis aetas vergit, unde vel in embryonibus (*Verbrügge in Lauth. script. de aneurysm. p. 378*), vel in infantibus recens natis frequentiora sunt. Et aliae caussae infirmantes symbolam suam conferunt: unde et in feminis vera, in viris mixta aneurysmata crebriora sunt. Brücknerus vidit cum rheumatismo chronico cohaerere aneurysmata (*Loders* Journ. I. 247). Maxime vero ipse positus arteriae aortae ac flexus prope a corde huic distensioni favet: frequentissima ideo in ipso aortae arcu, ubi loca quaedam

ejusdem arteriae osseas insulas assumere solent: e quibus ipsis muscularis tunicae deletio fluit, unde resistere sanguini irruenti nequit, sed praeter naturam distenditur. Dein in arteria meningea, coeliaca, splenica, spermatica id vitium observatum fuit. In poplitea vero, ubi non raro occurrit aneurysma, mixtum potius esse, ac e diapedesi fibrarum muscularium natum videtur.

Aortae aneurysma symptomata pleraque efficit iis similima, quae in cordis enormitate observamus, licet hic tantum abest, ut cor simul grandescat, ut potius vel naturalem servet molem, vel in minorem etiam contrahatur. Cordis enim palpitatio violenta et terrifica, cum spiritus difficultate et anxietate, incredibiliter aucta, dum aeger supinum decubitum adfectat, pulsus arteriarum tremuli, intermittentes, ac rubrae maculae per corpus sparsae, gravissimum id vitium produnt. Ad haec tumor saepiuscule juxta sternum accedit, quem cum furunculo aliqui confuderunt, pulsans etiam et costas ita exedens, ut miro modo gracilescant: is tumor livescere postea solet et ichorem nonnunquam stillare, quo facto denique rumpitur et aegrum repente enecat. Interdum vero minus exitiosum est id vitium; temperatur periculum victu tenui et quiete, ut, Guattanio auctore, possit etiam natura sanari. Eo inprimis confert sanguinis concretio intra tumorem, aut secessus per tardatum motum lymphae coagulabilis, quae deposita ad aneurysmatis parietes, hos inspissat et adeo auget, ut interna arteriae dilatatio pedetentim tollatur.

Ramorum aortae aneurysmata vario modo turbare functiones viscerum possunt, simul tamen pulsuum exilitatem, tremorem et inaequalitatem, maculas etiam purpureas in cute, producere solent. Arteriae coeliacae distensio hypochondriacos adfectus et digestionis vitia, vomitum etiam cruentum et iliacam passionem: arteriae thyreoideae aneurysma strumam et aphoniam; meningeae apoplexiam efficiunt.

§. 205. *Varices.*

Venarum distensio praeternaturalis *varicum* nomine venit: frequentior aegritudo quam aneurysma, propter naturalem earum amplitudinem (*Phys.* §. 173), muscularis tunicae defectum (*ib.* §. 175) et tardiorem sanguinis motum (*ib.* §. 177). Hinc in portarum vena a graviditate et menstruorum suppressione non raro ii varices oriuntur: nascuntur etiam a statione diuturna, ut in Mario triumviro romano, et in opificibus nostris. Nonnunquam connata est ea plurium venarum distensio, quod Corterius exemplo illustravit.

In internis partibus frequentiores sunt sed cognitu difficilimi, ni ad caussas sanguinem retardantes et ad functiones constanter laesas respexeris. In ramis venae portarum creberrimos diximus, ubi stases et inaequabilem sensilitatis distributionem producunt: frequentes etiam in venis, quae anum circumdant, ubi vel integros sistunt tumores, vel foramine exiguo hiantes, ac sanguinis guttas quandoque stillantes. Dein in vesica urinaria

haud raro occurrunt, ubi haud apto *haemorrhoidum vesicae* nomine appellantur: ischuriam pertinacem producunt, cum mictu cruento mucosoque alternantem.

Quodsi externas habent sedes, tumorem faciunt haud dolentem, lividum vel purpureum, proxime cuti subjectum, qui vero interdum ruptus sanguinem stillat, alioquin in corruptionem abit, qua et quae prope sunt exeduntur.

In vena spermatica occurrens *cirsocele*, vocatur, licet et haec rarius in ductu deferente, corpore Highmoriano et epididymidis vasis sedeat. Quae proprie *cirsocele* dicitur, tumorem effert minutatim grandescentem, ante lucem rubescentem, donec pollicis amplitudinem acquirat. Mollis est et aequabilis et pressione digiti in abdomen evacuandus; tussi increscit et calore et dum erectus stat aeger. Testiculo ipsi infestus is tumor neutiquam est, sed diu sine detrimento graviori toleratur. Oritur autem e coïtu immodico, ex hydroceles curatione, dum praepostere aqua educitur, et ex abundantia sanguinis in vasis haemorrhoïdalibus.

SECT. IV.

DE FRACTIS.

§ 206. *Consideratio generalis.*

Fractum os dicitur, dum continuum vi externa vel solo vehementiori nixu solutum est. Plura recipit id vitium genera; *fissum* enim dicitur, si ad axin ossis solutio contigit, tametsi rarum sit os

secundum longitudinem rectum, velut lignum, findi, *comminutum* vero et *collisum*, dum in plura fragmenta os discedit: complicatio denique accidere fertur, si cum osse et molles partes adjacentes ruptae sunt aut laceratae.

Duplicem ob caussam os frangitur, tum propter internam dispositionem, quae senio morbisve contrahitur, tum ob externam violentiam, cui os resistere nequit, quaeque vel in ipsum os vel in aliud impegit, quod cum frangendo cohaeret aut ii adversum est, ut concussio eo potissimum vergat et producatur. Nonnunquam, si ossa praecipue disposita sunt, sola violenta musculorum contractio aut gravior nixus sufficit.

Fractum autem os esse, haud ubivis facile cognoscitur. Generatim quidem scimus, suis sedibus esse dimotum os, si praeternaturalis adest mobilitas, ubi ante recta os continuum procederet; si, in complicatis saltem, ipsa capita dimota conspiciuntur; si attrectatum os, quod proxime cuti subjacet, spatium vacuum in continuo tractu ostendit, quod in patella saltem fracta sufficit; si alias durum ossis caput prominens aut super altero elatum sentitur; si denique aspritudo alterius capitis super altero moti auribus percipitur. Haec quidem generalia sunt signa, neque tamen singula per se aliquid certi produnt, nec omnia ea ubivis praesentia sunt. Namque, cum diutius jam fractum est os, membrumque valde intumuit aut inflammatur plura deficiunt signa: nec dimotio, ubi transverse fractum est os, aut ubi validissime musculi agunt

et aequabiliter, aut denique ubi cito membrum tumescit, cognosci potest: facilime tamen in fibula et patella. Circumspectione igitur opus est, ne, si primum et certissimum quidem signum deficit, temere reliquorum alicui fidamus. Difficile autem ac vix certa nota exploratur, fissum esse os: namque sede sua minime movetur; locus nihil vel parum indolescit ac tumet, et ipsos etiam motus membri quadantenus perfici experientia docuit.

Damna ex hoc vitio manantia proxime e continui solutione et dimotione e sedibus fluunt. Etenim fragmenta ossium et capita stimulant vasa nervosque, ut cum dolore vicinae partes inflammentur, nonnunquam rumpuntur vasa, unde sanguinis profusio aut effusio in telam cellularem: vasa lymphatica lacerantur, unde oedemata non raro diuturna nascuntur. Quid quod nervi ossium capitibus et fragmentis pressi resolvuntur et nutritionem motumque membri intercipiunt. Ipsum os, si comminutum praesertim fuerit, neque valetudo hominis satis vegeta, male nutritur, ut corruptio humorum inquilinorum oriri et ex inflammatione etiam periostii caries sequi possit. Denique, si aegre confervet quod fractum est, et prope ab articulo vitium contractum est, rigiditas hujus et ancylosis superesse solet.

Confervent vero fracta, quae aut sedibus suis haud exciderunt, aut probe commissa sunt, ope naturae moliminum, quae per inflammationem et adfluxum humorum ad periostium salubrem instituit humorum gelatinosorum secretionem, quae

vero, ob praeternaturalem stimulum, nec normam exacte osteogeneseos sequitur, nec idoneis terminis circumscribitur, unde superflua et porosa saepius substantia, *calli* nomine, generatur (§. 105). Ea secretio impeditur tum humorum labe in hominibus cachexia laborantibus aut senibus aut quorum vis vegetativa in aliis partibus maxime occupata est, e. g. in gravidis. Impeditur etiam nimis stricta deligatione et remanentibus ramentis ossium comminutorum.

§. 207. *Calvariae fracturae.*

Ut in singula abeamus, inchoandum est a *calvariae* ossibus. Quidquid durissimum, in quod cranium illabitur, aut quo percellitur, si acutum fuerit et icta pars minus restiterit, proximam eam partem frangit; quodsi vero obtuso magis corpore insigni concussione totum cranium commovetur, remota etiam pars frangitur, minus nimirum resistens quam icta. Hinc, si occiput feritur, frontis os frangi potest, et viceversa.

Fractam esse calvariam protinus cognoscitur, si vulnere externo os ictum in conspectum prodit, neque facile quispiam, anatomiae haud plane rudis, suturam cranii naturalem cum fissa aut fracta parte confuderit. Si vero plaga externa os tegitur novissime fractum esse facile patet tum e comminutione praesenti, tum e nudato, ope ferramenti, osse. Nonnulli e marginum plagae externae tumore et labe posse fractum os dignosci existimarunt: sed fallax est signum, neque tumorum, si quid conquas-

satum est, durities decipere debet explorantem artificem. Quodsi vero neque plaga adest externa neque molliores partes conquassatae, certo dignosci fractum os subjacens fere nequit. Namque et strepitus inter manducandum deficit in fissis, et sanguinis e naribus profusio, et vis laedentis caussae, et instinctus aegri, quo motus saepe attrectat locum, nec conscientiae defectus aut vertigo aut vomitus ac nervorum resolutio sufficiunt. Etenim, si, quod raro quidem accidit, sola ossa fracta fuerint, nulla depressione, comminutione aut mollium partium laesione praesentibus, tantum abest, ut symptomata ea encephali laesi inde oriantur, ut integra valetudine saepe homo fruatur.

Depressiones autem cranii et fragmenta collisorum ossium catervam malorum adducunt, quae tum e pressione encephali, tum e meningum irritatione declarantur. Stupor enim et sensuum obfuscatio, sopor, nervorum resolutio, spirandi difficultas et pulsus tardi ac exiles a sola compressione: dolor atrox, inflammatio violenta, insomniae, delirium, oculi adspectus truculentus et cruentus, vomitus et nervorum distensiones cum pulsibus concitatis et febre valida, a meningum irritatione pendent. In concussione vero capitis junguntur haec symptomata hactenus, ut utriusque generis aliqua adsint.

§. 208. *Maxillae inferioris, juguli, sterni, costarum, vertebrarum, pelvis ossium.*

E faciei ossibus commemorabilis maxime est fractura, quae os maxillae inferioris corripit; facilime quoque sedibus suis os dimovetur, quod cognoscitur tum mobilitate praeternaturali, tum laesa continuitate ac aspritudine quadam, quam percipimus, dum alterius manus pollice intus adacto, altera manu suspensa agitamus maxillam. Solet autem haec fractura non manducationem solum et loquelam intercipere, sed ob laesum ramum marginalem nervi facialis convelluntur quoque faciei musculi, susurrus aurium producitur, ipsaque vox et deglutitio turbantur. Condyli ejus ossis vi divulsi similia producunt, dignoscitur autem id vitium pariter e mobilitate praeternaturali, e crepitu moti ossis, dum alterius manus pollicem in os intruseris, alteram autem exteriori margini maxillae admoveris, aut denique e facili admotione condyli antrorsum pulsi in fossam zygomaticam.

Jugulum saepenumero frangitur ictu casuve ab alto, maxime etiam, dum vis proxime in humerum ageret, ut jugulum vi ea curvatum, minus vero resistens rumpatur. Obliquum id os frangitur, si ex humero violentia defertur, transversum plerumque, si in ipsum impegerit externa vis. Scire autem id licet tum e brachii motu circulari suppresso, tum ex eo, quod humerus, quem jugulum

sustinet, in pectus inclinatum est, neque facile dimovetur: spatium quoque minus esse inter acromium icti lateris et sternum, quam in altero palam est. Totum saepissime corpus cogitur in id latus inclinare, ex quo signo Desaultius immortalis saepe solo morbum dignoscere consuevit. Interea tactu ipsius ossis cognoscitur fractura, mobilitas praeternaturalis et crepitus etiam, dummodo recens est fractura, namque tumor insignis dein accedens fallacias gignit. Symptomata minoris momenti sunt, cum nobilia nulla organa adficiantur.

Pejora excipiunt sterni fracturam, ceteroquin, in viris saltem, tactu haud difficulter explorandam. Namque ictus pulmones plerumque simul vexavit, ut haemoptysis, inflammatio, spirandi saltem difficultas, non raro etiam sanguinis profusio ex arteriis mammariis laesis consequantur. Altera pars fracti ossis impingit non raro in inferiorem pectoris partem, unde singultus, vomitus et nervorum distensiones oriuntur. Diuturna denique mala supersunt, ulcera pulmonum et pleurae, caries etiam ossis.

Costarum fractarum exploratio haud sine difficultate est, cum intercostalium musculorum actio dimotionem, saepius etiam carnes superpositae et integumenta obesa attrectationem impediunt. Nec crepitus facilius alibi decipit, quam hic, ubi ab emphysemate nonnunquam nascitur. Dimotio partium fractarum in postica costarum parte ob dorsalium musculorum robur dignosci nequit: in antica parte melius, ubi extus plerumque fractae

partes prominent, si aeger forte in dorsum ceciderit. Primam insuper costam fractam esse, difficulter cognoscitur ob idem musculorum pectoralium robur et quia minus mobile naturaliter os haud facile sedibus suis excidit. Sed gravissima damna hanc fracturam excipiunt quod pulmones, spuriis costis fractis quoque lien et hepar et ventriculus adficiuntur Sed hae, quod facilime cedunt et mobilissimae sunt, rarius franguntur. Hinc haemoptysis, spirandi gravissima difficultas, pulsus satis irregulares, creberrimi, inflammatio pleurae et pulmonum, frequenter accedere ad id vitium solent.

Vertebrae periculo summo franguntur, quod medulla spinalis fere semper comprimitur ac concutitur. Hinc nervorum resolutiones et distensiones plerumque inde nascuntur et mors subitanea consequitur, praecipuae dum plures vertebrae non fractae solum sed comminutae etiam sunt. Facilius confervent fracta, si processus spinosi dirupti sunt, aut dum simpliciter fissa est vertebra, sine comminutione. Illud cognosci solet tumore insolito spinae dorsi circumscripto, in quo processus spinosus eminet: compressus is tumor magnopere indolescit, collabitur et crepitum edit: pressione cessante iterum tumor surgit (*Neygenfind in Mursinn.* Journ. II. 257).

Postremo pelvis ossa franguntur, et frequentius quidem ramus ischii ossis anterior et descendens pubis: neque facile potest rumpi pubis ossis ramus alter, altero integro. Fragmenta ossis a validioribus, quae inferiora membra petunt, muscu-

lis, fere semper deorsum trahuntur. Necesse autem est, exploraturum rationem tuberum ischii circumspicere, per anum quoque et vaginam positum ossium investigare. Ilium os fractum in crista solummodo et prope ab ea attrectatu cognoscitur: ceterae partes musculis validis tectae haud facile dimoventur, ni corpore prorsus inclinato, quo musculi laxantur et crepitus subnascitur. Omnibus vero hujusmodi vitiis commune est, nec erigi posse corpus nec facile moveri: urinam quoque intercipi, dein vero, vel invito aegro, sphinctere resoluto, fluere. Commotio medullae spinalis maxime metuenda.

§. 209. *Scapularum: humeri.*

Latum os scapularum, licet validis munitum musculis, fracturis tamen variis obnoxium est: et frequentissimis quidem acromium, patula pars et minus obvallata, quae vero cum arctissime cum clavicula jungatur, eadem symptomata producit, quae ex hujus fractura manant. Namque humerus in pectus inclinatus, caput etiam hoc latere deorsum versum est: attrectatus locus, si recens ictus fuerit, humero paullatim diducto, fracti ossis lacuna digitis percipitur. Angulus quoque scapulae inferior facilius frangitur a lapsu in latus aut ab ictu. Sedibus suis dimoventur fracta, ope musculi dentati magni, qui antrorsum, et teretis majoris dorsalis etiam magni, qui sursum trahunt, retento simul scapulae corpore ope musculorum rhomboideorum. Oportet autem, si dubium fuerit vitium,

humerum et scapularum os postrorsum flectere, digito in angulum inferiorem posito, qui si sequitur motum scapulae, integrum est os, si immobilis est, fractum. Corpus ipsum et spina scapulae si franguntur, fragmenta in suis sedibus manent, nec facile id vitium propter robustos musculos cognoscitur.

Humeri fracturae ut frequenter contingunt, ita sine negotio dignoscuntur, si recens fuerit ictus homo et os obliquum ruptum, ubi suis sedibus plerumque excidunt fragmenta. Collum humeri frangitur vel ictu proxime in id agente, vel lapsu in cubitum, cujus concussio huc propagatur. Circumspectissime exploranda autem sunt loca, recens icta, si fieri potest, ne cum luxato humero confundas. Animadvertitur enim cavea quaedam sub acromio profundior ea, quam in luxatione deprehendimus. Si inferius ossis fragmentum movetur, caput immobile manet et crepitus percipitur, nisi tumor post accedens id impediverit. Saepe suis sedibus ossa fracta non dimoventur, ubi diagnosis adjuvatur deficiente tumore. Quodsi vero dimoventur, id in inferiore duntaxat parte contingit, capite immobili et in quod musculorum vires paucae agunt. Si unum os super alterum consistit, inferius antrorsum dimovetur plerumque et cubitus corpori admoveri sine doloribus gravissimis nequit: interdum tamen inferior ossis pars postrorsum excidit, ubi cubitus removeri a corpore nequit. Quae fractura, licet symptomatibus periculosis expers sit, haud tamen aequabiliter confer-

vet, sed superfluum fere callum generat ac obliquitatem ossis relinquit.

Humeri corpus si fractum fuerit obliquum, membrum, ob dimota ossis fragmenta, semper brevius redditur, dolores lancinantes, tumores et inflammationes ob lacerata vasa et nervos, accedunt: quae minus metuenda sunt, dum transversa est fractura. Sed composita est, quae in inferiore humeri parte contingens condylos simul ad axin separat, a Desaultio bene descripta. Cognoscitur attrectatis condylis, qui spatio interjacente digitum fere recipiunt et moti crepitum edunt: brachio plerumque semiprono neque in alium positum facile mutando.

§. 210. *Olecrani, brachii, carpi, metacarpi et digitorum.*

Olecranum, processus cubiti, patellae similitudinem habet, eodemque modo frangitur, et frequentissime quidem transversa basis rumpitur Quo facto musculus extensor triceps vi attrahit fragmentum superius, spatio inter hoc et inferius relicto: superius fragmentum quaquaversum movetur, citra cubiti motum. Brachium perpetuo semiflexum est, ob bicipitis et brachialis interni contractiones: neque ullo modo extendi potest: si id aeger conatur, sentit aliquid quasi decedere de brachio et sursum tendere: denique etiam olecranum super condylis eminet; hi vero solent, dum integrum est membrum et semiflexum, super olcerano prominere. Tumores dein et ecchymoses

plerumque accedunt, confervere tamen et glutinari haec fractura haud aegerrime potest.

Brachii os utrumque simul nonnunquam frangitur et vel eodem loco vel diversis, saepissime autem in inferiore parte, rarius in superiore, quae musculis validioribus praemunitur. Ut dignoscatur, opus est iis niti signis, quae generatim indicata sunt: mobilitas enim ossis, qua rigidum naturaliter est, et dimotio ea, quae prominentia fragmenta attrectatui praebet, tutissima sunt. Dimotio autem versus latera potius fit, quam in extrema ossis. Si versus carpum fractum est brachium, dimotio luxationis speciem prae se ferre potest. Sed examinati processus styloidei supra vel infra aspritudinem declarant vel luxatum vel fractum esse os.

Cubiti fractura facilius cognoscitur quam radii, cum ille proxime cuti subjaceat, neque tamen solus frequenter rumpitur, dum carpo aliquis illabitur. Inferiorem partem supinator longus facilius dimovet: resilit etiam, si firmius in regione carpi continetur, majori vi a radio. Radius frequentius frangitur, maxime per lapsum in manum, et in inferiore parte: pronatores fragmenta versum cubitum attrahentes, dimovent ea. Nec tamen crepitationi fidendum est, cum in vagina tendinum saepe effusi humores similem strepitum producant. Si radii os superne fractum, musculis validioribus munitum decipit. Petiti consilio rotatum os partem supremam immobilem ostendit.

Denique carpi, metacarpi et digitorum ossa

frangi solent, quod sine complicatione fere nunquam contingit, cum musculi, tendines, nervi plerumque simul lacerentur: tumores, inflammationes et nervorum resolutiones saepissime sequuntur; nec callus sine negotio generatur ob parvitatem ossiculorum quae difficulter committuntur. Synoviae vero inspissatio et adfectio bursarum mucosarum ancylosin et ganglia frequenter efficiunt.

§. 211. *Femoris.*

In femoris osse distinguenda est trochanteris majoris a cervicis fractura. Ille si ruptus est, mobilis fit in fixo femore, sursum magis recedit, neque tamen brevius fit membrum, si simplex est fractura. Cervix autem, per se satis munita, plerumque rumpitur e lapsu in plantam pedis aut in trochanterem: praecipue media parte, ubi fragilior est, et transverse quidem, rarius oblique. Difficulter autem cognoscitur, maxime in obesis et torosis hominibus. Pervulgatam opinionem, hominem ab initio nec pedi insistere posse, nec commode ingredi, refellunt plura exempla, ubi omnino brevi post lapsum potuerit incedere. Quia musculi os attrahunt, membrum brevius fit et valgius, ni ipsa contentione aegri extremum ossis caput protruditur: trochanteris tuber parum in conspectum prodit, solet cristae ossis ilium propius esse, sed obtemperat vi id moturae et protrusurae. Si manum trochanteri imposueris, cum membrum rotatur, percipies id tuber vere gyrum describere, cum naturaliter circuli arcum emetia-

tur. Genu parum flexum et plantae apex extrorsum versus est. Neque tamen hoc perpetuum est. Confervet autem fractura haud sine negotio, maxime in senibus, et ubi proxima articulo est. Ancylosis et claudicatio plerumque supersunt.

Corpore ipso femoris fracto, tumores et dolores vehementiores sunt, ut, cum tempus aliquod elapsum est, aegerrime dimota ossis fragmenta sentias: plantae tamen apex introrsum versus est, quod musculi adducentes validiores sunt. Nonnunquam inferior femoris pars ita frangitur, ut condyli simul findantur, quod protinus post ictum digitis explorari potest, et articulus ipse afficiatur, unde mala plerumque prognosis formanda est.

§. 212. *Patellae, tibiae, fibulae, tarsi, et metatarsi.*

Patella frangitur ut plurimum transversa, interdum tamen obliqua aut ad axin corporis, nonnunquam simul comminuitur vel cum fissis femoris condylis jungitur. Fractura autem contingit tum ictu aut lapsu in ipsum genu, tum validissime contentis musculis extensoribus, quod in saltu et aliis vehementioribus nixibus interdum observatum fuit. Longitudinalis fractura difficilime cognoscitur, praesertim cum manticula totum articulum comprehendens, integra est, nec facile digitis dimotio effici potest. Eo facilior est transversae fracturae diagnosis; cum musculorum valida actio ossis partes satis distrahere soleat. Curatio spontanea haud sine difficultate contingit, cum aegerri-

me committi inter se partes fractae possint. irrepat etiam saepissime glandulosa substantia aut ligamenti aliquid inter fragmenta. Neque rarum est, articuli hydropem, tumorem diuturnum cum inspissatis ligamentis et corrupta synovia superesse.

Memoratu dignum est, insigne esse fractae tibiae fibulaeque, si caussas examini subjeceris, discrimen. Etenim, dum ex alto conciderit corpus, pedibus nitens, alterum os sine altero frangi nequit, quod obliquo ductu in axin violentia agit. Quodsi vero injuria externa accesserit, colliditur omnino alterum os absque altero (*Autenrieth*: Vers. I. 168). In isto casu fere semper adjuncta est superioris finis fibulae luxatio, propterea quod malleolus multo arctius cum tibia cohaeret quam superior finis.

Tibia fracta facilime exploratur, cuti proxime subjecta, sed symptomata accedere solent nervosa, propter laceratos fere semper nervos. Difficilius vero fibulae fractura dignoscitur, nisi malleolo externo valde prominenti fidamus, maxime dum sura comprimitur. Utrumque os aeque obnoxium est huic vitio, quod facilius cognoscitur, si eodem loco in utroque osse consistit, difficilius, si diversis.

Tarsi et metatarsi fracturae rariores sunt: gravissima tamen calcanei ossis, quae calcem fere evanescere jubet, cum musculi validius fractum os attrahant: laxatur quoque Achilleus tendo aut prorsus flaccescit.

Sect. V.

DE LUXATIS ET DIASTASI OSSIUM.

§. 213. *Generalis consideratio.*

Articuli mobiles si sedibus suis excidunt, *luxata* vocantur: *diastasis* vero complectitur id vitium, quo ossa naturaliter inter se commissa dehiscunt. *Synarthrosin* nominant ossium commissuram sine motu, qualis in cranii et narium ossibus est: *diarthrosin* vero mobilem articulum, quae tres modos recipit: vel enim caput ossis in sinu profundo alterius collocatum quaquaversum moveri potest, quod *enarthrosis*; vel condylus ossis in minus profundum sinum aut cavitatem glenoideam conjicitur, quod *arthrodia*; vel denique, cardinis ad instar, mutuum est utriusque ossis commissurae genus, ut utrumque et sinus habeat et processus, quod *ginglymus* dicitur. Haec vero diarthroseos genera luxari possunt.

Discrimen luxatorum insigne est, quod alia prorsus inter se recedant, alia partim excidant, partim vero subsistant: quod quidem genus *pararthrematis* nomine insignitur: in ginglymis frequens. Positus quidem alterius ossis erga alterum mutatur, sed substitit tamen in sinu, vel fulcitur caput margini cavitatis, valide simul tensis musculis, dolore insigniter aucto et inflammatione accedente. Nonnunquam pararthremati superest rigiditas articuli et tendinum ac colluvies in articulo.

Quodsi vere articulus luxatus est, manticula articulum comprehendens semper laceratur, capite

ossis vel sursum tracto vel deorsum labente. Hinc in quovis ejusmodi casu ossis caput alieno sentimus loco, ex adverso vero sinum praeternaturalem, ni tumor musculorum finitimorum obstet. Brevius etiam membrum aut longius solito semper redditur, dum perfecte luxatum est: musculis denique loco luxato contrariis validius contractis, extremum membrum in adversam partem vertitur: extrorsum planta pedis, si introrsum prociderit femur, et viceversa. Secus contingit in pararthremate, quod haud prorsus a se invicem ossa recesserunt.

Nascuntur autem e luxato articulo plurima damna. Tumor inflammatorius continuo irritatus nonnunquam male solvitur, si nervi simul compressi et vasa absorbentia lacerata fuerint. Abire potest in gangraenam et mala ulcera. Ecchymoses accedunt ob vasa sanguifera laesa: articulus inflatur, synovia corrumpitur, cartilaginea ossium indumenta absorbentur, ossaque inter se coalescunt. Aut, quod frequentius accidit, sinus, qui caput ossis non recipit, cavitatem amittit, planior fit, ob collectum gluten, alio vero loco, quo caput ossis impingit, sinus abnormis formatur, ut praeternaturali articulo dein moveatur.

Favet huic vitio, praeter violentiam externam, laxitas articulorum, vel connata vel morbis acquisita, praesertim rheumatismis, et si quid in articulos abscesserit. Citra omnem ictum lapsumve oritur nonnunquam in imbecillibus et cachecticis infantibus, a sola musculorum contentione, secessus articuli cum singulari mobilitate, quae in aliis non

occurrit: facilime reponitur quod luxatum est, sed ob laxitatem remanere nequit, continuo iterum elabitur.

§. 214. *Maxilla inferior luxata.*

Ex ossibus capitis sola mandibula inferior vere luxari potest. Haec vero solummodo in priorem partem propellitur dum condyli super transversum ossis jugalis processum promoventur et antrorsum cum processibus maxillae acutis prominent, unde verticalis positus prorsus pervertitur. Mentum autem inclinatur et os hiat, genis intentis et planioribus, dentibus inferioribus longius quam superiores excedentibus. Si altera sola maxillae pars propellitur, in contrariam partem ipsa mentumque inclinatur: dentes paribus non respondent, sed sub iis, qui secant canini sunt, ut Celsus jam monuit. Ad haec lingua immobilis est, quod nervus, qui movet, circa digastricum mandibulae procedens atque genioglosso et geniohyoideo providens, a tumidis his musculis vehementer adficitur. Hinc nec loqui potest aeger nec vorare cibos, propter buccinatoris insigniter intenti confluxum cum constrictore pharyngis. Mentum dentesque stupore laborant ob maxillaris nervi passionem: auditus laeditur, saepe susurru aut tinnitu accedentibus, cum vel manticulae laceratione vel intensione genarum facialis nervus laedatur.

E sede sua id os excidere nequit, nisi vel dum ictus hianti ori infertur, vel sub oscitatione magnoque cachinno, si ligamenta imbecilla sunt.

§. 215. *Vertebrae dorsi: deformitas varia spinae.*

Vertebrae dorsi pararthremate solo adfici nec prorsus luxari possunt: propter validissima ligamenta cartilaginea, quibus corpora illarum constricta sunt: neque ex parte solummodo excidere possunt, nisi medulla compressa aut rupta, quo facto partes, ad quas nervi e medulla ducti pertinent, resolvuntur et homo plerumque brevi exspirare solet. Manentibus tamen vertebrarum corporibus, articulares processus suis sedibus ita excidunt, ut inferioris vertebrae processus posteriora versus moveantur et super processus deorsum spectantes superioris vertebrae efferantur. Hoc incidere rarissime in vertebris colli, atque dum deglutitionem impedire, tum scirrhos pulmonum producere potest Hippocratem (*De artic.* 811) Frankius, summus vir, memorat (*Delect. opusc. V.* 304). Nec id pararthrema obtingere potest in vertebris dorsalibus mediis, a quarta ad octavam, quoniam earum processus spinosi imbricatim sibi incumbunt, validissimisque musculis et ligamentis firmantur. Sed inferiores vertebrae, praecipue vero lumbales, huic vitio obnoxiae sunt, etiam si ligamenta semper simul rumpantur: dum homo eo tempore, quo is magno flexu in pronum, vel in latus datur, ictu vehementiori concutitur. Tum, dolore summo cruciatus, erectus esse nequit, sed vel in anteriora vel in latus nititur.

Sed et ex internis caussis pararthrema illud haud infrequenter in pueris accidit, qui rhachitide

correpti, aut molliter educati et laxitati ligamentorum obnoxii sunt, aut in quibus e morbo quodam, variolis vel rheumatismo, aliquid abscessit in ligamenta spinae; aut si nutrices pueros labantes manibus violenter invadunt hactenusque apprehendunt, ut spinam violenter adducant atque intorqueant; aut demum, si pueri in exercitationibus corporis variisque ludis dorsum continenter vehementerque in aliquam partem torquent. Contingit id etiam, Platnero bene monente, si tenerae feminae pusionibus nonnisi unicam praebere mammam possunt; namque his necessitas est, ut, obliquato corpore, plerumque uni lateri incumbant. Etiam infantibus id evenire solet, qui non alternis sed uno brachio gestantur, aut qui sedeculis suis perpetuo adfixi corpus multum in unum latus flectunt; puellis etiam, quae acu pingunt ac obstipo capite, altero humero demisso, altero elato sedent, aut quae thoracibus nectilibus coarctantur.

Igitur hujus pravitatis varii sunt modi. Nam, si spina in posteriorem partem curva est κύφωσις vel κύρτωσις vocatur, cui contraria est λόρδωσις, ubi spina in priorem partem prorumpit, in posteriori quasi lunata est et excavata, ita ut sternum multum promineat. In σκολιώσει spina tortuoso flexu in latus inclinatur. Quae vitia si a memoratis internis caussis producuntur, cartilagines, quae vertebras distinguunt, intumescere solent et processuum obliquorum articuli nimis lubrici esse. Ad haec contraria parte ii, qua spina prominet, minutatim exedi, ut corpora integra vertebrarum

tandem fracescant aut destruantur. Nervi autem, hac parte prodeuntes, ita resolvuntur, ut membra inferiora fere semper infirmentur. Quae a Pottio optime descripta pravitas ejus nomen etiamnum fert.

Nec coccygis ossa immunia sunt a simili vitio: Ab ictu enim aut lapsu in eam partem, tum et in partu laborioso, ni excidant, possunt tamen distorqueri et pararthremate adfici. Cum dolore vehementi oritur impotentia sedendi, alvum et lotium mittendi, saepiuscule etiam inflammationes et ulcera ani.

§. 216. *Jugulum et costae.*

Jugulum e sede sua frequentius excidit, qua cum sterno committitur. Id autem e lapsu in scapulam contingere solet, ubi in priorem partem propellitur juguli articulus, sed crebrius tamen frangitur quam luxatur. Si vere excidit, protuberat aliquid ante sternum et pone musculum sterno-mastoideum, desidit autem in articuli loco; scapula ponevorsum spectans minus prominet, humerus ad truncum appressus nunquam elevari potest; caput vero versus locum luxatum inclinatur. Quodsi vero intus et postrorsum unquam excidit, scapula antrorsum spectans posteriora versus moveri nequit, sinus valde desidens in articuli loco sentitur et ipsa aspera arteria comprimitur.

Potest tamen etiam alter juguli articulus elabi, ut supra acromium efferatur, quod licet rarius

contingat, quam ad sternum, accidit tamen crebrius, quam id vitium, quod infra acromium deprimit articulum. Frequentior illa species e lapsu in scapulam oritur, difficulter cognoscenda, ni dum reponere coneris id quod excidit. Namque ligamentis ruptis, protuberat aliquid praeter naturam super acromium: scapula vergit ad interiora et inferiora, caput versus cum locum obstipum est: quae signa omnia commutari tamen frequenter possunt cum luxatione humeri.

Costae frequentius franguntur quam e sedibus suis promoventur; quod accidit plerumque duntaxat in articulo cum sterno et in interiorem partem exceptis tamen supremis, quae a scapula e fortissimis ligamentis custodiuntur. Inferiores tamen possunt in dorso excidere: quod vitium excipit spirandi difficultas et pleurae pulmonumque inflammatio cum sanguinis sputo. Buttetus observavit, si posteriores articuli dimoti essent, dorsi immobilitatem et strepitum quemdam a crepitu fractarum probe distinguendum, dum aeger erectus esse vellet.

§. 217. *Humerus.*

Humerus frequentius excidit. Quamvis enim articulus ligamento validiori, manticulae in modum, continetur, quamvis eum tuentur a superiori parte acromium et processus coracoideus, lubrica tamen est et mobilissima arthrodia, sinus glenoideus parum desidens, ligamentum validius superiore, imbecillius interiori parte; postremo positus is

est articuli, ut cuivis impetui, ictui et lapsui facilime obnoxius sit. Itaque frequentissimum est, humerum in alam et in partem priorem promoveri: prominet tum acromium, sub quo etiam sinus est: caput inter musculi tricipitis aponeurosin et infrascapularem excidit et consistit. Cum manticula semper rumpatur, potest etiam dein caput, motibus haud facile vitandis, magis versus anteriora et posteriora promoveri.

Dum, quod frequentius contingit, humerus ictus aut in lapsu in corpus durum impingens, a corpore remotus est, aliorsum excidere caput ossis nequit, nisi in priorem partem: musculorum ope, dorsalis magni, pectoralis et teretis majoris, id vitium augetur: potest etiam deltoideus aliquid conferre, ut antrorsum et deorsum prematur Dolores subito orti intenduntur, si brachium corpori admovere coneris, quod musculus pectoralis et serratus premuntur: levantur dolores, dum paullisper elevatur humerus flexo cubito. Si tunc utrumque brachium comparaveris, longius apparet luxatum, quam integrum, quod inferiorem locum caput occupat et tangi etiam plerumque sede sua peregrina potest. Cubitus extrorsum versus est et semipronum antibrachium: nec costis admoveri potest cubitus, ni deltoideum musculum satis turgidum et intentum etiam magis contenderis Sursum nulli motus contingunt: capite glandulae alares premuntur, unde turgor vasorum absorbentium in membro, quod oedematibus etiam vexatur.

Motibus fortuitis, qui consequuntur, caput

plerumque magis antrorsum sub pectoralem musculum promovetur: musculi posteriores magis intenduntur, vasa laeduntur et nervi, unde ecchymoses et dolores ingravescentes, nutritio etiam pessumdatur. Rarius postmodum caput ossis magis posteriora versus sub spinam scapulae prolabitur, quo facto brachium amoveri nequit, ob pectoralis majorem intensionem: acromium altius prominet et sinus magis in articulo desidit.

§. 218. *Cubitus, radius, carpus et digiti.*

Cubitus in posteriorem potissimum partem et versus latera excidit: nam, quo minus in priorem partem propellatur, olecranum prohibet, quod vero ubi fractum est, etiam in hanc partem humerus emoveri potest. Si quod vulgo accidit, in posteriorem partem cubitus excidit, factum id est, dum homo, pronus humi prostratus, brachium incurvatum porrexerit: tum apophysis coronoidea ab articulari humeri sedecula recipitur, cui alioquin olecranum adaptatum erat: brachium semper flexum neutiquam extendi potest. Versus latera luxatur, dum olecranum super condylos emovetur, quo facto radius vel introrsum vel extrorsum prominet: brachium perpetuo vel supinum vel pronum jacet.

Radius minus frequenter excidit, quam cubitus, quod musculi pronatores et supinatores haud adeo validi sunt, quam flexores et extensores: sed potest tamen excidere, si vehementer extensum

brachium in durum corpus impegerit. Id in inferiore parte facilius accidit, quoniam radii os inferiore parte circa axin cubiti, supra autem circa se ipsum rotatur, fulcitur etiam magis humeri osse. Quod haud sine periculo contingit, namque arteriae et nervi faciliune offenduntur, unde inflammationes, ecchymoses et dolores et nervorum resolutiones consequi possunt: quodsi articulus rite repositus fuerit, superest tamen metus, ne e coacta synovia rigidus maneat. Inferiore parte radius frequentius in priorem partem excidit, ubi pronum semper brachium supinari nequit, processus styloideus radii tangi non potest et tenditur, et prominet aliquid peregrini, quod si persequimur, radii os et cubiti decussari deprehendimus (*Martin: in Schregers unde Harles Annalen* I. 56).

Carpus frequentius in priorem ac posteriorem partem excidit: rarissime ad latera convertitur, quia extantes processus styloidei prohibent Evenire id solet hominibus, qui subito casu super porrectam manum concidunt : quae si prona fuerit, postrorsum ossicula emoventur, digiti continuo flexi sunt, nec extendi possunt. In dorso manus tuber apparet, quod naviculare ossiculum et lunare producunt, ab extensoribus haud satis tectum, in vola vero sinus magis desidens animadvertitur. Quodsi vero in casu dorsum forte manus porrexerit, continuo extensi sunt digiti, supra sinus, subtus tuber percipitur: hoc vero a naviculari osse productum musculis flexoribus sublimi et profundo contegitur. In utroque autem eo vitio radius parum a cubito

recedit; inflammationes, ulcera, oedemata et rigiditas articulorum non raro supersunt.

Denique et digitus pollex crebrius e sede sua elabitur, quod mobilior est ceteris. Rarius id contingit in infimo articulo ad metacarpum pertinente et musculis validioribus munito, qui simul rumpuntur, si similis laesio accidit. Facilius tamen superiores articuli, qua extensores agunt, excidunt, quod aponeuroses flexorum ossiculis sesamoideis firmatae id fere prohibent. Tumores et inflammationes vehementes accedunt, nonnunquam etiam gangraena. Reliqui digiti medio et summo articulo luxari possunt facilius, quod articulares sinus planiores sunt, hinc difficulter reponuntur, et frequenter ancylosin relinquunt.

§. 219. *Ossa pelvis et femur.*

Ossa pelvis luxari rarissime observatum fuit. Pubis tamen ossa e lapsu id vitium contrahi visa sunt, ubi immanes pelvis dolores, attractus pes, planta extrorsum versa erat, et totum femur sanguine suffusum: dum reponere conabatur artifex, strepitus intus oriebatur, trochantere majori simul elato (*Enaux: in act. Divion.* 1784. 200).

Femur vi et casu aliquo in adultis omnino expellitur multo rarius, quam olim creditum fuit: coxae enim sinus satis profundus, articulus plenis musculis validisque ligamentis comprehensus id impediunt: et suspicio est, fracturam cervicis ejus ossis frequentius pro luxato osse habitam fuisse. Cum acetabulum illud in summa parte profundius,

in ima minus desidens sit: oram etiam habeat superius valde extantem, versus foramen vero ovale excisam, cum internum illud ligamentum teres hac parte adhaereat minusque resistat, cum denique caput etiam vulgo huc potius spectet: expellitur id potissimum versus foramen ovale. Quo facto cognoscitur id vitium e majore pedis longitudine, dum supinus homo cubat: nunquam adduci aut introrsum verti potest femur, ob violentam gluteorum musculorum tensionem: genu etiam luxati pedis altius esse solet quam integri: si pronus cubat, intenti sunt et desidentes musculi glutei: trochanter major magis etiam desedit, ut fere tangi nequeat; caput nonnunquam, in macilentis saltem peregrina sua sede tangitur. Immobilitas ossis et quod trochanter semper motus reliqui ossis sequitur, maximum constituit discrimen inter hoc vitium et fracturam cervicis. Planta pedis extrorsum versa est, et, si gradiri conatur homo, digitorum apicibus fere nititur.

Motus sequentes, quos vitare homo fere nequit, maxime si, dum caderet, corpus satis erat flexum, propellunt ulterius femoris caput, ut sub pectineum prolabatur et speciem herniae inguinalis prae se ferat, ni duritiam tetigeris. Musculis obturatore et geminis valide contractis efficitur, ut planta pedis magis extrorsum vertatur. Brevior redditur pes, quod altior est capitis positus, altior etiam trochanter: continuo extensus est pes et stupet etiam sensus: oedemate is et scrotum intumescunt et lotii fluxus intercipitur.

Nonnunquam potest caput ossis dein postrorum magis provolvi, ut sub quadrato femoris lateat et versus tuber ischii ossis spectet. Tum gluteorum musculorum tumor insolitus et durus oritur: genu et planta pedis interiora spectant, quod triceps musculus valde contenditur. Longior apparet pes cubantis aegri, et dum incedere conatur, toti plantae innititur. Stupet pes ob pressionem ischiadici nervi et oedematibus inflatur. His vero luxati femoris modis repositio tuta fieri fere nequit, sed sinum alienum sibi caput formare solet, quo dein utitur.

Crebrius femur lente excidere solet, si id ab humore, qui in coxae sinum confluxit, propellitur, ligamentis simul et manticula laxatis aut distentis, auta etiam exesis. Ex morbis non raro praegressis, maxime ex inflammatione psoae musculi, mala materia in hunc articulum convertitur, aut infantibus scrofulosis, quos mulieres gerulae vel nutrices pedibus apprehendunt, laxantur ligamenta, ut id vitium contingat. Saepius etiam manticula ipsa inflammatur primitus et adeps ille in parte sinuata positus corrumpitur. Quae valetudo, si incipit, difficulter cognoscitur. Solet tamen dolor coxae urgere, longior pes reddi, claudicare aeger, et genu etiam ita indolescere, ut hac parte perperam sedes morbi quaeratur. Albersius dignissimum hoc judicat signum, quo evanido sanatio sperari possit. Protinus vero ut in exulcerationem mutatur inflammatio, destruitur articulus, brevior fit pes, planta pedis extrorsum versa: tandem ulcus

prorumpit juxta trochanterem, aut ad interiorem genu partem, ad os denique sacrum. Id ulcus absumit vires et mortem tandem accersit: solet tamen etiam coalitus articuli consequi et ancylosis.

§. 220. *Genu, fibula et tibia: tarsus luxatus: talipedes, vari.*

Genu solummodo sursum excidere potest, dum illabitur ii aeger, sed simul tibia elabi solet et ligamenta rumpi. Fibula excidit, Autenriethio docente, in fractura tibiae inferioris, quae deorsum et exteriora versus tendit: quod si vero introrsum vergit, fibula solet simul frangi: sed vidit idem acutissimus auctor fibulae luxationem, integra tibia.

Talus et arctius junctum calcis os, in saltu vehementiori a tibia et fibula latera versus recedunt, ruptis simul ligamentis. Rarius accidit, astragalum elabi antrorsum, fibulam vero in posteriorem partem, quo facto planta longior, calx brevior redditur; oritur id e lapsu in pronum corpus: supinus vero lapsus efficere potest contrarium vitium, ubi astragalus et calcis os postrorsum, fibula vero antrorsum excidit; brevior fit igitur planta, calx vero valde posteriora versus prominet. Neque tamen id fere contingere potest, ni simul rupto Achillis tendine.

Talipedes huc pertinent, quod vitium saepe congenitum formationis primitivae praeternaturalem moram supponit, cum ante secundi mensis finem

brachia pedesque tuberculo globuloso terminentur, dein magis efformandis digitis (*Phys.* §. 534). Nonnunquam tamen ulceribus et variolis originem debet: cum musculi tibiales nimia vi agunt et abbreviantur. Tum autem astragalus extrorsum promotus est, ut interna facie cartilaginea fibulam solummodo attingat, malleolus extrorsum promineat, reliqua etiam ossa tarsi sequantur: quo fit, ut et interiora ligamenta breviora reddantur, musculi vero, praeter turgidos tibiales, marcescant. Praecipue tuber ossis quinti metatarsi prominet, tela cellulari solida cinctum, quae nervus peroneus valde irritatur et saepe species fluctuantis tumoris praebetur. Hinc planta pedis terram non spectat, sed horizontem, flexa etiam est et concava, minimus digitus solum spectat, malleolus internus hactenus desidit, ut tangi nequeat. Incedunt talipedes ita, ut exteriori plantae margini innitantur, nec satis flectere aut extendere pedem possunt, nec firmiter hoc pede stare: sed arcum genu describunt, corpore in latus flexo (*Wantzel in Arnemanns magaz.* II. 267. *Brückner: in Journ. der Erf.* XII. 5).

§. 221. *Diastasis ossium.*

Ossa, quae nulla diarthrosi mobili junguntur, alio modo a se invicem recedunt: et primum quidem naturales eorum epiphyses, quae in adultis firmissime cum ipsis corporibus cohaerent, secedere possunt in infantibus, ubi cartilagineus duntaxat est nexus. Contingit id maxime in femoris osse,

si e cachexia aliquid in articulum abscesserit aut periostium lenta inflammatione vexatur. Sine dolore et vi externa secessus ille contingit, ut mobilitatem praeternaturalem in osse animadvertas ossis partibus quaquaversum facilime movendis; nec adsunt excessus illi aut sinus, in luxatione observandi. Sibi commissum id vitium nonnunquam peregrinum format articulum aut coalitus nascitur et rigiditas articuli.

Dein ossa cranii diastasi corripiuntur, vel congenita vel per culluviem aquosam aut cruentam intra encephalum producta. In celebri Ramazzinio, septuagenario, Morgagnius putavit id a distentis praeter naturam vasis encephali oriri, quia sibi senex monstraverat aneurysmata in manus dorso.

Ossa pubis in partu laborioso posse a se invicem recedere non solum fidissimis optimorum observatorum, Halleri, Camperi, Louisii, Acrellii aliorumque testimoniis credimus, sed ii etiam observationi, quae docet, cartilagines ossium pelvis, dum uterum gerit mulier, intumescere et vasa plura accipere; pelvim etiam omnino ampliorem fieri post graviditatem. Nec obstat capitis infantilis mollities, quippe cum sola aquosa encephali colluvie suturae cranii etiam dimoveri possint.

Sect. VI.

DE PROCIDENTIIS.

§. 222. *Diverticula intestinorum. Volvulus et ani procidentia.*

Procidentiam dicimus eam positus pravitatem, ubi viscus e naturali sua sede, involucris orbum, excidit. Pervulgatum autem est, intelligere visceris exitum e corpore, licet plura sint exempla huc trahenda, ubi intus id manet, quod procidit, sede sua dimotum.

Pertinent huc primum *diverticula* intestinorum, haud quidem congenita, sed per morbos acquisita. Illa enim simplicia sunt, cum ileo semper cohaerent et quidem ex adversa mesenterii parte; juncta etiam esse solent cum aliis deformitatis, primitivae formationis reliquiis, unde probabiliter Meckelius tertius collegit, esse eadem vesiculae umbilicalis et ductus ejusdem vestigia (*Phys.* §. 537). Alia vero diverticula sunt verae tunicarum procidentiae per muscularem, quippe quae ambire diverticula non solet. Ad trium aut sex pollicum longitudinem increscere possunt, ansamque interdum praebent et obstructioni et ileo ipsi.

Proximum est intestinorum vitium, quo angustata eorum portio in aliam dilatatam recipitur, ut simul convolvantur intestina et omnis stercoris cursus impediatur. *Volvulus* id vitium dicitur: solet interdum sine noxa ferri, sed graviora damna ple-

rumque producit, dum nihil vel stercoris vel spiritus infra transmittitur, aut id etiam per os redditur; quod dum contingit, valvula coli resoluta esse debet (*Barthez: in Mém. de la soc. d'emulat.* 1800. *p.* 401).

Taediosa est valetudo ani procidentia, ubi per resolutum sphincterem vel interna tunica laxata prolabitur, et externam quasi farciminis rubri faciem praebet, vel totum, quod superius sphincteri est, intestinum exit. Id autem vere interdum fieri Alex. Monrous docuit. Crebrius id vitium infantes vexat et senes, illos ob naturalem imbecillitatem sphincteris et laxitatem intestini, hos propter alvi obstipationem diuturnam et molimina frequentiora; solet quoque sequi ascarides in ano nidulantes, haemorrhoïdes, tenesmum in dysenteria, citam alvum, partum laboriosum, ulcera ani et nixus graviores in vociferando aut tussiendo. Si recens est et exile id malum, sine periculo esse solet et facile reponi. Sed aëris contactus aut vestes etiam et sessio irritare consuescunt id quod procidit. Constringitur quoque sphincter, unde continuus tenesmus, spasmus et periculosa inflammatio consequitur. Nec sine diuturna noxa est, cum sphincter semel resolutus aegrius robur idoneum acquirat, sed frequentius iterum laxetur.

§. 223. *Vaginae et uteri.*

In muliebribus partibus gravissima sunt vitia huc pertinentia: frequentissimum autem, si internae vaginae tunica laxata prolabitur, ut botuli in mo-

dum e verendis provolvatur. Nonnunquam alterutrius lateris tunica relaxata prolabitur, sacci coeci ad instar. Rarissime etiam totum pudendum cum integris membranis prolabi posse, iis credendum est observationibus, ubi repente et casu prociderat, quod e solutione internae membranae haud facile exponi potest. In vulgari vero casu lente duntaxat oritur id vitium ex diuturno albo fluore aut e partu laborioso et vehementiori nixu. Os uteri est in apice ejus, quod procidit. Dum alvum aegra exoneratura est aut lotium missura, dolores varios sentit: pars prolapsa aëre aut vestibus fricatur et non raro inflammatur.

Uteri autem procidentia vel imperfecta est vel perfecta. Illa contingit, si uterus recta, cum orificio inferius posito intra vaginam descendit, haud tamen prominet. Exploratur vagina, postquam aegra alvum dejecit aut urinam misit, namque plena intestina aut vesica retinere uterum solent. Frequenter autem impeditur eo vitio urinae missio, ni mulier supino decubitu digitis uterum represserit. Solet etiam queri dolores e distentis ligamentis uteri, in lumbis et coxa: quae molestiae graviores in recenti, leviores in veteri malo sunt, cum adsuescat aegra. Nonnunquam e subitanea procidentia animi deliquia et sanguinis profusiones, maxime in gravidis et teneris muliercculis, consequuntur.

Quodsi perfecte e vagina exit uterus, hanc secum trahit, ut totum uterum inversa vagina ambeat: arcte etiam cum labiis pudendi nectitur. Simul vero vesica urinaria retrorsum volvitur, ut lo-

cum uteri impleat et horizontem spectet. Uterus prolapsus intumescit, frictus inflammatur et ulceribus vexatur. Alia mala e positu perverso fluunt: alvi obstipatio, tenesmus, ischuria.

Id vitium plures habet caussas: maxime partus copiosos praegressos, coïtum vehementem et creberrimum, menstruorum cursu immodicum, vehementiorem nixum et laborem. Dein potest etiam omentum nimio adipe premens accusari et ligamentorum uteri laxitas.

§. 224. *Inversio, obliquitas, et retroversio uteri.*

Longe alia sunt vitia, multorum morborum caussae, *inversio* uteri et *retroversio*. Illa fere nusquam nisi in partu et post eum obvenit, licet et polyporum pondus similem pravitatem producere possit (§. 108). Ubi partus acceleratur, e pressione intestinorum fundus uteri desidit et invertitur, aut dum rudi modo obstetrix uterum et secundinas tractaverit: nonnunquam diu post partum denique in conspectum prodit vitium, ut ab illo pendere initio non appareat. Est autem ea valetudo vel imperfecta vel perfecta: illa difficilime cognoscitur, si solus fundus inversus est. Solet autem mulier doloribus corripi parturientium similibus, sanguinis profusione et subita virium prostratione. Tum necesse est abdomen sedulo explorare, ut defectum subglobosi illius corporis, quod alioquin uteri fundus constituit, invenias. Nonnunquam brevi letale fit id vitium, dum constringitur et in-

flammatur uterus, aut sanguis immaniter profunditur. Perfecta vero uteri inversio melius cognoscitur: ante pudenda provolutum est id viscus, interna tunica externam praebente faciem, nec, nisi a rudibus, cum polypis commutatur. Interdum, dum inveteravit malum, sine magnis quaerimoniis toleratur, orificio ad hanc dilatationem adsueto, distensione minore et sensu tunicae provolutae obtusiori.

Obliquitas uteri huc pertinet, quae situm ejus visceris lateralem complectitur, ligamentis alterutrius lateris abbreviatis. Nascitur ea a scoliosi spinae (§. 215), vel a thoracum nectilium abusu (§. 192), vel a scirrhis etiam aliisque tumoribus hinc uterum obsidentibus. Cognoscitur vel solo abdominis adspectu vel explorato orificio, quod in adversam partem inclinatur. Mulieres eae, si uterum gerunt, stuporem pedis alterutrius queruntur, varicibus ejusdem vexantur, nonnunquam claudicant: glandulae inguinales ejus lateris tumidae sunt, atque tum abortus promovetur, tum partus ipse laboriosus fit.

Retrovertitur denique uterus vel in posteriorem partem, quod frequentius accidit, vel in priorem. Utrumque nonnisi in graviditate, illud maxime tertio aut quarto mense contingit: probabile autem est, favere huic vitio retentionem urinae diuturnam, qua et fundus uteri versus os sacrum promovetur et cervix sursum trahitur. Quodsi tum gestatio ponderis aut alius gravior nixus accedit, facile ortus illius vitii exponitur. Ultima autem graviditatis tempora pondus uteri hactenus augent,

ut aegerrime possit id malum oriri. Cognoscitur doloribus pertinacibus, colicorum vel parturientium similibus, alvi obstipatione pervicaci et ischuria, nonnunquam volvulo ipso, quo stercora per os redduntur. Nec alvus elui potest, cum intestinum utero gravissime comprimatur; nec cathetere urina promoveri. Exploratis partibus, vaginae paries anterior distentus, posterior rugosus et laxatus invenitur: orificium uteri versus ossium pubis symphysin elatum saepius nullo modo tangi potest. Urethra intus retracta: pudenda satis patibilia sunt et inflammata. Per anum tangi potest tumor ille, quem uterus producit. Id vitium satis periculosum est, cum vel vesica rumpi vel intestina e volvulo inflammari possint: quo diutius consistit, eo magis artificis conatus eludit. Abortus interdum unicum tam tetri mali praesidium praebet, ni reductio cesserit.

In priorem partem rarius provolvitur uterus: favere ii pravitati laxitas abdominis et tumor quidam in anteriore uteri parte videtur. Cognoscitur continua meiendi cupiditate, maxime dum pedibus insistit: sentit enim illabens in vesicam corpus: doloribus dein vehementibus in pubis regione et in inguinibus, levatis, dum supina cubans pedes attrahit et antrorsum abdomen flectit. Exploratis partibus, orificium uteri ponevorsum vergens, saepius per intestinum rectum tangitur: fundus vero super pubis ossibus prominet: cathetere immisso durum illud et grande corpus vesicam comprimens sentitur. Licet partus eo vitio magnopere impedia-

tur, reponi tamen facilius potest, tametsi diuturna mala superesse solent, mictus haud voluntarius et fluor albus.

SECT. VII.

DE HERNIIS.

§. 225. *Loca vulgaria et caussae.*

Herniam dicimus, si quid, velamento proprio obtectum, prolabitur: solo hoc velamento a procidentiis differt: licet rumpi id possit adeoque nudum provolvi viscus. In abdominis variis sedibus peritonaeum, in thorace pleura, in capite meninges id integumentum constituunt.

Abdomen autem ii vitio maxime obnoxium est, quia musculi illud ambeuntes spatiis variis a se distant, quibus vasa et aliae partes naturaliter transmittuntur, tum quoque, quoniam impulsus intestinorum stercore aut flatibus plenorum in ea interstitia et laxiorem telam cellularem vincit saepe quamlibet resistentiam.

Gravissima est herniae species, e naturali testium descensu orta (*Phys.* §. 449), dum peritonaei pars, quae externum testium velamentum constituit, supra haud conferbuit: quo facto commercium liberum inter testes et intestina servatur, ut facile provolvantur atque in eadem sede ac testes inveniantur. Favet ii vitio nonnunquam duplicata membrana peritonaei ad intestinum ileum et coecum pertingens, eaque secum detrahens: favet etiam diuturna testium mora in annulo abdominali, prius

squam in scrotum ipsum demergantur. Interdum sola dispositio ea congenita est, dum aperta manet vagina, morbus vero ipse post aliquot annos, e nisu vehementiori aut alvi obstructione, consequitur. Cognosci potest id vitium, dum in eadem cavea omentum aut intestinum provolutum cum teste deprehendimus, ut hic interdum omnino a partibus prolapsis contegatur: dein, ni coalitus accesserit, facile reponi potest, sed continuo iterum prolabitur, fascia nunquam continenda. Similia accidunt in mulieribus, ubi ligamenta uteri, monticulum Veneris et labia pudendi tendentia sequuntur intestina.

Vulgaris vero herniarum abdominalium sedes est inguen, seu rima illa, quam aponeuroses musculi obliqui externi, *annuli* nomine, formant, quaque vasa spermatica transmittuntur. Nonnunquam tamen per aponeuroses ipsas, super aut sub annulo illo, prolabuntur intestina, ut initio liber sit annulus, dein vero comprimatur. Distinguenda quoque est, Hesselbachio docente, externa et interna hernia inguinalis: illa frequentior ante ductum deferentem et ad exteriorem arteriae epigastricae partem descendens, tunica vaginali funiculi spermatici obvoluta est, quae subjacentem etiam testem ambit: hinc ad hernia congenita hactenus solummodo differt, quod haec testem ipsum in proprio velamento recipiat: in hernia vero externa inguinali testis peculiari sua vagina cinctus est. Rarior est hernia interna, per fossam inguinalem provoluta, quae sola scroti tela cellulari amicta, funiculum spermaticum habet anteriorem et paullo exte-

riorem, cum in externa hernia posterior sit is funiculus arteria epigastrica ab interiore herniae parte sita.

Alia est *herniae cruralis* sedes, qua vasa cruralia sub aponeurosi musculi obliqui externi cristam ossis ilium tendente et ligamentum Poupartii constituente prodeunt. Arcus autem cruralis duobus potissimum marginibus gaudet, altero teretiusculo, quem *Fallopii ligamentum* appellamus, cui fascia lata partim accedit, tenuiori altero, initio aponeurosi juncto, quae musculum iliacum obtegit. Exterioris marginis connubium cum fascia lata a spina ossis ilium ad vasa cruralia usque adeo arctum est, ipseque arcus curalis ad musculum iliacum adeo firmiter adhaeret, ut hic quidem loci provolvi intestina et omentum nequeant. Ubi igitur hernia haec strangulatur, sub ligamento Fallopii nequaquam quaerenda est, quod Gimbernatus egregie docuit. A margine interiori arcus cruralis membranosa portio, psoae minoris tendine firmata, pone arteriam illiacam secundariam externam ad exteriorem musculi pectinei marginem procedens laminam prodit, quae supra eum musculum ad rami ossis pubis spinam accedit. Ibi ea membrana arcus cruralis plicae obviam venit, quae iidem spinae adhaerescit, utraque autem format ligamenti quamdam speciem, sub quo pectinei superior finis iidem ossi jungitur. Ex eadem divisione vagina progreditur aponeurotica, quam vasa iliaca penetrant: extra eam, ad marginem externum et posteriorem positus est nervus cruralis. Ad latus internum hujus vaginae, juxta

ramum ossis pubis, eodem loco, ubi plica arcus cruralis ii ossi adhaeret, ac ad internum venae iliacae secundariae latus, subrotundum observatur foramen, per quod semper provolvuntur intestina in hernia crurali. Id ostium et glandulas habet, et vasa absorbentia: pone eas glandulas forte tumidas sita hernia diagnosin reddit difficiliorem. Vasa majora iliaca partem hujus ostii implent: ad marginem externum vasa spermatica sunt, epigastrica ad internum et anteriorem.

Ea hernia in mulieribus frequentior est, quod pelvis majorem habet amplitudinem, latiora etiam sunt aponeurosium ostia. Accedunt plerumque cruris stupor et oedemata.

§. 226. *Sedes rariores.*

Intestina aut omentum per umbilicum provolvi in infantibus recens natis frequens est: congenitum id vitium vestigia primitivae formationis sistit, ubi intestina extra abdomen sita erant (*Phys.* §. 534). Sed potest tamen etiam, ruptis lineae albae fibris tendinosis, omentum prolabi aut intestinum, cujus caussam Lassus in hepatis mole excedente quaerit: sed et vehementiores nixus in vociferando et tussiendo possunt ansam praebere. Observatum fuit, peritonaeum plerumque in hoc herniae genere deficere, quod ruptum est: e constrictione tamen fibrarum aponeuroticarum periculum consequi potest, maxime dum praeter omentum, quod utplurimum continetur, ventriculi pars aut hepatis constringitur.

Rarior est herniae sedes foramen ovale in os-

sibus ischii, quod naturaliter ligamento occlusum deliquescit tamen, qua vasa obturatoria transmittuntur. Ileum nonnunquam aut omenti pars hac provolvitur, ut inter adductorem longum et brevem tricipitis musculi et pectineum sedeat et ad internum supernumque femoris latus observetur. Mulieres, quae plurimos foetus enixae erant, a graviori nisu in hoc malum incidere visae sunt (*Sommerringis Preisschrift über die Brüche. Frkf.* 1811. 8).

Dein et perinaeum herniam habet, quae in viris inter anum et vesicam urinariam, in feminis, ubi rarius simplex est, inter anum et vaginam sita, simul tamen vagina ipsa adfecta. Sedes propria est prope ab ani orificio, inter levatoris ani fibras. Latet nonnunquam id mali genus, alvum comprimens, colicos dolores ciens et urinam intercipiens. Opus igitur est, circumspectissime dolorum ortum investigare, qui si continuo ex hac parte originem ducunt, si exploratis ano aut vagina provolutum aliquid deprehenditur, credibile est, hanc subesse caussam. Continet autem ea hernia vel intestina vel vesicae urinariae portionem vel denique, quamvis rarissime, omentum. Tumorem eum, si externus adfuerit, distentum invenies, ubi homo erectus est aut incedit, ubi spiritus continet aut tussit, ubi flatibus vexatur aut alvo dura.

In mulieribus denique intestina delabuntur interdum in duplicatam peritonaei membranam, quae uterum intercedit et anum, *plicae Douglasii* nomine: rarius etiam inter vesicam et uterum. Vocatur id vitium *hernia vaginae*: cognoscitur autem

tumore posterioris vaginae partis, latera versus inclinato, quod medius posterior paries melius resistit quam latera vaginae; nonnunquam ipse tumor visus est extra pudendum provolvi, ut cum procidentia vaginae commutaretur (*Smellie's: observ. in midwifery*, II. 148): accedunt dolores colici, ex hac potissimum parte oriundi et alvo dura ingravescentes et tussi aliisque nixibus. Nascitur ea hernia a laxitate peritonaei et ipsius vaginae, post partus copiosos.

Rariores sunt aliae herniarum sedes in aliorum musculorum spatiis, quae *hernias ventrales* constituunt. Sic, Sömmerringio teste, nervorum vasorumque ischiadicorum interstitium seu locus inter musculum gemellum et pyriformem ad id vitium habet proclivitatem.

§. 227. *Partes prolapsae.*

Proximum est, ut partes, quae herniis comprehenduntur, uberius perstringamus. Ex iis autem frequentissimae sunt intestina, et quidem ileum aut colon et coecum prolabuntur vel integra, vel dimidia tantum pars, quod graviores initio noxas producere solet, quam dum totum intestinum provolutum est. Cognoscitur hernia intestinalis tumore renitente, subito orto, aequabili, dum attrectatur, strepitum edente, frigore contracto, quovis nixu, alvo praeprimis dura increscente.

Omentum inesse herniae cognoscitur tumore molliori, haud renitente, sed fere pultaceo, granuloso, lente orto, lente etiam aucto, difficulter reponendo.

Vesicam urinariam hernia comprehendi colligimus ex cupiditate mejendi, si tumor comprimitur, e fluctuante intus liquore, ex ischuria, si hernia constringitur. Frequentius id accidit in hernia vaginali et perinaei, interdum quoque in hernia inguinali et scrotali, dum peritonaeum id viscus secum trahit, aut dum appendiculis vesica instructa est.

Ventriculi partem posse in umbilicali hernia contineri, haud improbabile est: cognoscitur autem e vomitu pertinaci aliisque adfectibus ex irritato stomacho ortis. Rarissime uterus et ovaria et lien hernias occupant.

§. 228. *Noxae herniarum.*

Noxae herniarum e functionibus partium prolapsarum dijudicandae sunt. Intestinorum perversus situs colicos dolores, alvi obstructionem et flatuum collectionem producit, omenti procidentia etiam ventriculi adfectiones, nauseam, vomituritionem et cupiditatis ciborum defectum. Ubi inveteravit id malum, adsuescit ii natura, sed partes prolapsae frequenter coalescunt, obdurescunt aut colluvie aquosa inundantur.

Gravissimum autem damnum metuendum est e constrictione herniarum, quae rationem laesam inter viscera prolapsa et saccum continentem supponit. Vel enim intestina stercore et flatibus distenta nimia mole annulum adficiunt, vel is inflammatus aut spasmis coarctatus est, ut libere sanguis adfluere et refluere nequeat. Recentes herniae praeprimis

ii vitio obnoxiae sunt: solent etiam frequentius constringi femorales herniae quam aliae, denique eae, quae partem tantum intestinorum continent. Ex eo vitio, nisi statim levetur, volvulus oriri solet, et gangraena partis prolapsae.

Praeter abdomen rarius herniae in ambitu cranii observantur, quae vel congenitae sunt, vel carie ossium contrahuntur. Sistunt autem tumores haud dolentes, molles, pulsantes iisdem temporibus, quibus spiritus ducuntur. Surgunt iis locis, ubi suturae confluunt et pressi stuporem, sensuum obfuscationes, nervorum distensiones et deliria producunt. Nonnunquam colluvies aquosa accedit, quae pulsationem minus manifestam reddit. In occipite fere, si congenitum est vitium, sedem obtinet, ubi os hiat, tumore ingenti pedunculato prolapso, gelatinaeque colluvie, cui similis encephalus in origine fuit, stagnante (*Meckel's*. Pathol. anat. I. 304).

LIBER III.

SYMPTOMATOLOGIA GENERALIS, SEU DOCTRINA DE PHAENOMENIS ET SIGNIS MORBORUM.

CAP. I.

DE PHAENOMENIS ABNORMIBUS HABITUS.

Sect. I.

GENERATIM.

§. 229. *Rationes generales.*

Symptomatum generali expositione praemissa (*Lib.* I. *Sect.* 2) necesse est, prius quam morbos ipsos speciatim tractemus, explicare phaenomenorum ortum, e quibus singuli morbi componuntur; sine quo horum imago rite fingi nequit. Namque, si quis febrem intermittentem vel arthritidem perfecte cognoscere cupit, oportet eum omnes totius formae partes indagare, dolores quosvis, temperiei vicissitudines, excretionum vitia, postremo symptomata omnia, e suo quodvis fonte derivare, commercium omnium singulorumque et nexum cum statu morboso investigare, ne desit quidquam scientiae. In quo examine circumspectissime agendum, cum explicatio haec non facilis solum esse sed congrua etiam debet cum principiis doctrinae et apta, ut inde artis praecepta efficiantur. Adjungendus simul est

significatus, ut praesagia inde vitae necisque formentur, neque necesse sit peculiari libello signa morborum tractare.

Primum autem examinis, quod artifex in aegrotis instituit, momentum esse arbitror habitum: namque primo sub sensus cadit, maximi etiam est momenti et egregia suppeditat signa e quibus tum morborum indolem tum virium rationem dijudicare valeamus. Necesse quidem est, ubi molestiae gravissimae, dolorum cruciatus aut periculosa alia symptomata aegrum urgent, haec omnia primo investigare loco: nec tamen et haec rite dignosci possunt, nisi collata cum habitus phaenomenis, quae nescio quid manifesti et maxime significantis habent, ut virium ratio cognoscatur.

Habitus autem dicitur complexus omnium eorum, quae primum sub sensus cadunt; ambitus corporis, volumen, color, temperies, positus et decubitus. Quae omnia tum vitalis rationem generatim produnt, tum vegetativae inprimis facultatis et sensiferae vitae et motricis vis, cogitantis etiam et ratiocinantis mentis indolem.

Universe autem dici potest, quemvis graviorem morbum habitum mutare eoque magis in praecipiti esse aegrum, quo celerius haec vicissitudo contigerit, cum vegetativa vis magnopere laedatur. Neque tamen desunt casus, ubi summum periculum inde cognoscitur, quod permaneat habitus, neque ullo modo mutetur. Separatim enim nonnunquam vel sensifera vis in morbis nervosis, vel in aliis nobile quoddam organon ita corripitur

ac paene destruitur, ut nec vegetativa vis adficiatur, nec habitus graviter mutetur. Pestilentas cognoscimus febres, in quibus id contingit, licet cautissima observatio detegere tamen aliqua vitia oculorum et vultus possit, e quibus periculum divinaverit.

§. 230. *Volumen corporis.*

De volumine, prima habitus parte, quaesituris primum id occurrit discrimen, quod modo memoravimus: in morbis nimirum nervosis, sive acuti fuerint sive diuturni, nonnunquam volumen corporis minus mutari, sed idem manere: quod periculosum jam dixit Hippocrates (*Aph.* II 28). Aeque tamen periculosa est macies subito orta, sine praegressa sensibili humorum amissione, maxime in acutis morbis, ubi propter orgasmum ambitus corporis potius augeri, turgidior saltem videri deberet. In morbis igitur contagiosis, in febribus aliis et ipsis diuturnis morbis, ut rhachitide, praecipitat aegrum summa et repentina macies, cum vultus collapsu.

Transit tamen macies, manifestas caussas facile removendas excipiens: si quis e. g. moerore confectus aut post profusos humores in eam incidit, remotis caussis moeroris et restituta nutritione expeditius sanabitur. Nonnunquam etiam vegetativae vis fluctuatio quaedam seu aliena derivatio contingit, quae alias partes tabescere, alias vero turgere aut melius nutriri efficit quod tum in hydrope tum in graviditate contingit.

Volumen corporis auctum vel a vero vis vegetativae augmento, vel ab humoribus partem quamdam praeter naturam implentibus nascitur. Illud in convalescentibus contingens optimi est praesagii: in initio vero morborum anceps: namque majus acquirit robur morbus, si satis viguerit vegetatio. In arthritide et hypochondriasi malum est, hominem pinguescere: namque obesitas, adipis nimia secretione (*Phys.* §. 81. 264) nutritionem potius vitiatam indicat. Inde in hydropem facilius incidunt, qui repente obesi fiunt: in apoplexiam etiam pronos esse, vetus praeceptum docet (*Aph.* II. 44).

Volumen partium singularum totiusve corporis nimis augeri ob lymphaticarum aut serosarum partium abundantiam, haud rarum est, nec cum bona nutritione congruit (*Path.* §. 101). Saluһriter tamen id contingere potest, si congestio activa necessaria est ad munera naturae conficienda: variolarum enim exanthemata rite nec evolvi possunt nec perfici, nisi ea congestio ad corpus cutis mucosum accedat, qua humorum parandorum penus advehitur. Praecipitantur enim aegri, plurimis variolis occupati, quorum facies vel plane non tumescit, vel, postquam intumuerit, confestim subsidere incipit. Eamdem rationem habet tumor externus in inflammatione faucium violenta: salubris est, quod aequabilem virium incitatarum rationem supponit. Alioquin oriri solent oedemata ex absorbentium vasorum resolutione, in sphacelo et tabe et paralysi, ubi maxime infirmatam supponunt nutritionem.

§. 231. *Color.*

Sequitur, ut de colore corporis praecipiamus. Dicimus autem eum nasci tum ex humorum cutaneorum indole, tum ex impetu sanguinis, tum etiam e partium solidarum, quae cutim componunt, qualitate. Hinc subitanea coloris vicissitudo repentinam virium mutationem supponit: in teneris feminis vulgare phaenomenon, dum menstruus cursus instat; in aliis praesagium est morborum: in morbis ipsis indicat mutationes. Naturalem corporis colorem eumdem manere, signat plerumque leviorem morbi indolem; ni vehementia ejus solum systema nervosum aut organon quoddam nobile correptum fuerit. Tum enim perniciosum est.

Pallor cutis originem debet vel humoribus lymphaticis mucosisve cutim obsidentibus, vel nimiae hujus organi crassitiei aut adstrictioni, vel denique virium debilitati, qua sanguinis circulus impeditur. Pallescere solent, qui in hydropem incidunt: olim etiam *apoplexiae serosae* et quae *sanguinea* appellabatur, id discrimen statutum est, ut in illa pallescant aegri, in hac rubescant: quod quam erroneum sit. Portalius jampridem docuit. Nihil enim frequentius est, quam cum cruoris congestione versus intima encephali penetralia serosam colluviem in ambitu capitis conjungi. Pallor cretaceus in puellis, a menstruo cursu defectis, cachexiam eam signat, quae e seri abundantia (§. 89) orta, in chlorosin transit. Alioquin,

si maculae cretaceae sensu omnino expertes, corpus obsident, leprae praesagium est. In tropicis regionibus albidissimus cutis color pigmenti defectum et debilitatem irreparabilem signat, in Leucaethiopibus obviam (*Phys.* §. 262. 269. 419).

Strictam nonnunquam esse cutim aut nimis rigidam, dum pallescit, cognoscimus e senum pallore, cetero bene valentium, e pavoris etiam et aliarum animi perturbationum effectibus, quos ille pallor excipere solet (§. 165). Tum e frigore febrium et subita metastasi, per spasmos inducta (§. 99).

Denique virium prostratio, amissis humoribus vel e morbis violentis, impedit sanguinem, quominus cutim irruere possit. Satis vulgaris est pallor in convalescentibus, sed periculosus, ubi in decursu acutorum morborum, post vehementia symptomata, subito ortus fuerit.

Luridus aut lividus color stagnationes et incipientes humorum cutaneorum corruptiones supponit; hinc satis vulgaris est in stasibus abdominalibus, hepatis maxime tumoribus: tum etiam in hydrope pulmonum aliorumque viscerum; tum in virginum morbo a menstruorum suppressione, ubi oculos circumdare livor solet In morbis acutis vero periculosior est: namque cum ratione febrium haudquaquam consentit, stagnare humores in corporis ambitu, ni id in frigore valido contingat, quod coercere humores cutaneos solet. Quodsi vero livet facies et lurida fit in ipso calore, secessum humorum praesagire solet et putridae febris initium.

Rubor faciei et ambitus corporis, ex orgasmo sanguinis natus, acutis morbis satis vulgaris est, maxime inflammationibus et exanthematibus. Nonnunquam et in acutis et in diuturnis morbis rubor ille sanguinis nimis oxydatam esse indolem notat, quod praecipue in inflammationibus pulmonum et phthisi accidere solet. Singulae partes rubore adfectae ingentem sanguinis impetum signant: haud tuta igitur eorum est sanitas, qui faciei et capitis vehementi rubore et calore adficiuntur, cum facilime in apoplexiam incidant; in acutorum morborum decursu metastases quoque inde timendae sunt.

Flavus tandem color naturalis interdum est, et nationibus orientalibus peculiaris (*Phys.* §. 98). Oritur autem e pigmenti, quod in bile est, naturali per sanguinem abundantia (*Phys.* §. 140. 159. 160). Nec rarum est, in infantibus recens natis, maxime hyeme, eum colorem observare, ubi turbatam tenerrimae cutis functionem signat. In morbis acutis is color satis vulgaris est, praesertim si organa digestionis adfecta fuerunt; solvit non raro morbum, dum sudoribus, pulsu fortiori et urina critica jungitur, dum insuper criticis diebus apparet: sed pessimum quidque portendit, ubi consumtis viribus, pulsu exili et urina valde turbida sociatur, dum praesertim anxietas circa praecordia et signa inflammati hepatis urgent. Solet enim corruptionem humorum praesagire.

§. 232. *Temperies praeternaturalis.*

Temperies corporis magnopere in morbis mutatur. Vitia ejus, licet sensu organico percipienda (*Phys.* §. 98), melius forte tractentur sub ejusdem abnormitatibus; percipiuntur tamen ab artifice et adstantibus, ideoque habitui accensenda sunt.

Calor animalis quomodo oriatur, quanam ratione in perfectoribus animalibus et altior sit et constantior quam in inchoatis naturis, uberius in physiologicis (*Lib.* I. *cap.* 7) exposuimus. Inde autem protinus effici potest, mutationes temperiei, quae in morbis fiunt, ab imponderabilium conductione, quae nervis efficitur, turbata, impedita aut nimis aucta pendere. Vere autem mutari temperiem, nec solummodo nobis ita videri, vel nuperis Parrotii experimentis constat, qui gradibus tribus autem septem etiam scalae Reaumurianae increscere per febres aut minui temperiem, statuit. Sed diximus alio loco (*Phys.* §. 306), haec complecti tantummodo externam temperiem, cujus ratio ad internam mutari possit. Nec neganda est, ob eam ipsam nervorum potestatem in producendo calore (*Phys.* §. 305), hallucinatio sensus organici, qui, a claritate alienus, nec satis capax externorum objectorum ab internis mutationibus discernendorum (*Phys.* §. 89. 404. 481), facilime confunditur: unde calidiores nos sentire possumus, si nullum verum temperiei augmentum adfuerit; frigidiores etiam, dum sibi similis sit organicus processus, suppressa tamen facultate vitali. E temperiei

igitur vicissitudinibus ad vis vitalis mutationes recte concludimus: maxime vero ad eas, quae capacitatum alienationes ope secretionum producunt (Phys. §. 303). Galvanismo et electricitate cum calor efficiatur (*Phys.* §. 37. 55), proficiscitur etiam frigus in morbis e separata et vincta, ope semiconductorum, imponderabilium illorum efficacia, calor vero ex aucta et incitata conductione (*Phys.* §. 305).

Necesse igitur est; in iis morbis, ubi vis vitalis insigniter mutatur, mutari etiam temperiem; circuitibus id fit, si semiconductores rato quodam ordine incitantur et resolvuntur; fortuito vero et confuse, si nullus ordo gangliis aut aliis semiconductoribus moderatur (*Phys.* §. 52). Quodsi vero in morbis vehementioribus neutiquam temperies mutatur, nascitur id ex inaequabili satis et periculosa virium adfectione, qua capacitates mutari nequeunt: in levissimis quidem morbis a debilissima id oritur virium adfectione.

§. 233. *Frigoris species et significatus.*

Jam vero frigoris primum, dein caloris ortum et significatum intelligentius exponere studeamus. Frigus autem capacitatem auctam, cohibitam imponderabilium conductionem et impedimenta liberae activitatis supponit. Polo negativo columnae Galvanicae frigus oriri, alibi saepius monuimus (*Phys.* §. 38. 55. 404. 481). Morbi omnes febriles incipiunt vel solo frigore, vel horrore etiam aut rigore. Differunt autem ii sensus hactenus, quod frigus a

mera virium suppressione, horror ab impedimentis, contra quae nititur vis vitalis, rigor denique a violentissimo renisu nascatur, qui in nervorum distensiones abit.

Hinc frigus simplex vulgare nec perniciosum est phaenomenon, si accessus febriles aut insultus morborum nervosorum nunciat: solet enim hystericos et febriles etiam spasmos praecurrere. Nec rarum est nec perniciosum, homines cum diuturnis morbis conflictantes adsiduum fere frigus conqueri, si vis vitalis non sufficit ad tollenda semiconductorum obstacula. Sed malum praeprimis est corporis frigus in acutis morbis subito oriens cum somnolentia et stupiditate, cum internarum partium aestu, maxime si profusiones humorum exceperit.

Horroris vero est magis composita natura. Solet is e dorsi regione media, qua plexus gastricus sedet, oriri et fastidium inducere ac peculiarem quemdam in ventriculo sensum: propagatur quoque in membra secundum nervorum cursum et contractiones producit spasticas in toto corporis ambitu, ut perspiratio supprimatur et urina pallescat. Oritur horror e sensus organici ea contentione, quae valida quidem est, sed finis non statim compos fit. Namque horret fere, qui immane aliquid aut infandum sensibus perceperit, quod capere quidem mens nititur, sed cujus potiri nequit: horret, qui injucunda, acerba aut foeda vorare cogitur. Hinc quoque initio remittentium febrium, maxime earum, quae exanthemata adferunt, horrores satis vulgares sunt, quod inimica caussa irritos sensus

organici conatus incitat. Sed cessare debent horrores in decursu febrium acutarum: qui si recurrerint, recrudescere morborum aut metastases oriri, in inflammationibus etiam suppurationes aut exulcerationes, signant. Vulgatissimum enim est, novam illam et corpori peregrinam activitatem, quae suppurationem nunciat, horroribus junctam e loco illo oriundis.

Denique rigor est is sensus organici adfectus, ubi vehementia caussae sufflaminata sensilitas contractivam vim magnopere auctam infert: est vera nervorum distensio cum abolita sensilitate (§. 59). Ob hanc insigniter auctam vim contractivam abire etiam rigor plerumque solet in aestum vehementiorem, ac insultus solent certis circuitibus recurrere, quod minus in horroribus accidit, quia in his irriti fere aut non sufficientes sunt naturae conatus. Hinc perantiquus ille auctor *De prisca medicina* praeceptum jure suo enunciat: Οἶσιν ἂν ῥῖγος γένηται, τουτέοισιν ὀξύτατος ὁ πυρετὸς ἐκλάμπει. Hinc ad febrem ardentem rigorem accedere saluti commodissimum esse, aphorismus Hippocraticus docet. Sed, qui cum ipsa solutione contingit, ὑπάφωνον (ὑπόψοφον Galeno, ὑπόδεινον aliis) aliquid notare, in coacis praesagis dicitur; quod novam caussae incitationem et rationis inter sensiferam vim et motricem laesionem supponit. Quo magis est junctus viribus prostratis, eo pejora quoque portendit, spasmos saltem et nervorum distensiones et periculosas metastases.

§. 234. *Aestus.*

Aestus praeternaturalis contentionem poscit eam virium, qua imponderabilia potentius eliciuntur et conducuntur, quae sensus organicus magis incitatur, ut auctos esse processus chemico-vitales sentiat. Subest tamen et huic sensui quaedam interdum fallacia, cum confusa κοιναίσθησις nervorum organicorum incitationem facilime commutare cum vero processus vitali-chemici augmento possit. Accidit id jam in naturali statu, cum ferventissimum aërem facilius toleremus, si siccus fuerit, quam si humidus, ubi cum majori languore et molestia junctus est sensus. Positiva electricitate caloris sensum produci, pluribus jam locis memoravimus (*Phys.* §. 38. 55. 404. 481). Hinc caussae externae, aër paludosus, contagia, et quae vires sufflaminat, prius calorem efficere nequeunt, quam frigus aut horrores, quibus incipere febres consuescunt.

Calor autem totum corpus occupans, cum pulsibus fortibus, plenis et non valde duris, sensibus omnibus incitatis, secretionibus etiam haud penitus pessumdatis, satis vulgaris et necessarius fere est ad abigendam et eliminandam caussam morbificam et ad restituendas vires, quas suppressas esse frigus signat. Quo minus vero congrua sunt reliqua phaenomena cum hac sensus organici incitatione eo perniciosius est: hinc aestus validissimus cum sensuum obfuscatione, pulsibus exilibus, languoris sensu et suppressis secretionibus, malum portendit.

Quod praecipue de eo valet calore, qui ad febres nervosas et putridas accedere solet. Est enim mordax quasi, aridus, horroribus interceptus, angoribus, languore, capitis stupore et sensuum torpore stipatus. Oritur autem e proclivitate humorum ad secessum. Similis est aestus noxa, ad tabes accedentis, qui circumscribi genis et manuum volis solet, jungi etiam fugaci genarum rubore et excitari ciborum stimulo. Nascitur is e teneritate solidarum partium, quae a quovis incitamento, etiam naturali, ad validissimas actiones cientur: transire solet in profusos sudores et alvi fluxus, quibus vires etiam magis prosternuntur.

Aestus pertinax ac constans in internis partibus cum organi adfecti functionibus laesis et doloribus utplurimum ab inflammatione oriri solet. Anomalus maxime est, qui evacuationes sequitur, quod novas supponit contentiones, alioquin profusis humoribus remittentes.

§. 235. *Decubitus aegri.*

Aegroti etiam decubitus maxime est momenti ad morbos et virium rationes dijudicandas, cum positus corporis et membrorum situs vi motrice maxime producantur et sensu aegroti de virium suarum ratione. Generatim quidem is decubitus melior est et salubrior, cui homo, qui aegrotat, adsueverit, insolito et praeternaturali: namque, qui, cum alioquin supini cubarent, jam proni jacent, aut alterutri lateri solummodo incumbunt, graviorem id morbum, maxime visceris cujusdam laesio-

nem denotat Solet autem in eo latere, cujus viscus adfectum est, cubare, ut hepatis et pulmonis dexteri inflammationes et ulcera cogant aegrum dextero, lienis et pulmonis sinistri morbi sinistro lateri incumbere. Pronus cubitus, infantibus satis familiaris, oritur tamen nonnunquam a stimulis intestinorum violentis, a vermibus et inflammationibus: supinus vero, qui neutiquam in latera verti potest, in pericardii hydropibus aut in summa virium prostratione. Semierecti sedere solent, quorum pectus colluvie serosa aut ulceribus aut scirrhis obsessum est; melancholici etiam, qui decubitum supinum timent ob sanguinis majorem impetum versus encephalum.

Gravissima est aegri jactatio de qua Hippocratici auctores variis nominibus δυσφορίας, ἀπορίας, βληστρισμοῦ, ἄσης, ῥιπτασμοῦ uberrime praeceperunt. Est autem sensus organici perturbatio a caussis morbiferis producta, quae, si contingit in violentis aegritudinibus rationi congrua est, nec periculi aliquid minitatur. Satius saltem est, hominem, inflammatione vehementi aut doloribus atrocibus correptum, angi et adsiduo jactari, quam sine omni motu torpidum jacere. Sui enim non compotes esse solent, atque facile desipere, qui, ubi violentae caussae urgent, tamen summa quiete cubant. Nec terrere debet jactatio, si in aegris delicatulis et tenerrimis animadvertitur, qui dolores aut aestum febrilem durare nequeant Sed necesse tamen est, huic immodicae δυσφορίᾳ moderentur, nec excretiones salutares ea impediantur.

Jactatio in decursu morbi increscens, si vires etiamnum viguerint, crises salutares praesagire potest. Quodsi vero hae jam praecesserint, aut vires sese remiserint, jactatio derepente orta cum perfrigerio perniciosa est, quod recrudescere morbum docet. Et metastasin saepius perniciosam indicat is βλησττρισμὸς, si post consumtas vires in febribus acutis ita subito accidit, ut pudor omnis exuatur, ut continuo aeger abdomen et pudenda nudet, surgere nitatur iterumque procumbat. Haec exitiosa sunt.

SECT. II.

PARTIUM SINGULARUM HABITUS.

A. VULTUS.

§. 236. *Significatus mutationum.*

Mira est, ut animi habitus et perturbationum, ita etiam aegritudinum corporis potentia in mutando vultu: quod cum quotidiana pateat observatione, egregium est quoque antiquum illud Hippocraticae scholae praeceptum, in quocunque morbo vultum esse praeprimis observandum: esse enim sanitatis signum aut levioris saltem morbi, si nullo modo vultus mutetur: maximam autem et gravissimam mutationem esse etiam vehementissimi morbi indicium. Est enim insignis copia nervorum, quibus faciei musculi perfunduntur: est maxima sensuum perfectiorum dignitas, huic parti corporis adaptatorum: quibus accedit consuetudo perpetua in ho-

minum vultus intuendi ac quamlibet vicissitudinem animadvertendi. Quibus omnibus vultus dignitas et usus praeclarus in dignoscendis morbis et virium rationibus elucet.

Satis vulgare est, dolores internos, inflammationes et spasmos, vultus distorsione aut peregrina quadam et aliena indole, maxime apud infantes cognosci. Quod et in hypochondriasi et hysterico morbo contingit, quorum adfectus moroso quodam et anxio vultu exprimuntur. Et tutissimum est delirii praesagium e tristi vultu, turbido aut truculento. Singularia quaedam quotidie observantur huc pertinentia. Sic Vogelius a nervorum perturbatione plicas verticales regionis intra supercilia, a stasibus abdominalibus leves musculorum facialium tumores animadvertit.

Gravissimum vero periculum portendit et summam virium debilitatem facies ea, quam summus Hippocrates describit, quae collapso volumine et frigore partium prostratam vim vitalem signat. Nasum enumerat acutum, oculos concavos, collapsa tempora, aures frigidas et contractas, inversis lobis aurium, cutim circa frontem duram et intentam et siccam, totius denique faciei colorem lividum aut pallidum vel luridum (1).

---

(1) Prognost. I. 2. Τὸ πρόσωπον τοῦ νοσέοντος ἐναντιώτατον τοῦ ὁμοίου τῶν ὑγιαινόντων, δεινότατον. εἴη δ᾽ ἂν τό τοιόνδε. ῥὶς ὀξεῖα, ὀφθαλμοὶ κοῖλοι, κροτάφοι ξυμπεπ-

B. Oculi.

§. 237. *Palpebrarum inprimis.*

Oculorum, qui vultus praecipuam partem constituunt, dignitatem et gravissimum significatum in physiologicis (*Phys.* §. 407) jam exposuimus. Cum perfectissimum sensum habeant, plurimisque nervis instructi sint, intimum cum animo et systemate nervorum connubium praeclarum est: hinc intensiones et remissiones, obtutus et conjectus, hilaritas et moestitia, insignem habent significatum ad animi et nervorum vires dijudicandas. Necessaria tamen est exercitatio artifici in dignoscendis oculorum motu et diverso adspectu, qua qui pollent, multo plus vident, quam rudes et juvenes medici.

Primum autem sunt *palpebrarum* indicia consideranda, quae dum spasmis occluduntur, oritur id fere ab iis nervosis adfectibus ac perturbationibus, quae saepissime delirium aut stuporem mentis et soporem adferunt. Alia est occlusio a tumoribus palpebrarum vel inflammationem oculorum in re-

---

τωκοτες, ὦτα ψυχρὸ καὶ ξυνεσταλμένα, καὶ οἱ λοβοί τῶν ὤτων ἀπεστραμμένοι, καὶ τὸ δέρμα. τὸ περὶ τὸ μέτωπον, σκληρόν τε, καὶ περιτεταμένον, καὶ καρφαλέον ἐον. καὶ τὸ χρῶμα τοῦ ξύμπαντος προσώπου χλωρόν τε, ἢ καὶ μέλαν ἐὸν, καὶ πελιὸν, ἢ μολιβδῶδες.

cens natis vulgarem, vel exanthematicos morbos, variolas praecipue, excipientibus.

Depressio palpebrae superioris in infantibus cum pupillae dilatatione solet hydrocephalum comitari: in senibus vero sequi proclivitatem ad apoplexiam.

Alius est adfectus palpebrarum, ubi inter dormiendum haud penitus clauduntur, sed semiapertae sunt, ut conjunctiva membrana pateat. Id oritur ab orbicularis musculi constrictione spastica, in infantibus tenerioribus et statu verminoso frequentissimum; in acutis vero morbis perniciosum est, cum gravissimas notet nervorum perturbationes.

Continua denique oscillatio nonnunquam in singulis musculi orbicularis fibris observatur, quae spasmos et convulsiones universales praesagire solet.

§. 238. *Bulbi et conjunctivae.*

Bulbi positus gravissimi momenti est, cum a musculorum vi oculum continentium pendeat et a nutritione telae cellularis musculos interstinguentis. Vulgaris autem prominentia oculorum nimia fit, si sanguis nimio impetu superiora petit, quod in apoplexiam aut inflammationem encephali abire potest. Concavitas contra oculorum vel a nutritione labefactata nascitur, vel a musculorum resolutione; utrobique vero anceps, ni periculosa, si subito orta fuerit, maxime in acutis morbis: in diuturnis enim debilitantes caussas plerumque non tam perniciosas supponit.

Bulbi vel immobiles vel distorti signant spasmos musculorum, quibus si visus abolitio adjungitur, in propinquo mortem esse in febribus acutissimis, Hippocraticum est praeceptum (*Aph.* IV. 49). In diuturnis tamen morbis accessus solummodo spasticos praesagire solet.

Conjunctivae etiam color negligendus non est. Rubor enim insolitus vulgo quidem inflammationem oculorum stipatur. Quodsi vero capitis laesiones excipit, cum obtuso plagae loco, suspicionem inflammatarum meningum, quae extus etiam non observantur, movet. In acutis febribus, ad quas scarlatina aut exanthema aliud accedit, obscurus is rubor humorum instantem corruptionem et sanguinis praeternaturalem tenuitatem supponit. In diuturno statu ex eodem rubore cum torpore sensuum proclivitas ad apoplexiam cognoscitur. Lividus conjunctivae color, ut generatim stagnationes et incipientem humorum corruptionem signat (§. 231); ita in inflammationibus oculorum, maxime syphiliticis, pessimi est praesagii, cum totius oculi nonnunquam exulceratio sequi soleat.

§. 239. *Splendor oculi et pupulae indoles.*

Maximi est etiam momenti *splendor* oculorum et fulgor quidam, qui tum ab idonea humorum subtiliorum secretione, tum ab innata vi oculorum oritur. Quapropter si naturalis est is splendor, vires etiam naturaliter se habent; si nimius est et incendio similis, perturbationes gravissimae nervorum,

delirium atrox et convulsiones sequi solent. Splendor autem penitus amissus, ut vel langueant oculi vel etiam fracti videantur, majorem aut minorem virium prostrationem signare solet. In diuturnis quidem morbis satis vulgaris est languor oculorum, qui et sequi nimias humorum profusiones et alias solet debilitantes caussas. Sed perniciosus praecipue in acutis morbis, si tantus est, ut pulverulenti etiam oculi et sicci esse videantur.

Pupulae amplitudo quantam habeat dignitatem, patet ex iis, quae de caussis motus diximus (*Phys.* §. 421). Quo celerior autem est in luminis variis vicissitudinibus iridis et pupulae mutatio, eo liberius vis vitalis agit: hinc in infantibus sanis et alacribus agilitas summa observatur. Dilatatio vero a naturali elasticitate oriens, minutum sanguinis influxum, infirmatam vasorum vim supponit: hinc in scrofulosis infantibus, phlegmaticis torpidisque hominibus satis vulgaris est ea amplitudo. In hydrocephalo vero et post capitis laesiones vitalis vis gravissimam infirmitatem signat: in cataracta plerumque coalitum iridis cum cornea aut cum capsula lentis sequitur (§. 102).

Contrariae caussae vigent in pupulae adsidua constrictione: inflammationes ea plerumque vel oculi vel encephali etiam vehementes supponit, periculosa igitur in morbis acutis.

C. Os et labia.

§. 240. *Contractio oris: risus sardous; color labiorum.*

Oris externae partes haud vilia praebent signa, cum regantur nervis consensu insignibus et cum aliis maxime confluentibus: sunt enim facialis tertiusque et secundus etiam quinti paris ramus.

Primum autem oris contractionem vehementem cum spasmis alia organa infestantibus periculosam observamus in morbis acutis, maxime cum abscesserit aliquid aut secretio salubris fuerit impedita. Perturbationes indicat nervorum periculosas, dum ad variolas aut ad alia accedit exanthemata acuta: perniciosissimus is spasmus in recens natis, ubi *trismi* nomine occurrit.

Huc quoque distorsio pertinet musculorum levatorum et zygomaticorum in alterutro latere, quae *risum sardoum* producit. Cum maxima sit nervorum facialium cum sympathico magno, per Vidianum, communio, non mirum est, eas distorsiones frequenter accidere apud infantes, ob stimulos intestinales; apud adultos etiam, dum hysteriasi aut hypochondriaco morbo laborant. In acutis vero morbis periculum portendit, cum plerumque inflammationes viscerum abdominalium, maxime diaphragmatis supponat.

Labiorum color et indoles a secretione humorum tenuium pendet; qui naturaliter ea irrigant.

Deficiente ea aut suppressa secretione siccescunt labia, quod in quovis aestu febrili contingit, aut finduntur. Superata etiam febre desquamari solet epithelium, aestu febrili saepius tensum et fissum. Abundans labiorum resolutorum secretio mucosum producit velamentum, quod in febribus intermittentibus et nervosis lentis non raro observatur: resoluta etiam esse vasa viscerum et diuturnum fore morbum, inde colligere licet. Luridae sordes labia obtegentes a secretione turbata et proclivitate humorum ad corruptiones nascuntur: hinc in febribus nervosis putridis satis vulgares sunt.

Pallescere labia, tum ob regressum sanguinis in frigore febrili, animi perturbationibus et vehementibus spasmis, tum ob infirmitatem vis vitalis, patet ex animi deliquiis et diuturnorum morborum periculo increscente, quod eum pallorem producere solet.

D. Lingua.

§. 241. *Consideratio indolis.*

Maxima est linguae dignitas in dignoscendis morbis et in praesagiendis eorum vicissitudinibus. Etenim organon est, in quo continuo secretiones perficiuntur, quodque cum consensu insigni polleat cum visceribus, secretionum internarum indolem plerumque patefacit: ni saltem locales caussae adfuerint, quibus eae secretiones augentur aut minuuntur. Namque qui tabaci fumum continuo sugunt, albido muco obductam semper linguam habent.

Homines ceteroquin sani lingua gaudere solent humida, rubra, pura, excepta radice, ubi mucus colligitur. Febre adfecti, quae secretiones auget, sordidam etiam linguam habere solent, maxime post insultus, et remittente semet morbo. In initio vero earum febrium et statu irritato aut crudo pura est et sicca lingua, maxime si calores continuo urgent. Quae linguae species si diutius persistit, longam etiam cruditatis aut irritatis status moram signat, quod secretio tunc in organis intercipitur. Hinc post exanthemata jam prodeuntia aut in decursu febrium acutarum subito orta linguae puritas ac siccitas vel metastasim portendit, vel accedentem internam inflammationem.

Siccitas linguae aucta asperam eam facit: quae quidem indoles proficiscitur e papillarum constrictione, qua fit ut magis promineant. Hinc in febribus acutis turbata penitus vis vegetativa et periculosae metastases inde praesagiendae sunt. Denique fissa lingua summam notat siccitatem et contentionem irritam organorum secretoriorum, dumque persistit, summum periculum.

Hippocratici auctores, consensu linguae cum aliis organis secernentibus egregie perspecto, praeceptum jam stabiliverunt: linguam esse cum urinae indole congruam. Quod omnino quotidiana confirmatur experientia: qui enim linguam semper villosam habent, i. e. ubi papillae continua mucosa colluvie distinguuntur, eorum urina etiam mucosam hypostasin habere solet. Id contingit in diuturna abdominis infirmitate et stagnationibus venae

portarum, tum etiam in transitu acutorum morborum in diuturnos.

Longa humorum secretorum copia et spissa indoles lardaceum facit linguae integumentum, quod summam laxitatem et vis vegetativae, quae mutat et concoquit humores, infirmitatem signat. In diuturnis maxime morbis id observari licet. Quo tenacius generatim humor secretus linguae adhaeret, eo minus praeparatus est: quo facilius vero secedit, eo aptior est excretioni.

Antiquum illud praeceptum: *γλῶσσα οὖρον σημαίνει*, hactenus etiam intelligi potest, ut qualitatem reliquorum humorum serosorum lingua significet. Quodsi enim lingua flavescit, pigmenti biliarii quaedam copia in humoribus adesse solet, unde et urina fit flavicunda et hypostasis biliaria. Lurida lingua aut livida et atra humorum corruptionem et summam vegetativae vis infirmitatem indicat, ni nigredo cum siccitate conjuncta est, ubi a solo aestu pendet.

E. Praecordia et abdomen.

§. 242. *Varia vitia, praesertim meteorismus.*

Praecordia constituunt musculorum abdominalium aponeuroses, omentum, hepatis partem et ipsum ventriculum tegentes, sensilitate singulari praeditae, viscerum igitur subjacentium statum egregie indicantes. Mollities et contenta aut dura hujus partis indoles non stomachi solius, sed aliorum etiam

viscerum, ipsiusque nervorum gangliosorum systematis indolem prodit. Naturaliter enim mollia sunt et levi digitorum pressioni cedunt. Tenduntur in morborum acutorum initio a contentione virium, quae remittere sese in decursu debet, si salubriter cessurus est morbus. Quodsi autem denuo praecordia et vehementer quidem tenduntur, metastases morborum, cruditatis regressus et nervosi adfectus instant. Nonnunquam introrsum simul contracta sunt, unde spasmorum maximam vim et inflammationem viscerum subjacentium periculosam divinaveris. Tumida vero praecordiorum indoles turgorem sordium signat, aut dum vehementer simul dolet, inflammationem hepatis et stomachi.

Eodem modo se habet abdomen, quippe cujus musculi, aponeuroses et tela cellularis ab intestinis et aliis visceribus tenduntur et contrahuntur. Naturaliter molle est abdomen, neque tactum dolores ciet. Quodsi tenditur, a sordibus id vulgo cumulatis aut a febrilis status initio pendet: continua vero in morbis diuturnis tensio spastica esse consuescit, hypochondriacis familiaris et melancholicis. Sensus abdominis acutior, ut vel blanda manu palpatum doleat, suspicionem inflammatorum viscerum vel summae nervorum sensilitatis movet. Solet etiam inflari abdomen, quod *meteorismum* dicunt, vel a sordibus aut speciebus aëriformibus cumulatis vulgo derivandum. In acutis morbis vero, ubi deletae sunt vires, resolutionem viscerum et summum periculum significat.

CAP. II.

DE PHAENOMENIS VEGETATIONIS ABNORMIS.

Sect. I.

DE CIBORUM ADSUMTIONE ET DIGESTIONE ALIENATA.

§. 243. *Dentitio impedita: dentium caries.*

Provisis iis, quae de habitu corporis per morbos mutato generatim praecipienda erant, necesse est, symptomata secundum ordinem, quem in physiologicis sequuti sumus, perstringamus, ut, quomodo quaevis functio turbetur, quidve turbata indicet, pateat. Cum vero prima vegetativae vitae manifestatio ciborum complectatur adsumtionem et confectionem, de his proxime tractandum est.

Primum autem eorum symptomatum *dentitionem* comprehendit *impeditam*, seu molestiorem. Eam autem minus esse caussis morborum adnumerandam, quam symptomatibus, alibi jam docuimus (*Phys.* §. 113). Etenim lenta gingivarum haud satis acuto sensu praeditarum absorbtio, membranae mucosae perforatio nulla sed depressio et involutio circa dentes protrusos, naturalis denique in plerisque perfectioribus bestiis dentium proventus; haec omnia eorum refellunt sententiam, qui morbos e dentitione produci autumarent.

Impeditur autem dentitio aut doloribus et aliis molestiis stipatur, dum infantes simul stimulis

corripiuntur abdominalibus sive febre accidentali. Haec enim in tenero corpore perturbare functiones naturales potest. Inde simul cum dentitione difficili observatur alvi fluxus, excrementa acria, viridia, colici dolores, praecordia et abdomen tensum, vermes etiam generantur et lingua muco obducitur, nonnunquam continuo vomunt. Dein totum saepe corpus in iis febribus convellitur, quae nervorum distensiones, ut alia symptomata, perperam difficili dentitioni tributae, febris potius vehementiae adscribendae sunt. Ad haec salivatio accedit et pruritus gingivarum, leves faciei suffusiones et conjunctivae rubor et alia symptomata, magis minusve cum difficili dentitione nexa, quae vero oriretur nequaquam, ni vel evolutio molesta vel alii morbi praesentes accusandi essent.

Nec rarus morborum effectus est *dentium corruptio* seu *caries*. Frequentissime id vitium e muco oritur dentibus adhaerente, oxygene autem atmosphaerico ita coëunte, ut tartaream massam exhibeat, quae, dum continuo dentis radicem attingit, vasa dentis rodit nervosque exedit, unde interna consequitur corruptio. Quae igitur caries satis vulgaris est in arthriticis hominibus iisque, quorum secretio intestinalis perturbatur: eorum enim dentes muco abundare consuescunt. Neque negligenda est nervorum efficacia: quae si in bene valentibus hominibus aequabiliter distributa est, dentes haud facile laeduntur. Debilitata autem et satis diu inaequaliter dispensata nervorum vi caries dentium facilime consequitur, unde post morbos acutos gra-

viores superatos et in morbis diuturnis nervosis frequenter ea oriri solet.

§. 244. *Salivatio.*

Dein, cum salivae insignis sit ad comminuendos et intime miscendos cibos, primumque iis animalis indolis vestigium imprimendum dignitas, profusus quoque salivae, fluxus, seu *ptyalismus*, huc trahi debet. Satis frequens est is fluxus, interdum etiam parotidum tumore nunciatus. Utrumque phaenomenon in morbis lymphaticis atque nervosis juxta salubre est ac perniciosum.

Oritur autem tum a localibus stimulis, aphtharum exemplo et dentitionis difficilis et hydrargyri: aut a consensu cum organis praecipue digestionis, tum etiam aliis. Nihil frequentius accidit quam salivam profluere iis, qui nausea laborant aut vomituri sunt, qui vermibus torquentur aut stasibus abdominalibus, unde in hypochondriaco morbo maxime vulgare est: ita quoque praegnantes primis saltem mensibus ptyalismo laborare solent. Cutis etiam irritatio aut totius systematis nervosi accusanda est, si ad morbos rheumaticos, catarrhales, exanthematicos, aut ad nervosos etiam accedit, ubi vel salubriter decernere potest, vel etiam exitium portendere, prout vires ante vegetae vel penitus prostratae fuerint.

§. 245. *Deglutitio impedita.*

Difficulter *deglutiri* cibos vulgatissimum est morborum phaenomenon. Pharynx enim et oeso-

phagus, quibus copiosa nervorum communio providet, facilime in morbis adfici possunt. Plerumque aut spastica est ea molestia aut a tumoribus vicinarum partium sive ipsius pharyngis orta: in catarrhalibus enim morbis et rheumaticis tritissimum est, musculos palati pharyngisque, tum etiam palatum molle et uvulam adeo intumescere, ut vorare cibos nequeat aeger sine molestia: quae quidem caussa facilime ipso adspectu partium adfectarum dignoscitur. Spastica vero pharyngis constrictio neque adsidua est neque tumoribus stipata: per circuitus redit, gracilitate partium vulgari juncta. Propter nervorum pharyngem adeuntium amplissimum cum aliis commercium ad quemvis nervosum morbum, vel acutum vel diuturnum, accedere solet ea dysphagia: in hygrophobia cum horrore fluidorum jungitur et nervi Willisiani peculiarem adfectionem notat.

A torpore etiam musculorum et nervorum resolutione dysphagia nascitur, dum apoplexiam et paralysin comitatur aut excipit. Nec dolorem ullum nec resistentiam sentit aeger, solidi cibi duntaxat vorari possunt, fluidiores et potus per nares faucesque iterum redeunt. Non raro id phaenomenon versus finem morborum mortalem observatur.

Aliae dysphagiae species, ab ulceribus ortae aut spissescentibus oesophagi tunicis, infra uberius describendae, vel etiam rarissimae sunt, ut arteriae subclaviae coalitus cum oesophago, aut vertebrarum colli mollitia et arrosio. Illam bene illustravit Au-

tenriethius (*Reil's* Arch. VII. 145), hanc, ab Arabibus observatam, Weigelius nuper confirmavit (*Ital. bibl.* II. 2. p. 124).

§. 246. *Appetentia ciborum praeternaturalis et sitis.*

Denique appetentiam ciborum et sitim quotidie in morbis turbatas, atque vel auctas vel minutas esse animadvertimus. Esse autem eas adfectiones sensus organici alio loco monui (*Phys.* §. 124): quas igitur facilime nasci in morbis ganglia nervorum infestantibus patet.

Voracitatem autem morbosam, quam vel ἀδδηφαγίαν vel βουλιμίαν appellant, in iis praesertim aegritudinibus observamus, quae systematis nervosi perturbationes et spasmos inferunt abdominales. Hinc in atrophia infantum, in melancholia et hypochondriacis nonnunquam adfectibus vulgaris est. Contrarius cupiditatis defectus, vulgatissimus in plerisque morbis, alienarum virium activitatem, circuitum sanguinis et humorum secretiones auctas supponit: indifferens igitur est in initio febrium acutarum. Alioquin vero proficiscitur e virium infirmitate et pituitosa etiam colluvie stomachi, quae in diuturnis morbis praecipue accusandae sunt.

Peregrinarum rerum, haud nutrientium aut foedarum appetentia, quam μαλακίαν in feminis vocamus, ab instinctus alienatione producitur, qua nonnunquam libertas animi et dominium mentis rationalis recusatur. Vidimus enim (*Phys.* §. 89)

sensum organicum interdum ita praepollere, ut subdat sibi etiam mentis facultates. Hinc sensilitatis abdominalis inaequaliter distributae vulgare est phaenomenon perversa illa appetentia, cui obedire religio est: namque impune id raro fiet, cum obrui possit stomachus, turbari etiam digestio.

In morbis pluribus imaginationis vis in sensum organicum ita agit, ut cupiditates peculiares producat, unde saluberrimum et jucundum vini usum in debilitate summa sibi aegrotus fingit. Sed appetentiae tamen etiam occurrunt, quas imaginatio per se fere creare non potuit: cupiditas e g. calcis in puero tenello, qui nunquam ejus terrae proprietatem cognoverit. Reduci tamen debent ad animalem instinctum, quem in recens exclusis pullis, in insectis et vermibus, quibus nulla est mentis vis, quotidie observamus, ut salubria vel indocta concupiant, nociva abhorreant. Nec purus tamen est in homine is instinctus, nec insons, cum praeter eam mentis etiam facultatibus praeditus sit, quae mutare, infirmare et pervertere eum valent. Ideoque anceps erit semper obsequium earum cupiditatum in hominibus aegrotis.

Simili modo *sitis* est explicanda. A vasorum aucta activitate eam oriri, qua secretiones humorum in oesophago et stomacho supprimuntur, alio loco (*Phys.* §. 124) monuimus. Hinc congrua esse sitis febris vehementiae solet, maximeque vigere, si febris aestus urget, remittere autem sese, dum febris decrescit: salubritatis igitur plurimum habet, si expleta remissionem symptomatum attrahit. Con-

tra vero, quae continuo urget, nunquam explenda, in febribus acutis inflammationem fere internam significat; in diuturnis autem morbis etiam spasticum vasorum statum, quo secretiones sufflaminantur.

Sitis defectus, seu *adipsia*, quae naturalem comitatur intensionis remissionem, salutaris est: mala vero, quae maxime concitatam vasorum activitatem stipatur. Quod cum in febribus acutis contingit, malignitatem morbi aut stuporem animi et desipientiam nunciat.

§. 247. *Nausea et vomitus.*

Peristaltici motus, quo stomachus et intestina gaudent, varia sunt vitia. Primum quidem est *nausea*, quae in vomituritionem abire solet. Est iterum sensus organici adfectio, in nervis ventriculi gangliosis residens, atque horrorem plerumque aut sensum frigoris in regione dorsali adferens. Solet cum eo fastidio ciborum saliva adfluere, vertigo etiam et labrorum tremores, tum subsultus praecordiorum et molesta tensio. Quae quidem phaenomena non possunt nobis non suadere, perversam esse ventriculi efficaciam adeoque inversam, ut jucunde adsumere cibos nequeat sed eructare eosdem debeat.

Oritur autem id fastidium vel a sordibus, cibis nimiis aut corruptis, bile in stomachum praeter naturam effusa, aliisve peregrinis rebus eam caveam obruentibus: vel consensum supponit cum aliis partibus incitatis, vel universi systematis ner-

vosi contentionem. Consensum autem in nausea saepissime accusandum esse patet e gravidarum fastidio vulgatissimo, tum etiam ex effectu herniarum incarceratarum, postremo morborum exanthematicorum, quorum primum stadium vulgo comitatur. Universi systematis nervosi perturbationem nonnunquam arguendam esse, efficitur e nausea, febres nervosas comitante, quae si continuo cum horroribus recurrit, diuturnam eam fore aegritudinem, indicat. Saluti autem esse in diuturnis morbis nausea potest, quoniam contentiones, licet perversae, vires tamen suscitare valent.

Vomitus, qui nauseam sequi solet, est effectus ipse, in quem nisus iste abire solet, aucto sensu molesto, accedentibus etiam angoribus, convulsionibus, pallore cutis, pulsuumque et spirituum oppressione. Peristalticum motum inversum esse, quivis largitur: neque tamen sine effectibus universalibus, vel salutiferis vel ancipitibus esse potest: siquidem succussus illi stases diuturnas reserare, viscerum inertiam tollere et secretiones promovere valent; neque minus solent impetus sanguinis versus caput et organa nobiliora producere, vasa nonnunquam rumpere aut nervorum distensiones efficere, unde damna et emolumenta simul hujus conatus elucent.

Generatim quidem incitatus stomachi status in quovis motu adsumi potest, quo fit, ut non vulgarem sequantur musculi contracti directionem, sed inversam, antithesi illa inter longitudinales et circulares fibras sublata (*Phys.* §. 126), ut illae prae-

cipue agant. Incitatio autem ea vel humores et peregrina quaeque in stomacho agnoscit, vel a sympathico cum aliis organis commercio, vel ab incitatione nimia totius systematis gangliosi producitur. Vulgatissimus est vomitus, sordibus, cibo indigesto, bile in stomachum perperam effusa, tribuendus: is autem praeceditur lingua sordida nausea, ructibus amaris molestisque et praecordiorum turgore, saluriter terminatur evacuatis sordibus aut peregrinis rebus, nisi acria haec fuerint venena, locali modo stomachi tunicas laedentia (§. 154). Consensu oriri vomitum videmus e capitis laesionibus et hydrocephalo, ubi plerumque periculum auget; ex inflammationibus pectoris viscerumque aliorum, frequentissime vomitu stipatis, ex herniis, calculis biliariis aut urinariis, ipsisque bubonibus. Tum etiam accedere ad exanthematicas febres et ad convulsivos morbos consuescit, dum participiat stomachus incitationem nimiam, qua ganglia reliqua corripiuntur.

§. 248. *Gastrodynia, ructus et flatus.*

Succi gastrici depravatio vel specierum aëriformium evolutio vel sensus organici, qui in ventriculo residet, dynamica, ut ita dicam, intemperies *gastrodyniam* producit aut *pyrosin*, ardoris nimirum sensum et acoris in stomacho. Acescere saepissime succum gastricum dum eo symptomate stomachus molestatur, patet ex adfluxu liquoris serosi acidi, quo os impletur, atque ex ortu ex ingestis acidis. Neque tamen eo minus potentior est nervorum

ventriculi intemperies: namque, quae uterum gerunt, quotidie fere pyrosi aut gastrodynia adficiuntur, silente paullisper, si adstringentia aut amara voraverint: et in morbis diuturnis a sensilitate abdominis alienata aut inaequaliter dispensata ortis continua haec fere est molestia, quidquid comederint aegri.

Ructus etiam et *flatus* huc pertinent, seu spiritus intra stomachum et intestina collecti, qui in statu penitus naturali nunquam neque cumulantur neque transmittuntur utraque parte, cum intima chymi mixtio optimam digestionem sequatur, ni eorum ciborum magna fuerit copia ingesta, e quibus aër, flatuum forma, elicitur.

Cum faecum alvinarum particulas tractaremus (*Phys.* §. 154), varia indicavimus elementa, e quibus, caloris ope, si silent vires intestinorum, species aëriformes evolvi possunt. Inest faecibus carbonici ingens copia, Vauquelino teste etiam acidum: inest hydrogenes sulfuricum, phosphorus etiam et azoticum. Ex his autem fontibus variae flatuum species exponendae sunt.

Gas carbonicum seu acidum carbonicum aëriforme, ab Helmontio jam in intestinis observatum, elicitur vulgo e leguminibus duris et fructibus horaeis, si chemicam suam indolem retinent ultra summum incitationis animalis gradum (§. 135. 138). Ea aëris species frequentissime in stomacho generatur et ructibus frequentibus emittitur.

Gas hydrogenes sulfuricum inflammabile in intestino crasso saepissime gignitur, foetidissimis et

putridis etiam flatibus conspicuum. Observare me memini nunquam tetriorem flatuum foetorem in bene valentibus, quam dum acidorum fructuum copiam ingurgitassent, quod nescio an ex oxygenis, quod acida illa habent, intimo connubio cum fixis chymi et stercoris partibus, evolutis igitur elementis volatilibus, explicari possit.

Gas oxydatum azoticum in summa putredine nonnunquam intra intestina colligi, patet tum e porraceo humorum intestinalium colore, cum gas illud prasino colore humores soleat aquosos tingere; tum ex atro bilis ejectae colore, qui ex oxygenis connubio cum carbone et extractiva bilis substantia explicatur; tum e foetoris defectu, quem nonnunquam in flatibus putridissimis animadvertimus. Maxime incitante pollet id gas efficacia, ideo cum hemioxydis metallorum comparandum, neque tamen minus acre est hydrogenes sulfuricum, quod, Bertholleto auctore, proprietatibus iis omnibus pollet, quas in acidis animadvertimus.

Cujus autem cunque generis spiritus ii fuerint, collectio eorum tribuenda generatim est vel suppressioni vel infirmitati virium, quibus intestina pollent. Supprimuntur vero intestinorum vires tum chymi crudorumque ciborum abundantia et mala digestione, tum hernia et organicis tumoribus: infirmitas intestinorum ejusmodi est, ut sensifera vis inaequaliter distribuatur, contractiva vis in aliis partibus praepolleat, in aliis aboleatur. Hinc spasmi intestinorum, morbi nervosi, frigus corpore exceptum, animi perturbationes graviores spiritibus

iis colligendis ansam praebent. Hinc sedentaria eruditorum opificumque vita, arthritica etiam constitutio flatibus generandis praecipue favet. Et priscam mortalium gentem, quae laboribus continuis corpus duraverit, immunem fuisse a flatibus Plato jam testatur.

§. 249. *Alvus compressa et cita: tenesmus.*

Alvum esse in morbis aut justo liquidiorem aut strictiorem, satis vulgare est. Comprimitur autem venter plurimarum febrium initio, quibus concitatus sanguinis motus alias secretiones producit, aut ubi propter ipsam nimiam intensionem suetae excretiones non succedunt. Sic etiam dura alvus sudores nimios aut praegressum alvi fluxum excipere solet: quae ut vulgaria sunt ita circumspiciendum, ne nimis diu alvi durities moretur: in morbis enim acutis solet quaevis alia morbi solutio impediri, turbarum etiam copia nasci, quibus salutaris quaevis morbi judicatio pervertitur. In diuturnis morbis continua alvi obstipatio vel rigiditatem intestinorum vel spasticam supponit constrictionem; illam in senibus et melancholicis, hanc in hystericis, arthriticis et hypochondriacis.

Sunt etiam diuturnae alvi obstructionis caussae quaedam mechanicae, quas vestigare oportet, si judicium de eo vitio ferre volueris. Quae uterum gerunt, dura quidem alvo plerumque exercentur; sed cum nihil omnino excernitur neque suetis praesidiis obedit, necesse est mechanicam quamdam

caussam suspicere, quae vel uteri retroversio vel hernia fuerit. Quin etiam varices venarum ani et vicinarum partium; polypi, fistulae et ulcera et calculi ipsi in vesica haerentes alvum comprimere possunt; aut voluta esse intestina et, ut dicuntur, *intus suscepta*, quod vitium cum continua nausea et vomitu denique stercoris junctum est. Dein calculi biliarii intestinis adhaerentes, vermium glomera convoluta, cartilaginea durities coli aut scirrhi et alii tumores adsunt in maxime diuturna obstructione, quae offensae rarissime dignoscuntur. Fit quoque interdum constrictio pertinacissima ab oxydis saturninis, qua omnis omnino naturalis intestinorum motus supprimitur. Denique stagnantes in hepate aut aliis visceribus humores, quibus illa inflamatur et intumescunt, premere solent intestina, eoque modo alvum impedire.

Cita alvus exercere solet homines cetero bene valentes, qui fructibus horaeis vescuntur aut aquosis acidulis cibis, aut qui frigus corpore excipiunt, aut dum negativa electricitas atmosphaerae tenerum corpus offendit (§. 132). Infantibus quoque multo frequentius liquida esse alvus solet quam dura.

In morbis vero acutis tum demum salubriter alvus solvitur, cum caussa morborum in sordibus intestinorum quaerenda est, parataeque hae exitum moliuntur. Initio enim febrium, et si aliud quid naturae vis molitur, offendit potius fusa alvus quam juvat, cum infirmare vires, detrahere humores ab aliis partibus, easque soleat crisium perturbationes

producere, quae nimium humorum impetum versus intestina et corruptionem eorum efficiunt. Nocivi maxime alvi fluxus in febribus inflammatoriis, exanthematicis, nervosis et ipsis rheumaticis, cum nihil adsit, quod eliminari hac via possit.

Necesse etiam est id quod excernitur, accuratius examinemus. Quodsi enim non satis aquosa, sed cocta, biliosa aut mucosa cum levamine secedunt, saluti esse consuescit: malus vero esse alvi fluxus, qui aquosa, cruenta aut glutinosa projicit, virium languore aut doloribus abdominis sequentibus aut nervorum etiam distensionibus. Porraceus color ejus, quod alvo secedit, in infantibus non rarus, vel spasmos signat intestinorum, vel si perseveraverit cum doloribus lancinantibus, inflammationes etiam intestinorum. Quae praeprimis in adultis metuendae sunt, dum continuo alvus viridis acerrima observatur. Atra stercora et liquida in febribus acutis summam corruptionem et perniciem indicant. Cruenta alvi indoles, si post stercora etiam fluit, haemorrhoïdalium venarum turgorem aut ascarides vermiculares nidulantes circa ani exitum signat. Ubi vero cum stercoribus ipsis sanguis fluit, in diuturnis morbis hepar esse exulceratum aut venam portarum turgescentem, in febribus vero acutis inflammationem fere intestinorum indicat aut humorum proclivitatem in putredinem. Si comestum sine ulla mutatione ejicitur, in infantibus saltem haud gravissimi est momenti, periculosius in adultis, qui omnia, quali modo ingesta erant, iterum egerunt. Digestionis labem et succi gastrici inertiam inde colligere licet.

Tenesmus in alvo fluxa non rarus est: dolorem comprehendit et constrictae alvi sensum molestum, qui spasmos plerumque supponit. Ejus caussa si localis fuerit et circumscripta in extrema alvo, si forte ab ascaridibus aut haemorrhoïdibus aut graviditate etiam producitur, levioris est momenti, quam dum intestinorum reliquorum simul adest incitatio quae in dysenteria constans est, aut dum ea etiam resolvuntur, quod periculosissimum phaenomenon in mortis agone aut in summo exitii periculo instare solet.

Inscio nonnunquam aegro alvus funditur, cum vel localis nervorum ani resolutio est, quae in inveteratis haemorrhoïdibus non raro occurrit, vel cum aliis nervorum perturbationibus juncta, ubi in acutis morbis perniciem plerumque signat ac brevi mortem praegreditur.

SECT. II.

DE PULSIBUS MORBOSIS.

§. 250. *Consideratio generalis.*

De arteriarum viribus et motibus sufficienter praecepisse in physiologicis mihi videor (§. 167 — 172). Inde autem protinus efficitur, quanta sit pulsibus dignitas tribuenda Namque, licet vi vitali, omnino arteriae moveantur, hujusque mutationes possint pulsibus arteriarum cognosci, meminisse tamen necesse est, et quanta sit caussarum varietas, quae pulsus mutare possint, et quam maligna sit eorum morborum indoles, in quibus pulsuum natu-

ralium constantia cum ceterorum symptomatum periculo magis etiam terret Namque in pestilentibus morbis et perniciosis fit, ut sola nervorum et musculorum adfectio libera fere mittat vasa, quae suo igitur vigore naturali moventur Itaque circumspectissime explorandi sunt pulsus et acutissime de iis judicandum: maxime enim valent in morbis, quibus vasa corripiuntur, minus in aliis morbis.

Pulsuum autem rationes mutantur vel ictuum numero, quos arteria in certo quodam tempore exhibet, vel ipsa agilitate tunicarum, vel harum duritie seu mollitia, vel modo augmenti, quod apiscitur arteria, vel ordine ictuum atque robore. Quae omnia tot vicissitudines efficiunt, ut sigillatim tractari mereantur.

§. 251. *Frequentia pulsus et celeritas.*

Frequentia pulsuum, ictuum numero constituta, naturaliter jam mire variat, cum vesperi pulsus sint frequentiores quam mane, vigilum quam dormientium, saturorum quam esurientium, hilarium quam moestorum, juvenum etiam et feminarum quam virorum, maxime senum. Major igitur frequentia nonnisi secundum aetatem, constitutionem et temperamentum definienda, proficiscitur e teneritate tunicarum eaque agilitate, quae vel levissimis stimulis praeter naturam incitatur. Quapropter receptivitatem majorem fere ac sensiferae vis inaequabilem dispensationem frequentia pulsus abnormis significat, neque cum idoneo robore vis vitalis

neque cum aequabilitate congruit: unde non dubitamus in eorum sententiam abire, qui, Erasmo Darwino et Brownii adseclis praeeuntibus, robur vis vitalis abolitum e pulsuum frequentia cognosci docent, dummodo nec in astheniae angustias compellant eum statum nec torporem nominent, qui receptivitati auctae adversarius est.

Frequentia pulsus vulgo febrium necessarium symptoma habetur, neque nos alieni ab ea sumus sententia, dummodo haud unicum creditur signum, sed temperiei vicissitudo simul adhibetur. Maxima autem pulsuum frequentia in febrium initio decrescit in decursu, augetur iterum, dum recrudescunt aut dum metastases instant. Pejor est frequentiorum pulsuum significatus, dum simul debiles sunt, irregulares, exiles et duriores, cum irrita soleant indicare conamina abolitae efficaciae.

Raritas pulsuum receptivitatis aut sensilitatis suppressionem vel torporem signat. Suppressa receptivitas a spasmis et humorum abundantia aut mechanicis obstaculis, solet raritati simul duritiem addere et plenitudinem et ordinis defectum: cum si exhausta fuerit vis aut vere torpeat, debiles simul sint pulsus et molles et vacui. Illud in colluvie serosa aut cruenta, in hystericis adfectibus, melancholicis et soporosis; hoc in diuturnis morbis, post magnas humorum profusiones contingit et in animi deliquiis.

Solent acutius quidam distinguere frequentiam a *celeritate*, raritatem pulsuum a *tarditate*. *Celeres* autem sunt ictus, qui arteriarum singulas systoles

et diastoles agilitate quadam singulari expediunt, *tardi* autem, ubi id malignius perficitur. Quod nescio an alibi ac in raro pulsu observandum sit, cum frequentia ipsa impediat, quominus singulorum pulsuum momenta dijudicemus. In frigore tamen febrili impedita arteriae tunica aegrius agitata tarditatem pulsus producere solet, qui nihilominus frequentior est naturali.

§. 252. *Robur, volumen et durities.*

Robur pulsuum cum efficacia ipsa cohaeret, quibus et cordis vis et arteriarum agit, quod utraque ad perficienda pulsuum momenta requiritur (*Phys.* §. 169. 170). Necesse autem est, probe distinguamus robur arteriarum a duritie, quae tensas potius tunicas supponit, quam impetum fortiorem undae appulsae. Robur ipsum per se auctum, cum solum energiae augmentum indicet, mala praesagire nequit, cum falsa sit hypersthenaiae expositio e solo energiae incremento (§. 66). Itaque robustus et fortis pulsus, si alioquin etiam naturali propior, sanitatis recursum signare solet: quodsi autem durus simul est et irregularis, inflammationes fere indicat.

Debilior justo pulsus, ubicunque virium robur imminutum est: pejor ejus significatus, cum exilis simul est aut ordinem suetum haud servat.

Magnum esse pulsum dicimus, si discrimen luminis arteriarum in systole et diastole ingens est: unde, expansivam vim sanguinis mobilitatemque tunicarum auctam esse, colligitur. *Exilis* vero est,

cum parvum illud discrimen a contractione quadam arteriarum constanti aut vero torpore aut sanguinis etiam defectu proficiscitur. Insurgit pulsus bono augurio in morbis plerisque, qui ante suppressus aut parvus fuerat, si spasmi semet remittunt, debilitas tollitur et obstacula reliqua removentur. Contrahuntur pulsus pessimo omine, si simul torpidi fuerint et ordinem suetum amittunt: namque prostratas esse omnino vires significat, e quo in acutorum morborum decursu pessima quaedam praesagire licet: hinc eo perniciosiores febres, quo magis depressi sunt pulsus cum vehementia reliquorum symptomatum. Verumtamen initio morbi, et dum instant perturbationes, non rarum est, supprimi pulsum, quod si subito fit, reliquis signis non terrificis, nihil mali nunciare potest; pejora autem instant, dum in decursu morbi metastasis cum nervorum distensionibus imminet.

Durum pulsum vocamus, si arteriae tunicam tensam, fortiterque undae appulsae resistentem percipimus: *mollem* contra, cum facile cedere tunicam ac ab unda in majorem arcum pandi sentimus: hinc durus pulsus debilis omnino esse potest, si impulsus deficiens vis cum constricta tamen arteriae tunica adest. Tensa haec tunicarum indoles concitatas vires supponit quales in initio acutorum morborum plerumque esse solent: hinc veterum fuit praeceptum, cruditatem duritie pulsuum significari: neque crisis perfecta aut bona morbi solutio, in qua omnia sese remittunt, cum ea pulsuum qualitate congruunt. Si recurrit etiam duri-

ties, quae ante non aderat, metastases et morborum transitus in alios ea nunciantur.

Speciatim vero solent inflammationes tunicarum et sensilium organorum pulsuum duritiem adferre, si dolores pertinaces, functionum laesiones, febris valida, arida lingua et flammea urina accedunt. Hinc, ubi latet internorum viscerum inflammatio, diagnosin ejus adjuvat pulsuum durietes. Alia vero est durities, e spasmis meris oriens: pallorem cutis, febris absentiam, urinam aquosam et spasticas aliarum partium constrictiones secum ducens. Ea pulsuum qualitas, in diuturnis morbis nervosis satis vulgaris, si in acutorum decursu repente nascitur, mali est augurii: solent enim metastases saltem, ni pejora, accedere.

Mollitudo pulsus ea, quae duritiem excipit praeternaturalem, optima quaeque in acutis morbis praesagit, dummodo haud exilis simul et infirmus fuerit pulsus: decrescentem enim signat morbi vehementiam, spasmorum remissionem; cutis comitatur madorem et urinae coctam indolem. Sed, si exilis simul est mollis pulsus aut debilis, cetera autem symptomata auctam indicant violentiam, in acutis morbis malum exitum, nonnunquam nobilium organorum inflammationem malignam nunciat.

§. 253. *Rhythmus pulsus.*

Pulsuum *rhythmus* magnam habet ad dignoscendos morbos et praedicendum exitum dignitatem. Etenim regulares illae vis vitalis ἀμοιβαὶ

ad vitae aequabilem manifestationem pertinent: quae ubi impeditae sunt, vel obstaculum quoddam insigne, vel vim deletam indicant. Obstacula illa vulgo oriuntur a stimulorum vi ac copia, qui obsidere vires. etiam ante morbi initium hactenus possunt, ut inaequalitas rhythmi producatur. Graviora sunt obstacula, quae a vitiis cordis, arteriarum osteogenesi aut stasibus pervicacibus adferuntur.

Primum rhythmi vitium complectitur *intermittentes* pulsus, i. e. eos, ubi nonnulli deficiunt inter alios regulares, quod obstacula plerumque insignia notat, libero virium exercitio opposita. Observatur nonnunquam id vitium in senibus, rhachiticis et aliis hominibus, qui vel osteogenesi vel partiali quodam obstaculo liberi motus sanguinis laborant. Solet in aneurysmatibus cordis pulsus ita intermittere, ut post quemvis fortiorem cordis ictum tremulus quidam motus cum pulsatione capitis et dolore per transversum pectus sentiatur: simul spiritus haud ducuntur, nisi prono et antrorsum curvato corpore. Coalitus quoque cordis cum pericardio (§. 103) et polypi cordis (§. 107) et ulcera ejusdem visceris simile pulsuum vitium important. Non rarum quoque est, in stasibus pertinacibus vel abdominis vel pulmonum pulsus intermittere, unde satis vulgare est asthmatis arthritici symptoma. In acutis vero morbis pendet ea intermissio a gravissimis perturbationibus et nobilium organorum inflammationibus, ubi simul durus et frequens esse pulsus consuescit.

Singularem veteres inaequalitatem distinxerunt *dicroti* et *caprizantis* nomine, utriusque duplicis pulsus, sed hactenus differentis, ut dicroti ictus secundus debilior sit, caprizantis fortior; ille igitur descendentis, hic saltantis speciem prae se fert. In acutis febribus ille perturbationes criticas, hic vero metastases aut nervorum distensiones praecedere solet.

Intercurrere dicitur pulsus aut *myurus* esse, si plures ictus cohaerentes debiliores fiunt et exiliores, intervallo quodam sequente: *vermicularis* autem et *formicans*, si exilissimi ictus et frequentissimi sunt, ut nec robur nec frequentiam ullo modo emetiri possis. Pessimi autem sunt hi pulsus praesagii, summam virium prostrationem utplurimum notantes.

SECT. III.

DE SPIRITUUM DUCTORUM VITIIS.

§. 254. *Anhelitus et stertor.*

Nonnullas aspirationis et respirationis abnormitates, quae et in hominibus bene valentibus occurrunt, in physiologicis (§. 220 s.) perstrinximus. Superest eas ad morbos applicemus.

Est autem primum *anhelitus* brevis, laboriosa concitataque aspirationis respirationisque vicissitudo, quam ab incitatione pulmonum aliorumque organorum, huic functioni dicatorum, a mala aëris mixtione et ab obstaculis liberi virium exercitii deduximus (*Phys.* §. 220). Vulgatissimum is anhelitus

phaenomenon in morbis quibusvis acutis exhibet, qui febre valida, sanguinis orgasmo et versus pulmones congestione comitati incedunt: gravissimi etiam momenti est in infantum morbis, quorum pulsus aegre explorantur, quorum igitur febris vehementia aptissime saepius e spirationis adfectibus cognoscitur. Sed alia est anhelatio a spasmis profecta, quae modo decedere, modo reverti consuescit, strangulat etiam fauces et pulsus exiles atque irregulares adfert. Quae quidem si in decursu acutorum morborum subito accedit, perturbationes fere signat et pejora alia e nervorum distensionibus manantia.

Anhelatio, quae sibilum edit, tanquam cocti cujusdam humoris, angustias significat, per quas spiritus evadit, et plerumque a colluvie vel pituitosa vel ulcerosa etiam originem ducit, quibus fistula pulmonalis vexatur. Hinc in catarrho inveterato, phthisi, asthmate pituitoso et hydrothorace non rarum est vitium; pessimi tamen ominis, dum ad virium prostrationem et morborum acutorum exitum accedit. Mortis enim nuncium esse consuescit.

Stertere solent etiam bene valentes, quorum vel nares obstructae sunt, vel musculi choanas arctantes nimis laxi. In morbis vero stertores in somno plerumque ingentem sanguinis impetum versus caput signant ac turgorem vasorum in palato et finitimis partibus: aut periculosam earum resolutionem.

§. 255. *Tussis*.

Tussim dicimus *spasticam* et cum strepitu junctam respirationem, quae longam sequitur aspirationem (*Phys.* §. 221): oriri autem eam ex incitato pulmonum statu, qui vel localis est, vel sympathicus. *Localem* appellamus tussim, quae vulgo a frigoris vi, a peregrinis in aëre volitantibus rebus, aut ab inflammatione, ulceribus et scirrhis pulmonum nascitur. Licet maxime vulgaris sit tussis a frigore corpore excepto, quae *catarrhalis* dicitur, haud tamen sine detrimento est, si in longum protrahitur, accedentibus spirandi difficultate, vespertina febre, pulsibus constanter duris et macie corporis. Inflammationem subesse in tussi cognoscimus tum è dolore continuo, tum e sputorum ariditate aut cruenta indole, tum è functionibus perpetuo laesis et febre continua et flammea urina. Ulceribus cieri tussim indicatur tum sputorum indole, tum horroribus topicis et doloribus interdum lancinantibus: tumores vero et scirrhi dolores aut nullos adferunt aut ponderis gravioris sensum, qui e pulmonibus in brachia protrahitur, intumescentibus simul axillarum glandulis.

Consensu cum aliis visceribus tussim cieri generatim cognoscimus e dolorum absentia in pulmonibus, ex haud laesa spirandi functione et vestigiis male habentium aliorum organorum. Etenim non rarum est, qui stomacho laborant et male digerunt, tussi molesta vexari eo maxime tem-

pore, quo cibi digeruntur: et qui hepatis stasibus aut inveterata adficiuntur inflammatione, clangosa exerceri tussi atque arida, cum doloribus hypochondrii dexteri, lurido faciei colore et alvo dura. Sic non rara est tussis hypochondriacorum et hystericarum mulierum, qua nihil extunditur, neque, utut vehementissime urgeat, dolores adsunt, sed spasmi gulam constringentes et pulsus duri, exiles et irregulares. Haec, nimiam supponens receptivitatem, etiam post superatos morbos, in convalescentibus nonnunquam animadvertitur.

De oscitatione (*Phys.* §. 220) et sternutatione (*ib.* §. 222), risu etiam et fletu (§. 223. 224) generalia monuimus, quae adhiberi ad statum morbosum illustrandum possunt.

Sect. IV.

DE VOCIS ET SERMONIS VITIIS.

§. 256. *Generalis significatus.*

Vocem et loquelam in morbis vario modo mutari satis vulgare est, cum nervorum conjugatio laryngem adeuntium, vagi nervi propagines, cum plerisque aliis, maxime cum intercostali, connubium celebrent, lingualis medius etiam, loquelae providens cum quinto pari cerebrali et nervis cervicalibus et pari vago et accessorio Willisii intime jungatur (*Phys.* §. 226. 478). Nervorum igitur adfectiones frequentissime in vocem et sermonem mutandum agunt, ut et dignosci variae aegritudines et exitus praedici e vitiis earum functionum possint.

Primum autem est robur vocis considerandum, quod quibus momentis efficiatur, uberius in physiologicis (§. 231) docuimus. A resonante intra thoracis caveam et laryngis ventriculos aëre maxime robur vocis oriri, monuimus, hinc in phthisicis et quibus pulmones ab aneurysmate et alio tumore comprimuntur, debilis vox observatur. Laryngis ventriculi pure aut colluvie pituitosa obstructi aut glandulis tumidis compressi resonitum impediunt et debilem vocem efficiunt. Dein ad nervorum potestatem abolitam consilium transferendum est: accidit enim vulgo fere in febribus nervosis aliisque, quae vires prosternunt, ut tremula vox et debilis audiatur, quod a nervorum efficacia deleta derivandum est. Sic etiam vocis mutatio vicissitudines vis nervosae plerumque signat: mulierum hystericarum vox enim in accessibus modo gracilis est, modo rauca: in decursu etiam febrium acutarum e repentina vocis mutatione metastasin morborum aut aliam mutationem ancipitem divinare possumus.

§. 257. *Vox rauca, clangosa et acuta.*

Rauca dicitur vox, quae claritati opposita sonos obscuros et graviores edit: quod inaequalibus chordarum vocalium vibrationibus praeprimis tribuendum (*Phys.* §. 230). Hinc raucitas vocis in animi perturbationibus, post frigus corpore exceptum, post clamores nimios et abusum potuum spirituosorum oritur: vulgaris etiam caussa est catarrhus, quo oritur congestio versus laryngem, mu-

sculos et ligamenta ita irritans, ut aequabiliter contrahi nequeant. Ob similem rationem rauca fit vox in phthisi, syphilitico morbo, hydrothorace, morbis exanthematicis et inflammationibus, ubi particeps morbi larynx inaequales patitur chordarum vocalium vibrationes.

Aliud vocis vitium *clangosam* producit, quae sonum profundum infert, quasi e fictili vase prodeuntem. Exponitur autem ex ariditate laryngis et convulsivis chordarum vocalium motibus. Hinc Hippocratici auctores lugubrem vocem et clangosam fere in febrium ardentium *metaschematismo* et transitu in capitis adfectiones metastases observarunt (*Hipp.* Epid. VII. 314. 315). Nostra vero memoria anginae gangrenosae indicium habetur.

Acuta vox et stridula a vehementi glottidis coarctatione et contentione nimia chordarum vocalium oritur. Hinc vel spasmos violentos vel inflammationes vocis organon corripientes supponit: perniciosum praeprimis phaenomenon in morbis exanthematicis, ad quos laryngis inflammatio accedit.

§. 258. *Vocis defectus et loquelae vitia.*

Vocis defectus, quem *aphoniam* dicunt, vel vitia laryngis organica, vel impeditum vis nerveae imperium, vel abolitam penitus nervorum potestatem indicat. Vulnera colli, quibus nervus recurrens praeciditur, ulcera laryngis et glandulae ejusdem tumidae aut carcinomatosae, aneurysmata aortae, pericardii hydrops aut ulcera vocis defec-

tum producere visa sunt. Animi etiam perturbationes ac exanimationes vocem frequenter intercipiunt. In morbis vero, cum aphonia subito oritur, ad spasmos potissimum et humorum impetum versus superiora, tum etiam ad virium prostrationem respiciendum est. Criticam nonnunquam esse aphoniam, veteres jam monuerunt: sed letalem omnino pronunciant Hippocratici auctores, dum cum singultu, algore, paralysi ac convulsivis motibus ingruit.

Mutitatem seu ἀλαλίαν simili modo exponere licet. Namque primum nonnunquam sunt vitia linguae ipsius, calculi in ductibus salivalibus ac ulcera linguam exedentia: dein animi perturbationibus obmutescere homines vulgatissimum est; spasmis etiam et colluvie humorum, metastasi eorum versus superiora intercipitur loquela: denique a nervorum resolutione id vitium pendet, dum morbos graviores, maxime apoplexiam excipit.

Supersunt alia loquelae vitia ad morbos varios accedentia, quae plerumque nervorum potestatem impeditam aut sublatam indicant, ni peculiare quoddam vitium organicum linguam corripiat. *Balbutiunt*, qui ingenti humorum impetu versus superiora vexantur, sicut in ebriis vulgare est, et non raro etiam in apoplectica contingit dispositione: balbutiunt et difficulter loquuntur, quorum nervi in metastasi instante obsessi sunt aut quorum vis vitalis in decursu febrium deletur. Nimis praecipitem loquelam e spasmis ortam Portalius observavit. (*Mém. de la soc. d'émulat.* I. 80).

Sect. V.

DE MOTUUM ANIMALIUM VITIIS.

§. 259. *Spasmi.*

Musculorum efficaciam niti maxime antithesi inter nervorum vim et fibrarum muscularium ipsam potentiam, uberius in physiologicis (§. 313) praecepimus. Quapropter augeri praeter naturam eam efficaciam colligitur, dum polarium elementorum ratio increscit, dum imponderabilia potentius eliciuntur et ratio inter receptivitatem atque energiam turbatur. Quaevis autem agitatio nimia partium muscularium, qua nimis vel contrahuntur vel abbreviantur, ut voluntatis nullum sit imperium, *spasmi* nomine venit, qui igitur tum vehementia, tum automatica indole a vulgaribus musculorum motibus differt.

Varia autem sunt spasmorum phaenomena pro varia partium fabrica et conformatione. Musculi membrorum externorum rigescunt, abbreviantur, plerumque etiam dolent: musculares fibrae vasa ambeuntes aut intestina, initio contremiscunt, dein corrugantur, post valide contrahuntur, ut lumen vasorum canaliumque angustetur et functiones turbentur: oscilla etiam ductuum solent spasmis adeo contrahi, ut nulla existat excretio.

Spasmorum ortus e turbata ratione momentorum, quibus vis vitalis constituitur, docet, plerumque eos oriri a sensiferae vis debilitate et inaequabili dispensatione, nonnunquam tamen etiam e con-

tractilitate majori, licet energia eadem manserit. Illud partim (§. 52) jam illustratum est, cum sensifera vis in alterna semper constituatur ratione ad contractilitatem, ut illa imminuta haec increscat, ut, accumulata in aliis organis sensilitate, in aliis summopere debilitetur, in his igitur nascatur contractilitatis praedominium. Sic quoque fortioribus stimulis evocari atque incitari adeo potest receptivitas, ut energia, per se quidem sana, idoneam tamen rationem servare amplius nequeat.

Necesse igitur est, ut spasmorum ortum a variis iis caussis studiose repetamus. Vitio ii praeprimis obnoxii sunt, qui tenera constitutione et mobili fruuntur, agilis juventus et sequior sexus: tum ii, qui viscerum abdominalium infirmitate ac inaequabili vis sensiferae dispensatione laborant (§. 57). Namque in his facilime depressa sensilitate vis contractilis augetur: unde ciborum usu conjiciuntur in eos adfectus, maxime eorum, qui paullo magis et potentius stimulant.

Dein efficiuntur spasmi detractis humoribus, quorum sana indoles et copia idoneam virium rationem servare solent. Si sanguis deficit et reliqui humores, magnopore augeri solet contractilitas et sensifera vis inaequaliter dispensatur (§. 177).

Denique ad stimulos peregrinos, aut inquilinos etiam, sed vehementes respiciendum est, qui receptivitatem mire mutare et contractilem vim augere praeter naturam possunt. Actio musculorum voluntariorum continuata, in ambulando, currendo, laborando, tandem spasmum molestissimum importat.

Contagia et venena, aëris frigus, animi pertubationes et insomniae, medicamenta nonnulla nimis incitantia spasmis producendis valere, quotidiana docet observatio. Hinc in acutorum morborum incremento et cruditatis stadio frequentissimi sunt spasmi, quibus semet remittentibus coctio paratur et salubris morborum exitus. Quaevis etiam metastasis morborum spasmis fere adducitur.

Salubre aliquid spasmis inesse negandum non est, si quo demum cunque modo aucta contractilitas boni quidquam praesagire potest, dum ante abolita fuerit. Hinc et praedici interdum crises et in nervorum resolutionibus aliisve morbis diuturnis salutem nunciari spasmis observatum fuit, dummodo non diutius justo protrahantur aut nimia stipentur obstructione. Alioquin enim solent in debilitatem ejusdem vis, quae tantopere intenderetur, abire ac paralyses attrahere. Periculosi maxime sunt in summa vis sensiferae prostratione, ubi et mortem interdum nunciare possunt.

§. 260. *Nervorum distensiones.*

Spasmorum varia genera referuntur tum ad ipsam contractarum partium vicissitudinem, tum ad partium adfectarum varietatem. Contractio quidem praeternaturalis diu morari potest, si elasticitas vicerit vim expansivam, si, ob elementorum forte nimiam cohaerentiam, accesserit rigiditas, quae nonnisi rebus vim cohaerentiae tollentibus cedere solet. Id contingit praesertim in spasmis ex acidorum aut oxydorum metallicorum sti-

mulo ortis, quae mollitione fibrarum et iis praesidiis amoventur, quibus oxydatio tollitur. Longe alia est spasmorum ratio, qui a debilitata vi sensifera, a detractis humoribus originem ducunt. Transeunt fere quiete, dum sensim copia humorum iterum adfluit, et ipsi aquosi humores nonnunquam abundanter excernuntur, quod frigidi sudores, urina pallida, sed copiosa in spasticis adfectibus probant. Simul adest inaequalitas contractionis, quae fortior in majoribus arteriis videtur, minor forte in oscillis ductuum, unde, licet haud rite parentur et intime misceantur humores, aquosa tamen pars libere effluit.

Vehementior spasmus sese remittens, recurrit iterum, aut dum externa membra corripit, alternatim antagonistas vexat. Id *nervorum distensio* aut *convulsio* vocatur, frequentius igitur in externis membris observandum vitium: nec tamen plane alienum ab internis et automaticis musculis, cum nec his desit antagonismus (*Phys.* §. 322). Convulsiones breviori temporis spatio alternantes, *clonicorum* spasmorum nomine veniunt, cum *tonici* dicantur, si longius persistit eadem contractio ac in rigiditatem abit. Quae quidem spasmorum varietates easdem caussas agnoscunt, eosdemque effectus produnt, quos de spasmis generatim indicavimus.

§. 261. *Tetanus. Carphologia. Singultus.*

Spasmorum varietates secundum loca adfecta partim jam diximus, partim postea uberius exponentur. Rigorem tradidimus (§ 233) nervorum distensionem cum frigore vehementissimo junctam: spasmos palpebrarum (§. 237) et oculorum (§. 238. 239), labiorum etiam (§. 240) ac praecordiorum (§. 242) tum gulae (§. 245) et qui vomitum comitantur (§. 247), et tenesmum alvi (§. 249), suo quemque loco exposuimus. Restat, ut alias quasdam species tum universales, tum particulares, proponamus.

Tetanum autem dicimus spasmum tonicum, qui plerosque majores vel totius corporis vel membrorum externorum musculos corripit, immunibus interdum flexoribus singulis. Id enim saepius vel in iis morbis, qui tetanum habent symptoma, observatum fuit, flexores digitorum vim suam diutius retinere, si musculi reliqui, praesertim extensores, rigiditate ea vexantur, quam supra exposuimus (§. 260). Difficilime id explicatur, ni ad Ritteri praecepta de polaritate nervorum mutata, prout trunci vel rami adficiuntur, respexeris (*Phys.* §. 59).

Clonici spasmi flexores digitorum corripientes *crocidismum* producunt seu *carphologiam*: continua enim et levi quidem agitatione concitantur digiti, quasi de stragulis aeger aliquid legerit aut decerpserit, aut quasi muscas volitantes captaverit. Id

phaenomenon si in initio gravissimarum febrium, quibus infantes et delicatuli homines vexantur, accidit, praeter stimulorum vehementiam nequidquam pessimi indicat; malignum autem est et fere exitiosum, si cum prostratis magnopere viribus, in gangraena aut versus graviorum febrium finem occurrit.

Singulari spasmo diaphragma per *singultus* adficitur. Strepitu juncti ii spasmi, qui spirationem intercipiunt, in bene valentibus oriuntur ab incitato diaphragmate per frigidum aërem in cursu et cachinno voratum, per fumum tabaci aut irritantes cibos potusve ingestos: frequentes sunt in iis, quae uterum gerunt, hystericis etiam mulieribus. Ubi ad morbos accedit, solet fere inflammationem et diaphragmatis et aliorum viscerum vicinorum supponere, quae male finiuntur cum continuis singultibus: quippe qui turbatam penitus rationem inter sensiferam vim et contractilem indicant. Inde etiam singultus periculosi sunt, qui venenorum actionem excipiunt, aut ventriculi scirrhos, intrusiones etiam cartilaginis xiphoideae. Pessimi, qui sine iis topicis malis debilitatem summam et virium prostrationem comitantur, in malignarum febrium decursu non rari: mortis etiam nuncii, si cum aphonia, conscientiae et sensuum abolitione aut sopore contingunt.

§. 262. *Nervorum resolutio.*

Contrarium vitium est *paralysis* sive *nervorum resolutio*, quae vim motricem deletam esse indicat.

Varium ejus debilitatis ortum e nimis per humores congestos pansis solidis partibus aut e nimia cohaerentia, e defectu etiam et mala sanguinis mixtione exposuimus (§. 53. 54). Hinc paralysis vulgo e colluvie humorum, e sanguinis menstrui congestione, e pressione repulsorum humorum atque tumorum, tum e praegressis rheumatismo, febre valida et spasmis; e nutritionis labe per morbos diuturnos cachecticos inducta; e venenis et contagiis et oxydis metallorum oritur. Ad febres acutas accedens nervorum resolutio periculum nullum adfert, si initio ab humorum colluvie et obsessis partibus nobilibus proficiscitur: tollitur enim evacuatis humoribus. Ea vero perniciem minatur, quae spasmos validiores sequitur et febrium vehementiam, aut quae ad diuturnos morbos, nutritionem delentes accedit. Incipit ea potissimum in sphincteribus, pupilla et pharynge, dein etiam ad alias partes progrediens et pessimum praesagit exitum, dum sensum una cum motu abolet.

Namque insigniter differt id vitium, prout solam contractilem vim motricemque complectitur, sensilitate superstite aut aucta etiam ad dolores usque, maxime, si inaequaliter sensifera vis distributa est (§. 57) aut prout utraque vis simul deleta est. Illa fere *paresis* vocatur: haec autem vario appellatur nomine, ut vel dimidiam corporis partem vel membra superiora sive inferiora sola infestat: illa *hemiplegia*, haec *paraplegia* dicitur. In utraque nonnunquam chiasmi nervorum imperium hactenus observatur, ut caussa dexteram ori-

ginis nervorum partem occupans sinistrum latus motrice vi spoliet aut sensu (*Phys.* §. 378).

SECT. VI.

DE EXANTHEMATIBUS.

§. 263. *Generatim.*

Exanthematum nomine comprehendimus, quidquid in cute efflorescit, sive id solam coloris alienationem et cuticulae secessum varium, sive inflammationes corporis mucosi particulares et ulcuscula complectatur. A levissima igitur phlyctaena ad herpetem usque exedentem et pestiferos carbunculos multiplex vitiorum genus huc pertinet, quod vulgatissimum in morbis symptoma, vel fortuito accidit, vel necessario cum morbi essentia cohaeret. Maxime necessarium ergo arbitramur, summatim quaedam de ortu exanthematum et nexu cum morbis, ad quos accedunt, praecipere.

Sunt autem cutis potissimum externae vitia, licet, per corporis mucosi progressum in internas partes, possint quoque oris ambitum et tunicam intestinorum mucosam obsidere.

A vegetatione oriuntur et reproductione abnormi, quae suetas leges, adsimilandi et amovendi, non sequitur, sed novas efficit productiones, humores secernit alienos vel virus etiam cujusdam peregrini vestigia continentes, qui, suo parati modo, singulari etiam ratione decurrunt.

§. 264. *Caussae exanthematum.*

Doctrinam de exanthematibus rite expposituros decet primum ad cutis ipsius dispositionem consilium transferre, quippe qua saepe, sine omni interna caussa, exanthemata producuntur. Tenerrima cuticula et facile secedens, peculiaris ejus organi sensilitas, victum etiam et morbis et consuetudine genita, ansam saepius praebent exanthematibus: unde infantes recens nati prurigine, aphthis, furfuribus et lichenibus pone aures, variisque aliis cutis deformitatibus vexantur. Mulieres, quarum mollior cutis est et tenera, dum pubescunt aut uterum gerunt, aut a menstruis deficiuntur, phlyctaneis variis, ruboribus cutis et exanthematibus obnoxiae sunt. Qui nimio calore cutim teneriorem reddunt, aut in morbis sudores vi proliciunt, facilius pustulis miliaribus, et aliis id genus exanthematibus infestantur (§. 149). Tenera vero cutis, cujusque sensus acutior, est, nec facilius adsimilare, nec liberius amovere stimulos potest: aucta receptivitate novi oriuntur et abnormes motus humorum, novae secretiones e polaritate facilius inversa aut alienata.

Propter eamdem quoque rationem localia plurima sunt exanthemata, quae, conductione impedita, aut semiconductoribus novis ortis, ita generantur, ut reliquum corpus nullo modo adficiatur (§. 29. 30). Sic achores a pediculis, aphthae etiam a sordibus oris, herpetes nonnunquam a stimulis mere localibus nascuntur.

Dein vero totius corporis constitutio in censum venit. Febres acutae, ingentem sanguinis impetum versus ambitum producentes; morbi diuturni, nutritionem laedentes et vegetationem, exanthemata proliciunt etiam fortuita, nulloque essentiali modo cum ipsis morbis cohaerentia, maxime si humorum cutaneorum corruptionem inferunt. Peculiaris quaedam caussa eorum exanthematum in stasibus abdominalibus et consensu cutis cum iis visceribus quaerenda est. Inaequabilis enim vis sensiferae per abdominis viscera distributio sensum etiam cutanei systematis auget, congestiones versus cutim efficit, eoque modo diuturna et refractaria prolicit exanthemata, nonnulli praesidio cedentia, nisi ii, quod functiones viscerum abdominalium restituere valet. Hinc in hypochondriacis, arthriticis aliisque id genus aegrotis vulgatissima sunt exanthemata.

Denique accusandae sunt caussae externae: aëris praeprimis calor immodicus, quo fit, ut vernales morbi ac aestivi soleant exanthematibus conjungi, ut urticariae pustulae et phlyctaenae verno tempore et sub aestuoso coelo recrudescant, maxime in iis hominibus, qui functiones viscerum abdominalium rite non exercent. In climatibus etiam torridis multo plura gregatim occurrunt et graviora exanthemata, elephantiasis exemplo et morbi *Yaws* dicti et *frambaesiae*. Dein in aëre est aliquid occulti, epidemici, quod haec potius quam illa producit exanthemata: namque miliaria, petechiae, scarlatina etiam et alia id genus exanthemata populariter

grassari et ad varias accedere febres consuescunt. Ratio sola elementorum atmosphaerae laesa aut electricitas negativa id explicare non valent: sed latet nos particularum noxiarum indoles, quae exanthematibus producendis favent.

Huc quoque contagia pertinent, in pluribus exanthematibus evoluta, quorum tamen naturam aegerrime divinaveris. Supra autem (§. 160) diximus, pleraque contagia in corporis ambitum speciatim agentia immutare polaritatis rationem, ut novi inde proventus declarentur.

Cibis nonnullis et potibus aliquid inest, quod generandis exanthematibus favet: siquidem mytuli et piscium ova, fermentantium etiam potuum genera varia exanthemata producere visa sunt. Quod e consensu primarum viarum cum cute explicandum esse videtur: simili modo vermes agunt.

§. 265. *Phaenomena comitantia.*

Jam vero, quaenam symptomata praecedant, quae comitentur exanthemata, dispiciendum est, ut mutationes, quas cutis subit, melius cognoscamus. Localia exanthemata nullum alium nuncium habent praeter calorem et pruritum, qui, auctam esse sensilitatem cutaneam et secretiones alienatas, probant. Quae vero e toto corpore nascuntur, iis symptomatibus praeceduntur, quae turbatam virium rationem, concitatum sanguinis motum et cutim irritatam indicant. Temperiei vicissitudines alienatae, frigus et calor, cum horripilationibus, pulsus frequentes, duri et irregulares; febris valida magis

aut minus; pruritus per totam cutim, dolores rheumaticorum aemuli, nonnunquam stupor aut sensus quasi obdormiscentium membrorum: spasmi dein et nervorum distensiones, vomitus et strangulatio faucium; denique deliria et hallucinationes sensuum aut obfuscationes, impetum humorum vehementem et tum obsessas vires vitales, tum sensum cutis maxime irritatum notant.

Interdum, antequam exanthemata in cute apparuerint, singularia quaedam organa adficiuntur, maxime dum contagiosa sunt exanthemata. Morbillis pulmones scarlatina collum, rubeolis membrana Schneideriana, miliaribus nervosum systema maxime adficiuntur, petechias comitatur humorum corruptio. Nec diuturna exanthemata sine praenunciis signis sunt. Exanthemata quae *Yaws* dicuntur, nocturnis doloribus osteocopis; frambaesia hectica febre; plica polonica febre lenta nervosa vertigine et formicationis sensu in fronte; pellagra mediolanensis languore e stasibus abdominalibus; lepra norvegica rheumatismis et catarrho; elephantiasis melancholia; herpetes etiam languore et hypochondriacis saepius adfectibus praedicuntur. Levantur autem omnia haec symptomata post exanthematum eruptionem, ut suscitata hac cutis efficacia tolli viscerum languorem manifesto videamus.

Salubritas igitur exanthematum nititur inprimis congestione ac inflammatione, versus cutim et in eadem citatis. Ob consensum enim insignem cutis cum internis visceribus languor virium in his tollitur, si in cute increvit efficacia. Quodsi vero

praecessit totius corporis contentio, et haec tolli potest, dum circumscribitur id malum in cute ac finitur (§ 29. 30). Considerari enim potest tanquam universalis morbi transitus in localem. Neque tamen obiter haec efficacia augetur, sed praeparatio humorum novaque secretio sua percurrere tempora et ad maturitatem quamdam pervenire debet, si aequabilis virium ratio restituenda est. Hinc necesse est, exanthemata praesertim acuta rite formentur ac perficiantur, ut febrilis status praegressus minuatur ac tollatur: quae quidem perfectio certa quaedam tempora postulat, neque praemature finitur.

§. 266. *Suppressio.*

Quae perfectio exanthematis complectitur vel epidermidis solutionem, et pulveris aut furfurum specie decessum, vel peculiarium humorum elaborationem vel ipsam suppurationem. Regulari ea statis temporibus perficienda humorum mutatione opus est, ut mala omnia praegressa tollantur aut saltem leventur.

Suppressa autem ac turbata ea efficacia, non solum redeunt praegressae molestiae, sed ingravescunt etiam atque, ob insignem cutis cum aliis organis consensum, nova accedere solent. Spasmi, inflammationes, deliria, ipsae etiam nervorum resolutiones suppressam exanthematum elaborationem excipere consuescunt. Ea autem mala perperam olim migrationi humorum in cute paratorum tributa, melius exponuntur e consensu partium et

participatione viscerum: quod magis etiam inclarescet, dum, quae de metastasi dicta fuerunt (§. 98 — 100), comparaveris. Objici quidem potest, si sola efficacia cutis salubritas exanthematum nitatur, perinde esse, scabies revocetur, sive vesicatorio ea efficacia incitetur: cui contraria est observatio: namque, si suppressae scabiei aut retropulsae damna tollere volueris, ipsam eam scabiem prolicere opus est, neque aliam quamdam inflammationem ciere. Id vero ita expediri posse arbitror, ut ad necessariam eam exanthematis elaborationem perfectionemque consilium transferas: quae si defuerit, si solam sufficere incitationem, qualis demum cunque illa fuerit, credideris, irriti erunt conatus.

Ea exanthematum suppressio licet morborum multorum caussa sit, hic tamen potius exponenda erat, quam in aetiologia, cum exanthematum, symptomatum morbi, explicatio praemittenda esset.

§. 267. *Praecipua genera.* 1. *Essera.* 2. *Prurigo.* 3. *Strophus.* 4. *Intertrigo.* 5. *Aphthae.*

Sunt autem praecipua exanthemata, quae symptomatum vices agunt, sequentia:

1. *Essera*, seu *urticariae* pustulae, quae calore aestivo, esu acrium aut irritantium ciborum et potuum spirituosorum natae, pruritum solum, vesicas vel aëris speciebus vel aqua limpida repletas producunt, cito saepe collabuntur, et vix cuticulae desquamationem relinquunt.

2. *Prurigo*, seu levissimus cutis rubor, cum fissa cuticulae indole, exsudantibus humoribus limpidis acribus, pruritu insigni et decendentibus furfuribus: herpeti proximum cutis vitium, praeterquam quod brevi transeat, nec a diuturno interno statu pendeat. Oritur autem in infantibus a cultu cutis neglecto, urinae irritatione ac sudoribus in cute retentis.

3. *Strophus* Willanii, pustulae variae infantum, non rumpentes, faciem et brachia obsidentes, exiguae, albido rubicundae, haud valde prurientes. Incostantes sunt, modo adsunt, modo evanidae, nil nisi furfuribus relictis. Haud sine praenunciis symptomatibus apparent: febris enim et jactatio, angores etiam et vomitus, alvi fluxus et lingua sordida antecedunt, exanthemate demum levanda. Internam adesse caussam probabile est, licet, praeter scrofulosam diathesin, quandoque manifestam, obscura illa sit.

4. *Intertrigo* seu *scabies spuria* pustulas sistit valde prurientes, sensum formicationis, aestus et doloris adferentes et latice quodam impuro aut gelatinoso refertae dum scalpuntur, in tumores abeunt duriusculos, calore auctos, frigore collabentes. Ad scabiem veram proxime accedunt: diversae tamen, quod per totum corpus aequaliter efflorescant, quod specificum odorem scabiei haud spargant, quod haud contagiosae sint, neque specificis illis remediis curentur, quae scabiem tollunt. Morbos varios acutos et diuturnos comitantur, maxime febres intermittentes tertianas, quas solvere solent. In diutur-

nis morbis frequens est intertrigo, in senibus etiam et hypochondriacis a stasibus abdominalibus oritur, abdomen potissimum occupans.

5. *Aphthae:* vesiculae lenticulares, albidae aut carneae, glutine aut purulento humore plenae, in lingua et oris ambitu erumpentes. Persistunt aliquot dies, tum ruptae squamas corticales deponunt, aut puram etiam cuti ulam relinquunt. Cum processus corporis mucosi, quod sub cute externa est, obsideant, aliorum exanthematum vices fere agunt, si tempestas frigida aut clima algidum horum eruptionem impedit. Namque borealibus fere regionibus communes sunt aphthae: miliaria calidiori coelo et aestivo calori.

Infantibus recens natis familiares, a sordibus, meconii superstitis stimulo et culto neglecto oriuntur. Praecedunt jactatio, clamores, insomniae et aestus, deglutitio impedita, vomitus et alvus cita, prasina; saepe etiam nervorum distensiones et singultus. Tum ardet oris ambitus et siccessit: proveniens exanthema levat symptomata praegressa, per triduum morari illud solet, donec minutatim desquamatur.

Sed et in decursu acutorum morborum ut versus finem tabis aphthae oriri solent, vario significatu. Namque, si vires bene valent, signaque critica praecesserint, pulsu pleno fortique, levare febrem et penitus solvere possunt aphthae: maxime dum albescunt, carneo margine cinctae, dum haud diutius persistunt et puram cutim subjectam habent. Quodsi vero, tum in decursu febrium acutarum,

tum in phthisi, cum virium prostratione, humorum corruptorum signis et turbido oculorum adspectu, vesiculae luridae erumpunt, pallida corona cinctae, vel diu, citra desquamationem, persistentes, vel subjectam cutim exedentes, pessimi sunt praesagii et in phthisicis fere exitium nunciant.

§. 268. *Miliaria.*

6. *Miliare* exanthema, veteribus quidem jam notum, neque tamen satis frequens, priusquam chemiatrica methodo saeculo decimoseptimo remedia sudorem moventia invaluissent. Et nostra etiam memoria frequentia imminuta est, ex quo calidum aegrorum regimen meliori methodo cessit. Vocamus autem sic exanthema, quod milii grana fere refert, albido aut rubro colore insigne, asperitatem cutis et tumores tensos producens, circa pectus praeprimis conspiciendum.

Febris, ad quam accedit, haud sui generis est, namque fidissimorum observatorum, Haenii, Schulzenheimii et Agostinii testimoniis innotuit, varias maxime febres, si praesertim perperam calido regimine et remediis, quae sudorem movent, tractantur, miliari exanthemate stipatas incedere. Neque tamen dispositio quaedam neganda est, quae teneram maxime cutim comprehendens, in feminis insignis est, unde puerperae prae aliis obnoxiae esse huic exanthemati solent.

Symptomata praenuncia vel communia et aliis exanthematibus sunt, febris exemplo et rheumaticorum dolorum, spasmorum etiam et insomniarum

et aestus per totum corpus flagrantis: vel peculiaria, odor sudorum nimirum satis singularis, serum lactis prodens et pruritus peculiaris, qui pulicum morsus aemulatur et horripilationes frequentiores quam in aliis exanthematibus.

Levari omnino febrem, quam comitatur, exanthematis eruptione, haud inficiamur, etiamsi criticum esse in febribus Haenius cum adseclis plane neget. Per se enim absoni nihil habet, hoc exanthemate juxta ac aliis universalem morbum posse in topicum, cutaneum, mutari neque repugnat experientia virorum a partium studio alienorum, Agostinii, Damilani, Molinarii, Pringlii et Johnsonii, qui vere criticum illud exanthema observarunt. Necesse tamen est, circumspectissime de praegressis, comitantibus et sequentibus eruptionem signis judicemus, si de noxa vel salubritate miliaris pronunciare cupimus.

Namque, si febris valida quidem, sine plurimis nervosis adfectibus incedit, si somnolentus est aeger, pulsusque habet fortiores ac pleniores, quo propius instat eruptio, si tota cutis calido madore perfunditur, si sanguinis guttae aliquot e naribus delabuntur: si vehementi pruritu vesiculae protruduntur, rubro margine cinctae, cutique interjecta parum tumida; si persistunt per aliquot dies, decrescentibus omnibus symptomatibus praegressis minutatim tandem furfuribus aut pulvere fatiscentes; critica simul urina et sudoribus copiosis profusis; boni esse augurii nemo negabit.

Quodsi contra languor virium cum nervorum

distensionibus et insomniis, jactatione continua, pulsibus debilibus inaequalibus, duris et exilibus, cum animi deliquiis et aut arida cute aut sudoribus colliquescente praecesserit; si vesiculae prorumpentes nullum in cute sensum cient; si latent in cute, marginibus pallidis cinctae, cute quoque quasi collapsa; si confestim iterum regrediuntur, et fugaces modo hanc modo illam corporis partem infestant; si nullum post eruptionem levamen animadvertitur, febris contra increscit, pulsus etiam magis increbescunt, durescunt, nervorum distensiones accedunt, quae ante non aderant, timendus est pessimus eventus: namque humorum cutaneorum corruptionem et summam virium prostrationem comitari solent et praesagire.

§. 269. *Petechiae.*

7. *Petechiae* maculas potius sistunt, quam verum exanthema; illas initio pulicum morsibus similes, dein latescentes in palmae ambitum, nunquam vero tumidas, nunquam prurientes, neque alibi ac vestibus tectas partes infestantes. Nasci autem a sanguine in telam cellularem vel in vasa capillaria ita irruente videntur, ut haec nullo modo reagant neque in efficaciam quamdam excitentur, quae inflammationem producere solet. Unde rarissime posse quodammodo morbos levare elucet, ad quos accedunt. Nunciantur autem stupore universali, somnolentia, pulsibus exilibus et languidis, rubore genarum sordido et febri haud valida: plerumque symptomata post eruptionem ingravescunt,

accedentibus sopore, vultus perturbatione, lingua lurida, urina jumentaria, aliisque phaenomenis, quae secessum humorum faciliorem indicant. Hinc putridis febribus magnopere familiaria sunt haec exanthemata.

Reliqua vero, de quibus hic monendum esset, sui generis morbos sistunt, in ulterioribus tractandos.

CAP. III.

DE PHAENOMENIS SENSIFERAE VITAE ABNORMIBUS.

SECT. I.

DE ORGANICI SENSUS VITIIS.

A. DE DOLORIBUS GENERATIM.

§. 270. *Generalis consideratio.*

Varia symptomata, quae proprie huc pertinent, non potuimus non aliis locis perstringere, cum melius ibi necterentur. Sic temperiei sensum inter habitus symptomata (§. 232. 234); appetentiae abnormitates et varios ventriculi sensus praeternaturales inter digestionis vitia (§. 246) posuimus. Jam superest, ut de dolore et pruritu et stupore et torpore sensus organici tractemus.

Generatim quidem dolorem esse sensus organici id augmentum dicimus, ut instinctu quodam contactu fugiatur, quo insigniter augeri dolorem comperimus. Igitur, cum sensus organicus per omne

omnino corpus diffusus in quovis sensuum perfectiorum organo etiam resideat, quilibet etiam sensus altior in dolorem abire potest, si nimius fuerit, et si polaritatis ratio invertitur. Et visus, et auditus et odoratus etiam et gustus dolores cient, si nimis intenti fuerint et res, quae sensus movent, nimia egerint vehementia (*Phys.* §. 404).

Cum quaevis sensuum functio adsidua stipetur secretione, ejus minime expers esse dolor potest, sed auget potius eam, cum auctus sit sensus Itaque mirum non est, doloribus adfluxum humorum promoveri, secretiones augeri polaritatemque humorum ita inverti, ut e blandissimis acerrimi fiant, aut ut alia longe elementa praevaleant ac antea. Sic dolores arthritici vi ac vehementia aut acescunt humores articulorum aut eos sales evolvunt, qui ante laterent. Sed et congestiones et inflammatorii tumores loca dolentia infestare solent, si dolores in longum protrahuntur. Etenim dolorum sedes etiamsi in nervis solis sit, nervorum tamen e gangliis ortorum imperio subdita sunt vasa, quae in vividiores motus concitata tandem inflammationem important. Nec raro spasmi dolores excipiunt inaequalis enim sensilitatis dispensatio vim contractilem nimis intendit. Id maxime accidit in rheumaticis doloribus, quibus nervi musculos adeuntes corripiuntur: ii si paullo diutius saevierint, debilitata vis nervea provocat fibrae muscularis contractilitatem, quae validius tunc exercetur. In sensus vehemens dolor ita agit, ut fallaciae oriantur et hallucinationes: in sensorium commune, ut sui

mens compos non maneat, sed desipiat, tandem deficiat aut plane despondeat. Datam tamen esse menti potentiam vincendi doloris et despiciendi, si modo illa fortissime intenta fuerit in aliam rem, exemplo martyrum heroumque discimus. Tandem vero dolores diuturni in torporem vis sensiferae abire solent, quia nulla naturae vis est, quae diutius concitata non exolescat ac torpescat.

§. 271. *Salubritas et noxa.*

His quidem praemissis salubritas et noxa dolorum luculenter apparet. Tot enim malorum auctor, ut cum Gaubio loquar, vitae tamen simul custos est: natura enim providentia benigna sensum eum acutum elicit, ut percipiat corpus inimicas caussas, compellatur ad medelam quoquo modo quaerendam. Hinc sapientissime providit natura animali corpori, dum doloris facultatem largiretur: multo tutius enim sibi cavere ab adversariis rebus potest ac citius eas removere, quam imperfectae naturae, quibus sensus ille denegatus est. Doloris salubritas insignis est in morbis, qui vis sensiferae torporem attulerunt, aut in quibus partes quaedam praecipue languent: hinc arthritici dolores tollunt plerumque viscerum abdominalium languorem praegressum et restituunt fere, initio saltem, sanitatem: hinc in paralysibus praesentissima manant commoda e doloribus membra resoluta occupantibus: hinc dolores excitare satis idoneum est in typho, quem ideo vesicatoriis solemus, sinapismis et epithematibus ex armoracia tractare.

Est insuper praeclara doloris vis ad aequabilitatem vis sensiferae restituendam. Deliria enim et animi perturbationes et hallucinationes sensuum, atque aliae noxae ex alienata vi vitali ortae, silere nonnunquam protinus solent, ut dolores in extremis membris excitantur. Spasmi etiam in morbis diuturnis, ab arthritica praeprimis caussa orti, doloribus cedere solent.

Detrimenta e doloribus fluentia facilius intelliguntur. Namque auctus nimis sensus organicus perturbat alios sensus, ipsam mentis facultatem, somnum, sanguinis circuitum, eumque infert non raro tumultum, quo moderatus et regularis morborum decursus plane impeditur. Quamdiu in febribus acutis dolores vehementius urgent, nec salubre earum decrementum nec solutio contingere potest. Dein nihil est, quod vires adeo infringat, principio sensiferam, dein etiam vegetativam, quam vehementissimus dolor: per se enim in paralyses transire potest: quod si etiam haud acciderit, tremores tamen, debilitatis sensum, malam etiam digestionem, malamque nutritionem producit.

§. 272. *Caussae.*

Variae dolorum caussae generatim commode dividuntur in *externas* et *internas*: illas autem nominamus, quaecunque extra nervum quaerendae sunt, has, quae dispositionem ipsam et processum vitalem nervi complectuntur. Illis adnumeramus primum mechanicas omnes res pungentes, tundentes, scindentes, rumpentes, lancinantes, rodentes,

quae nervorum continuitatem, quo demum cunque id modo fiat, laedunt: dein aëris calorem nimium et frigus, illo sensiferam vim nimis augente, hoc vero eam quidem minuente. quae vero mire increscit, si caloris modica vis algens membrum intraverit (§. 126). Humores quoque corporis nimio impetu sensiles partes irrumpentes, aut in corruptionem proni dolores movent.

Tum ratione caussarum, tum partium adfectarum varia est dolorum qualitas ac species. In qua distinguenda nemo neque uberior fuit Archigene Apameensi neque subtilior: is enim ὁλκιμὸν (tractorium ab αὐστηρῷ) (austero); γλυκὺν (prurientem) a γλισχρῷ (lubrico); ἰσχνῶς ὀξὺν (acutissimum) a στύφοντι (adstringente); ἀτειρέα (cruciantem) ab ἀγκύλῳ (curvatorio) distinguens, credidit partes adfectas posse ex hac doloris qualitate cognosci. Namque tractorii doloris et qui hebetudini dentium similis sit, sedem esse in tunicis; stupidi in nervis; gravioris aut prementis in venis: pulsatorii in arteriis; late patentes et acuti in musculis. Quin etiam compositorum organorum adfectiones e dolorum specie posse cognosci, variis exemplis idem Archigenes probavit. Quod negandum plane aut spernendum esse non existimamus: tractorius enim dolor omnino musculorum et tendinum morbos, pungens indoles partium tensarum et valde sensilium inflammationem, gravis et hebes dolor inflammationem parenchymatis et viscerum cellularium, pulsatorius dolor arteriarum adfectiones et transitum inflammationis in

suppurationem signare solet. Neque tamen haec vel sine exceptione vel sine omni ambiguitate sunt: namque ejusdem organi adfectio modo hanc modo illam doloris qualitatem producit, prout sensilitatis dispositio major est vel minor: et, qui intolerabiles sunt ac maxime lancinantes in infantibus aut delicatulis, eos dolores graves forte, sed multo minus cruciantes provecta sentit aetas.

B. De doloribus capitis speciatim.

§. 273. *Loca varia.*

De singulis dolorum sedibus praecipere nimis longum foret et inutile. Itaque eam deligendam esse sedem arbitror quae praecipua est et frequentior, ut. quonam modo nectatur cum statu morboso, quidve significet, melius cognoscamus.

Vulgatissima autem dolorum in morbi sedes est caput, ejusque variae partes, tum externae tum internae. Cephalalgiam seu capitis dolorem eapropter frequentissime morbos comitari, quod in locum, quo omnes confluunt nervi, aut in sensorium commune sensationes omnes praeternaturales coïre soleant exploratum habemus.

Protinus in locum circumspectissime inquirendum est, quem capitis dolor occupat. Si externas partes, epicranium praesertim musculum exercet, ὁλκιμὸς simul et ἰσχνῶς ὀξὺς, ut cum Archigene loquar, rheumaticus fere esse, ac in alias facillime partes propagari consuescit. Qui frontem quidem occupant, sed ossium magis compagem, noctu

maxime ingravescentes et lecti calore, pertinacissimi etiam, syphilitici generis esse atque alternare cum exanthematibus solent. Dolores, peculiari quodam cranii loco circumscripti, summa pervicacia saevientes, et vel singulas sensuum functiones vel animi facultates supprimentes, meningum aut encephali morbos, scirrhos nimirum, ulcera aut osteogenesin notant: nec rarum est, alternari ejusmodi dolores cum saniei aut puris fluxu ex auribus, qui temporalis ossis cariem indicat. Diu tolerari, citra vitae discrimen, id vitium comperimus. Huc etiam pertinent dolores fixi et circumscripti, qui capitis laesiones praegressas excipiunt, postquam externa plaga rite consanuit; si ad eos dolores sensuum accesserit obfuscatio et mentis stupor, meningum subesse inflammatio aut suppuratio solet.

Dolores occiput occupantes, praesertim eum locum, ubi lambdoidea sutura cum sagittali confluit, cum frigoris sensu juncti, nervosi esse generis atque tum febrem lentam nervosam, tum hypochondriacos et hystericos adfectus stipari consuescunt. Si cervicem vexant, rigiditate musculorum juncti, facilius migrantes ad finitimas partes aut alias, rheumatismum signant. Quodsi vero repente in decursu morbi acuti nascuntur, per cervicales nervos progredientes, metastases fere aut alia graviora nervorum mala indicant.

Dolores in superciliari regione saevientes, rodentes et pervicacissimi, nascuntur interdum ab oestris aut larvis aliorum insectorum ibi nidulanti-

bus, quae irrepere in dormientium nares ac per sinuum frontalium communionem cum meatibus narium mediis in illos introire et ulcera producere solent (*Phys.* §. 465). Alius tamen generis sunt dolores eumdem locum habentes, qui secundum frontalem nervum producti amblyopiam producunt et visus varia vitia: ii opticorum nervorum perturbationem et instantem fere coecitatem praesagiunt.

Dolores in fundo orbitae saevientes, inde sagittarum more per totum encephalum projecti, ac visus vitia adferentes, coecitatis imminentis praenuncia sunt signa: namque amauroses plurimae eo signo incipere solent.

Qui narium radicem occupant, obstructi nasi sensum et ardorem oculorum adferentes, catarrhalem originem produnt: qui ex interno oculi angulo nati secundum infraorbitalis nervi divisionem procedunt, ex arthritica solent dispositione proficisci et pertinacissimi esse: similiter quoque ii, qui dimidiam faciem occupant, *hemicraniae* nomine insignes.

Qui nullum peculiarem locum exercent, sed universum capitis ambitum, aucti vel pastu vel motu corporis vel declinato capitis positu, sordium plerumque gastricarum aut sanguinis nimis agitati stimulum supponunt.

§. 274. *Indoles diversa.*

Praeter locum aliae quoque cephalalgiae qualitates insignem habent dignitatem, ut inde nexus

eum statu morboso cognoscatur. Capitis enim dolor atrocissimus, pungens aut terebrans, cum aestus flagrantis sensu per totum encephalum et delirio continuo aut sopore altissimo junctus, meningum inflammationem plerumque indicat. Qui vero haud continuus est, sed cum febris accessibus increscit, decrescit cum remissionibus, etiamsi satis atrox fuerit, solam febris vehementiam et sanguinis concitatum motum signat. Si gravis est capitis dolor in febribus et carebaria junctus aut temulentiae continuo sensu, nervosi generis adfecti suspicionem movet; solet autem putridas febres fere praecurrere aut comitari.

Capitis dolor, qui per circuitus redit, febrisque expers est, solet arthriticus esse; qui vero simul vires magnopere prosternit ac mentis facultates laedit, febrem fere intermittentem larvatam prodit.

Aliarum vero partium dolores, ut minus dignos, mittendos hic esse arbitror.

C. De aliis sensus organici vitiis.

§. 275. *Languoris sensus.*

Languoris sensum et aegrotationis, *κοιναισθήσει* potius quam claritae quadam et conscientia productum, in plurimis morbis animadvertimus, qui nervorum liberum exercitium impediunt. Male tamen ageret, qui hoc obscuro sensu metiri ac finire morbi periculum aut veram debilitatem cu-

piverit: etenim, ut organicus sensus facilime decipitur, ita virium rationem rite aestimare ac verum indicium de ea ferre nequit, nisi plurima alia certiora signa adjungantur. Languor virium et maxima debilitas sentitur a teneris ac delicatulis post quamvis virium contentionem aut etiam oppressionem, post spasmos et dolores, post febris levioris accessum: robusti vero et rigidi multo graviorem infirmitatem minus sentiunt: multo minus etiam, quorum nervosum systema minus adficitur, quam aliae partes. Hinc, qui tabe conficiuntur, nutritione solummodo organi cujusdam peculiaris labefactata, virium vere deperditarum languorem multo minus sentiunt, ut hilares etiam ad mortem usque sint et levius judicantes malum, brevi se in sanitatem restitutum iri sperent.

Sed existunt febres acutae plurimae, in quarum initio ingens languor virium hactenus percipitur, ut animum fere despondeant aegri ac fore, ut praecipitet morbus, metuunt. Qui quidem obscurus utique sensus gravissimi est momenti, neque negligi potest cum ejusmodi morbi soleant etiam perniciosi esse. In pestilentibus saltem febribus, in puerperali morbo, aliisque id genus, fidem habere huic aegroti sensui medicus debet.

§. 276. *Formicatio et pruritus.*

Leviorem sensus organici adfectionem sistit *pruritus* ac *formicatio* aut *myrmecismus*; quam definire possumus tanquam sensus organici id augmentum, quo instinctus cogitur removere caussam.

Hinc palpare, contrectare ac scalpere solemus partem prurientem; ipsa ea contrectatione tamen adeo saepe augetur pruritus, ut in dolorem abeat. Est igitur modus quidam sensus organici, medius inter naturalem sensum et ipsum dolorem: caussae enim, quae dolorem excitaturae sunt, prius consuescunt pruritum inferre, ut inflammationes etiam leviores initio pruriant, dein vehementer doleant. Quo magis languet sensus organicus, eo frequentius solet caussa, quae alioquin dolores vehementes producit, pruritum solum efficere; quod igitur mali ominis est. Namque intestinorum inflammationes ad febres perniciosas accedentes, pruritum solum excitant et formicarum sensum.

Interdum is sensus a leviore caussa productus impetum humorum et criticam secretionem indicat. Sudores, icterus, prurigo aut miliaria exanthemata proditura pruritus eum sensum efficere solent.

Nonnunquam consensu pruritus excitatur: in glande, si abdominis viscera stasibus laborant aut dum calculus urinarius adest, in naribus, si stimuli intestina vexant, maxime vermes.

§. 277. *Anodynia.*

Superest, ut *anodyniam* consideremus, seu doloris absentiam, ubi caussae adsunt. Opprimitur autem nonnunquam dolor vel animi vi intenta, vel concitata alia sensatione, vel delirio ac sopore, sed, ubi omnino deficit in gravissima caussa, deletam semper vim sensiferam et perniciem saepenumero indicat. Sic gangraena in sphacelum abiens, dolorem

nullum producit: sic inflammationes viscerum ad febres perniciosas accedentes, ni pruritum effecerint, nullum doloris sensum habent: sic in febribus omnibus, quamdiu vesicatoria aut alia epithemata irritantia dolores cient, spes minime dejicienda est: sed summum imminet periculum, protinus ut ea epithemata nullum excitant sensum.

Sect. II.

De visus vitiis.

§. 278. *Nyctalopia.*

Visus nobilissimus sensus frequentissime in morbis alienatur, vel nimis aucta acie vel hebescente vel etiam mutata. Quae quidem abnormitates praeterquam quod partim oculi peculiaria vitia supponant, vel morborum symptomata uberius ventilanda sunt. Incepturis autem ab acie oculi intenta primum occurrit *nyctalopia*, seu facultate oculi adeo aucta, ut vulgarem lucis modum tolerare nequeat, sine vehementissimo dolore et ipsa visus obfuscatione, ut igitur crepusculo tantum aut diluculo sine doloribus videre possit. Efficitur id vitium vel topice, inflammationibus oculi, quae, dum externas partes solas corripiunt, periculi multo minus habent, quam dum internas oculi partes occupant, doloribus terebrantibus in orbitae fundo (§. 273) et visus acie adeo intenta. Coecitas non raro eum adfectum sequitur.

Dein quoque oritur id vitium e lumine diutius ab oculis abacto, quo acies eorum adeo inten-

ditur, ut debilis eius vis tantummodo toleretur. Homines suffusione diu vexati protinus ut cataracta depressa est aut extracta, incidunt in nyctalopiam, ut necesse sit temperare cubiculi lumen ad crepusculum usque.

Partialis est nyctalopiae caussa, quae inchoantem cataractam comitatur. Quodsi enim suffusio mediam duntaxat lentem occupat, immuni ambitu, radii lucis ii tantum incidunt, quos ambitus permittit, ideoque pupilla, dilatata in crepusculo, visui solummodo favet.

Dum nulla adest localis caussa, nyctalopia a concitata vi vitali generatim pendet. In initio acutarum febrium validarum satis frequens est, anceps etiam, dum hallucinationes continuas adfert et deliria, perniciosa denique, si atrocissimos capitis dolores et continuum furorem comites habet, meningis enim inflammationes testatur. Pariter in diuturnis morbis nervosis haud rara est nyctalopia, a vehementibus plerumque doloribus producta, aut ad periculosos morbos nervosos accedens.

§. 279. *Scintillae et dittopia.*

Frequentissimae sunt *marmarygae* seu *scintillae* ob oculos volitantes; spectra nimirum ignea seu flammea, quae cum intenta nimis visus acie conjunguntur. Impetum plerumque sanguinis violentum versus oculos ac encephalum signant: vulgares in febribus vehementissimis, post capitis laesiones et a gravioribus stimulis oculum adficientibus, maxime a Galvanica potentia (*Phys.* §. 431. 432).

Si continuae sunt in febris initio marmarygae, capitis doloribus atrocibus junctae, abire fere in furorem et nervosa alia symptomata solent.

Dittopia etiam seu duplex visus huc pertinet: quem ex axi oculorum perverso et disparata imaginis utriusque ratione alibi exposuimus (*Phys.* §. 442). Axis oculi autem pervertitur in morbis per spasmos musculorum, aut per sanguinis nimium impetum aut consensu cum aliis organis. Hinc *strabones* fieri ac duplicia videre solent, qui spasmis abdominalibus vehementibus laborant, et in ipsis doloribus arthriticis pertinacissimis simile aliquid obtingere potest. Neque rarum est, qui in furorem incidunt, brevi antea duplicia videre.

§. 280. *Amblyopia et phantasmata opaca.*

Contrarium nimis intentae oculorum aciei vitium *amblyopiam* vocamus, seu obfuscationem eam visus, qua fit, ut quaecunque res velut per nebulam aut per corneam laminam conspiciantur, aut nonnisi lucis meridianae fulgore percipiantur. Solet autem cum caligine conjuncta esse ea abnormitas, aut subito in eam abire. Dum ad morbos accedit, potest vel oppressarum virium vel prostratarum signum esse. Illud apparet in vehementi sanguinis impetu versus superiora, in suppresso menstruorum cursu, in spasmis et doloribus atrocibus, quibus liberum sensuum exercitium suffaminatur. Quodsi vero amblyopia a vera vis sensiferae abolitione nascitur, pupilla simul dilatata esse, nullus

dolor nullusque impetus humorum sentiri solet: et transit tandem in veram amaurosin.

Aliud est imminutae facultatis phaenomenon, quod phantasmata varia nebulosa, muscas aut atros orbiculos referentia complectitur. Retinae necesse est adsit partialis quidam torpor, ut nullos ea pars possit radios suscipere. Ea retinae obfuscatio potest vel a suppressione vis, vel a prostratione nasci. Illud temporarium est vitium: ipsa phantasmata locum mutant fixo, evanescunt clauso oculo, atque dum debilis lux adest; augentur vero, dum fulgentes lumine res conspexeris atque dum irritantes cibos potusque ingesseris. Haec oppressio vis satis vulgaris est in hypochondriacis hominibusque, quorum viscera abdominalia inaequabili patiuntur sensilitatis dispensatione, quae facile cum aliis nervis, et optico inprimis, communicatur.

Quo magis vero fixa sunt phantasmata, quo frequentiora in jejuno homine, evanescentia potius dum ingesserit aeger cibos, eo major est metus prostratarum virium, eoque tutius praesagire ipsam possumus amaurosin, praesertim si debilitantes caussae praecesserint.

Sect. III.

De auditus vitiis.

§. 281. *Nimis acris facultas audiendi et tinnitus.*

Audiendi facultatem nimis intendi in morbis satis vulgare est; solet autem is adfectus et febres ardentes comitari et diuturnos etiam morbos, in quibus nervorum teneritas et summa contentio in accessibus saltem id vitium producit. Hinc mulieres hystericae ne leviorem quidem strepitum perferre possunt et homines febribus correpti, qui acutissime audiunt, frequenter in deliria incidere solent.

Accedit autem ad id vitium hallucinatio quaedam satis vulgaris, qua susurri aut tinnitus aut strepitus etiam vehementioris species auditur. Persuasum habemus, processu ipso vegetationis, citra omnes externarum rerum impulsus, sonos posse excitari, sicut Galvanismo producuntur (*Phys.* §. 38). Hinc in solo sanguinis impetu, in nervi auxiliaris et principalis ratione laesa, in ipsa demum nervorum infirmitate majoreque receptivitate caussae earum hallucinationum quaerendae sunt. Quid enim vulgatius est aurium tinnitu in hominibus sanguine abundantibus, juvenibus, quibus a naribus sanguis effluxurus est, in feminis, quarum menstrua suppressa sunt, aut in iis, qui nimiam vini vel spirituosorum potuum copiam ingesserunt. Hinc fe-

brium acutarum accessus comitatur, praesagit epistaxin et salivationem et alia critica phaenomena, in diuturnis morbis etiam, dum perpetuus est et cum aliis sensuum hallucinationibus junctus, apoplexiae insultus, aut aliorum nervosorum morborum accessus.

Quodsi vero tinnitus aurium jejunos praeprimis vexat, silens post pastum, si languoris sensum et vertiginem comites habet si denique debilitantes praecesserint caussae, teneritatem indicat nervorum qui et a sueta sanguinis copia hactenus incitantur, ut sonos per se edant Id vitium frequenter contingit post humorum profusionem, maxime in iis, qui stuprum manibus sibi intulerunt, in diuturnis morbis, qui inaequalem sensiferae vis dispensationem important et in cachexiis. Nec rara est ea hallucinatio in febribus acutis, quae nervorum systema infestant: vehementior ibi susurrus tinnitusque furorem, nervorum distensiones aliaque id genus mala praenunciat Superatis denique febribus acutis convalescentes non raro eadem vexantur hallucinatione, evanescente demum, ubi vegetatione aucta corpus firmatur.

Postremo observatum fuit, nervi facialis laesionem, fracturam etiam et luxationem maxillae inferioris susurrum continuum adferre.

§. 282. *Gravior auditus et surditas.*

Gravioris auditus et ipsius surditatis multiplex est ortus. Probe distinguendae enim sunt caussae, quae organorum ipsorum vitia comprehendunt, ab

iis, quae acustici nervi facultatem vel opprimunt vel prosternunt.

Illae, si ab externis inchoamus, principio in meatu quaerendae sunt Ceruminis accumulati copia vel spissitudo ac concrementa, tum etiam ulcera et polypi, postremo peregrinae res in canalem eum intrusae obstruunt eum, ut undae sonorae attingere tympanum nequeant. Necesse igitur est, sedulo totum eum canalem pervestigemus, priusquam interiora adfecta esse suspicemur.

Proximum est tympanum, quod strepitu validissimo ruptum, ulceribus exesum aut ita laxatum esse aut obdurescere potest, ut idoneo modo percelli et rite vibrare nequeat. Ruptum esse tympanum cognoscimus tum eo, quod fumus et aër in ore comprehensi possint per aures extundi, tum, quod injecti per aurem externam humores per tubam Eustachianam defluant, tum quod subito plerumque orta fuerit nec perfecta surditas; succedaneum enim fenestra rotunda sistit tympanum, quo similes possunt tremores cum internis auris partibus communicari (*Phys.* § 458). Laxatum ac iners esse tympanum eo patet: quod sicca tempestate et flantibus euro aut borea acutius audiat homo, quam pluvio aëre et regnantibus zephyro notoque. Solet interdum connatum esse vitium, cum infantum recens natorum tympanum muco obductum esse consuescat, qui si remanet gravitatem eam auditus efficit.

Nec sine culpa interdum est tympani cavea, cujus sinus ac cellula inquilinis humoribus abun-

dare, periostium etiam inflammari potest, unde surditas aut gravior saltem auditus sequitur. Ea vero caussa nonnunquam subest, dum rheumatismus praecesserit aut febris acuta cum parotidum tumore juncta. Morgagni enim observatione compertum habemus, in hominum cadaveribus, qui per febrem acutam obsurduerant, tympani caveam muco pureque aut ichoribus aliis refertam esse. Neque rarissimum est, carie corripi partem petrosi ossis, quae cellulas eas suscipit: in syphilide enim et cachectico alio statu dolores rodentes ac fixi in intima aure orti, in surditatem abeuntes atque effluxum saniei producentes, indicant fere hanc ejus vitii caussam.

Dignam insuper esse et graviorem tubae Eustachianae partem in auditu promovendo, in physiologicis monuimus (§ 459). Gravitatem auditionis quotidie fere percipimus, dum in emunctis naribus mucus obstruxerit ostium tubae, quae in oris cavitatem patet, evanescentem, cum deglutitione eum mucum removemus. Quinetiam Valsalva observavit surditatis speciem oriri, protinus ut turundis aut plumaceolis id ostium obturaretur. Hinc parotidum et palati tumoribus per morbos ortis, in vulgari etiam catarrho, ea ostii obstructio contingere potest. Dignoscitur vero ea caussa tum caussis jam citatis praegressis; tum eo, quod homo nullam sentiat internae auris pressionem, dum aërem ore collectum per tubam in aures protrudere conatur: tum quod continuum susurrum percipiat, suam denique ipsius vocem melius audiat.

Surditatis sedem esse nonnunquam in ossiculis auditus, in aquula labyrinthi et in mala cochleae aut canalium semicircularium conformatione, vero quidem est similimum, neque tamen cognosci neque curari potest is adfectus.

Praeter organica ea vitia necesse est surditatis ad morbos accedentis caussas in ipso nervo quaeramus. Quam quidem suspicionem probabilem reddi discimus tum eo, quod utraque auris simul surditate adficitur, tum quod alia signa nervosarum perturbationum praecesserint aut comitentur, tum denique quod manifesto consensu cum aliis organis ea surditas nata fuerit. Auditionis autem facultas vel supprimitur in morbis, vel proxime infirmatur: illud accidit in hominibus impetum sanguinis vehementem versus superiora patientibus, in feminis, quae a menstruo cursu deficiuntur, in iis denique, quos aliorum humorum congestiones versus superiora exercent. Postremo spasmis etiam opprimi posse liberum hujus sensus exercitium, inde elucet, quod subito saepe post suppressam transpirationem, repulsa exanthemata et in ipsis nervorum distensionibus surditas contingat balneis, moscho aliisque antispasticis duntaxat tollenda. Tandem auditio deletur virium prostratione, quae humorum profusionem excipit, aut ad morbos acutos diuturnosque, corporis constitutionem infirmantes, accedit. Solet ea surditas et aliis prostratarum virium symptomatibus stipata incedere: solet meliuscule audire aeger, dum irritantes potus aut roborantia quaevis ingesserit.

Sect IV.

DE ODORATUS ABNORMITATIBUS.

§. 283. *Expositio.*

Odoratus facultatem nimis intentam quotidie fere observamus in catarrhi coryzaeque initio, ubi manifesta membranae Schneiderianae incitatio ac nimia nervorum sensilitas id vitium producit. Solet etiam febres nervosas comitari, iisque superesse, propter receptivitatem auctam cum infirmata energia. Adfinis est ii malo hallucinatio, qua jucundos odores tetros habemus, vulgaremque aëris mixtionem ac temperiem acutissime sentimus. Solet id vitium nervosos adfectus et ipsum delirium praesagire: excepto tamen eo casu, ubi ulcera nares aut sinus maxillares infestant, quae foedos odores efficere solent.

Olfactum aboleri in morbis comperimus, cum vel catarrhus vel ulcera et polypi nares obsident, vel impetu sanguinis atque humorum vis nervea sufflaminatur, vel denique infringitur caussis debilitantibus.

Sect. V.

DE GUSTATUS VITIIS.

§. 284. *Expositio.*

Gustatus frequentissime hactenus alienatur, ut lingua semper alienum habeat saporem, vel peregrino modo vulgares cibos potusque percipiat. Generatim quidem, in explicando eo phaenomeno,

respiciendum est tum ad humores in lingua secretos, qui per se sapores efficere possunt, tum ad nervi temperiem, quae alienata potest etiam suetas res insueto modo percipere. In catarrhalibus morbis satis frequens est praeternaturalis ille sapor, a secretione humorum linguam humectantium turbata: in nervosis autem morbis ipsam nervorum morbosam temperiem nimiamque receptivitatem supponit.

Varia sunt saporum praeternaturalium genera. Primum stramineum complectitur, mucidum aut vapidum, a muci tenacis abundantia ortum; vulgarem in febribus lentis, arthritide atonica, stasibus abdominalibus et hydrope; in quibus quidem morbis mucosa colluvies diuturnam morbi indolem signat. Acidus sapor humorum secretorum vitiatam eam qualitatem indicat, cum lentore digestionis plerumque et succi gastrici depravatione acida junctus. Amarus sapor indicat abundantiam extractivae bilis partis in sanguine ac uberiorem ejus secretionem; biliosas igitur sordes, hepatis inflammationem et icterum instantem indicare solet. Putridus sapor similem humorum corruptionem ac summam nervorum perturbationem notat. Metallicus aut cupreus sapor, a ferri forte abundante secretione ortus, febribus intermittentibus familiaris esse consuescit.

Tandem deficiens omnino gustatus vel a tumoribus membranae Schneiderianae et inflammationibus, vel a deleta vi nervea oritur. Hoc autem haud raro accidit, ubi prostratio virium morbos comitatur.

Sect. VI.

DE SENSUUM INTERNORUM VITIIS.

A. De somno.

§. 285. *Expositio.*

Provisis alio loco (§. 174) iis, quae ad insomniae nexum cum morbis attinet, superest ut somni ipsius significatum uberius exponamus.

Necesse autem est, somnum naturalem, qui remittentem semet virium contentionem excipit, probe distinguamus a sopore morboso, vel suppressas vel exhaustas etiam vires indicante. Naturalis somnus quietus est, spiritus in eo facilime et tarde ducuntur, pulsus regulares sunt ac molliusculi, cutis madet aegerque vulgari modo cubat. Cum expergiscitur homo, refocillatas vires hilaremque animum sentit. Praeternaturalis contra sopor turbulentus esse aut nimis profundus solet: spiritus moleste ac difficulter aut strepitu quodam ducuntur; pulsus sunt duri, inaequales et frequentiores justo; cutis est arida, extrema membra interdum algent; aeger alieno situ decumbit, vel supinus, demisso postrorsum capite, vel pronus, capite pectori incumbente, vultus ipsi mutati sunt, palpebrae tumidae. Cum expergiscitur, majorem sentit languorem aut stuporem etiam et sensuum perturbationes.

Naturalis somnus deficit in initio morborum acutorum, ubi intentae sunt vires, aut ubi ali-

quid molitur natura, quod ubi instat, melius est vigilare quam dormire. Melior tamen somnus naturalis, licet paullo profundior, post praegressam fatigationem, post dolores et nervorum distensiones et febrium accessus: optimus est, qui in decursu febrium post vehementes accessus delirii vel aliarum contentionum accedit: eo enim decerni morbos et critica quaeque secerni consuescunt. Sic etiam boni est augurii somnus in quovis diuturno morbo, doloribus praegressis et nervorum adfectibus.

Sopor praeternaturalis oriri solet ab oppressis encephali viribus, cum post capitis laesiones ingruit, aut cum spasmis, sensuum turbis et pupilla dilatata jungitur: solet enim in acutis morbis meningum fere inflammationes, metastases in encephalum et pessima quaeque praesagire. Quo turbulentior est sopor, quo frequentiores pavores, nervorum distensiones et aestus per corporis ambitum, eo periculosior est: namque et in diuturnis morbis apoplecticos insultus epilepsiam aut furorem nunciare solet.

Somniorum significatum cum in physiologicis (§. 389) exposuerim, supersedere iis possum.

B. De vertigine.

§. 286. *Expositio.*

Hallucinationis hujus caussas vulgares satis explicatas esse in physiologicis (§. 437) arbitror. Est autem perceptionum ea perturbatio, quae ci-

tra conscientiam, e vicissitudine nimis concitata internarum sensationum oritur: perditum it enim conscientia, cum tanta rapiditate sibi succedunt perceptiones, ut singulas discernere nequeamus. Quod vulgo accidit, si teneri homines aut hypochondriaci, aut etiam haud adsueti turrem altissimam conscendunt aut e rupe praerupta plurimas res uno obtutu adspiciunt. Ipsa ea hallucinatio complectitur speciem rotantium rerum omnium aut circulo circa nos motarum, quod dum naturaliter fit, confusio ea perceptionum oriri solet. Accedunt ad vertiginem colorum mutatio, dittopia, tinnitus aurium, motuum voluntariorum infirmitas et suspensio, horrores etiam et nausea et vomitus, tremores denique totius corporis et animi deliquia. Quae quidem cuncta a nimia virium infirmatarum incitatione per rapidam perceptionum successionem pendent.

Oritur igitur vertigo a quavis caussa encephalum vel proxime vel per consensum stimulante. Hinc, qui nimio sanguinis impetu versus caput laborant, aut ulceribus et aliis encephali vitiis, vertigine corripi solent. Sed et eae res, quae ganglia nervorum nimis stimulant, incitationem eorum adeo augere possunt, et encephalus ipse in consensum trahatur, quapropter in sordium gastricarum turgore, in stasibus abdominalibus et morbo verminoso haud rarum est, aegros vertigine corripi. Maxime vero ad nervosi systematis ipsam infirmitatem consilium transferendum est, qua fit, ut et vulgares stimuli possint rapidiorem producce-

re agitationem fibrillarum et turbulentam perceptionum successionem. Summam virium prostrationem indicant, si vertigo in decursu febrium acutarum quecunque conatum semet erigendi aut aliquid excernendi sequitur, si totum corpus simul contremiscit et languet. Neque in diuturnis morbis nisi ex inaequabili sensilitas distributione, gangliorum praesertim nimia receptivitate, explicanda est: tollitur enim tonicis et roborantibus, quae aequabilitatem virium restituere valent.

C. De desipientia.

§. 287. *Varia genera.*

Desipere dicitur homo, qui nec sui conscius est, nec res sub sensus cadentes a se ipso aut ab aliis discernere valet. Quodsi igitur encephali munus habemus perceptiones producere et judicium ex iis formare, dignitas encephali ad gangliorum gradum est quasi demersa, ac sensus interni organici sensus praedominio subjiciuntur: hujus enim perceptiones obscurae sunt, confusae atque conscientia expertes (*Phys.* §. 89. 93). Hallucinationes, quas in sensibus plerisque diximus, neutiquam cum delirio aliquis commutaverit, quamdiu sui conscius manet homo easque fallacias a semetipso et ab aliis rebus distinguere valet. Sed extat intermedius quidam et ambiguus status, ubi tanta vehementia et copia hallucinationes urgent, ut nesciat homo, veraene sint rerum externarum perceptiones an fallaciae. Id primum solet esse

vestigium desipientiae. Quodsi fallacias eas cum veris rerum perceptionibus commutat, conscientia omissa, nec aliud nisi falsum judicium formare, nec nisi perversos voluntatis actus perficere potest.

Varietates desipientiae aut species occurrunt, quas veteres pro lubitu *amentiam* dixerunt (adfectionem animi lumine mentis carentem *Cicer.*), aut *dementiam*, *fatuitatem* etiam et *vecordiam* atque *delirium*. Nos vero solertius distinguentes, desipientiam complecti dicimus vel facultatum ipsarum abnormitatem, vel earum rationem perversam, vel externae manifestationis vitia. Primae classi adnumeramus *fatuitatem*, seu impotentiam e perceptionibus judicandi; secundae *dementiam*, quae et amentia est, seu imaginationis praedominium, quo fit, ut perceptiones idoneo modo productae fallax tamen judicium proferant; cui et *melancholia* adscribi potest, seu proclivitas mentis, ut ab unica perceptione et adfinibus solummodo adficiatur; tertiae denique classi *vecordiam*, *insaniam*, *delirium* et *furorem*, quae vitia manifestationem solummodo facultatum animi comprehendunt. Quae quidem obiter hic monita in ulterioribus uberius exponentur.

§. 288. *Praesagientia phaenomena.*

Cum frequentissime desipientia ad morbos accedere soleat, necesse est eam praenoscamus. Praecipitatur autem in *insaniam*, qui diuturnis insomniis vexatus, jactationes continuas et angores, ca-

pitis dolores atroces et vertiginem perpessus fuerit; ad quae accedunt sensuum externorum acies praeternaturalis, hallucinationes, morum alienatio insolita, ut, qui alioquin tacitus erat et mitis, jam impetuosus fiat et iracundus et loquax; oculi etiam truculenti, obtutu eodem defixi aut distorti et inflammati; pulsus concitati, duri, inaequales; urina nebula sursum petente instructa aut limpida et aquosa; praecordia tensa: vomitus prasinus et gulae spasmus. Haec omnia praecipitatum iri aegrotum in desipientiam nunciant.

Mirum, aegros per vecordiam ita argumentari ac ratiocinari, quasi sanae mentis essent, dein vero, ut expergiscuntur, nihil sibi conscios esse eorum, quae egerint aut fecerint. Quae magnam cum somnambulismo similitudinem ingerunt (*Phys.* §. 391).

§. 289. *Significatus.*

Significatus ipse insaniae petendus est ex indole contentionum, quas sequi ea perturbatio solet. Febris valida, et salutaris etiam, in juvenibus et teneris hominibus, dum praesertim abundantiam humorum et turgorem producit, nobiliori organo nullo adfecto, nihil noxii per se praesagit. Neque in diuturnis morbis delirium periculosum est, si accessus adfecti systematis nervosi comitatur. Namque in hypochondriacis saltem et hystericis insultibus desipiunt saepe aegri citra omnem noxam, dummodo cum decessionibus morbi ad se redierint. Nec salubritas quaedam neganda est,

quandoquidem aucta encephali et nervorum actione parari coctiones possint.

Quaevis vero insania anceps putanda est, quae diutius protrahitur, quae cum decessionibus febris aliorumque morborum haud silet. Ea enim infringere et turbare vires solet et eludere, cum habitualis facta est, omnia artis praesidia.

Mali etiam est praesagii desipientia, quae post humorum profusionem aliasque caussas debilitantes oritur, aut quae nobiliores organi inflammationem vel destructionem comitatur. Pessimá deliria, quae meningum inflammationem et ultimum phthiseos stadium excipiunt.

Oportet denique ad speciem delirii respicere. Continua et rapida commentorum et fallacium perceptionum judiciorumque vicissitudo, ad accessiones febriles accedens atque cum ipsis cessans, haud solet mali ominis esse: quodsi autem in diuturno statu perpetua est, pertinaciam mali et irreparabilem fere amentiam signat. Furibundum delirium ad prostrationem virium accedens aeque periculosum est ac blanda desipientiá, qua mussitare aeger, labia motitare, digitis aliquid carpere videtur: ea enim species fere in soporem letalem abire solet. Quodsi desipiens teterrima quaeque formidat, ipsoque mortis timore adsiduo torquetur, mali ominis est, namque obscurum habet exiti sensum (§. 240). Praecipitat quoque aegrum circumspectionis quaedam species, ad delirium accedens, quae prudenter omnia, sagaciter et callide prospicere et moliri videtur, ut noxam aliis aut

sibimetipsi inferat. Aeque periculosa est ea delirii species, quae hilaritatem singularem producit et mentis alacritatem, ut multo celerius perspicere et ratiocinari videatur aeger, quod brevi mortem praecedere, atque summam encephali incitationem indicare solet.

C A P. IV.

DE PHAENOMENIS GENERATRICIS FACULTATIS ABNORMIS.

§. 290. *Lasciviae significatus in morbis.*

Generandi facultatem vere augeri morbis negamus, cum concentu vis sensiferae et vegetativae ea producatur, qui a morboso statu plane alienus est. Sed libido ad salaciam usque augetur saepius, ut furant etiam et bestiis similes evadant. Ea autem in utroque sexu tum a stimulis oritur localibus vel consensu agentibus, tum a receptivitate totius corporis valde incitata. Nihil enim frequentius est, quam blennorrhoea salaciam effici, ut etiam obrigescat penis et continuo ad coïtum stimuletur. Consensu irritant genitalia stases abdominales, calculi et tumores glandularum mesaraicarum. Universi autem corporis receptivitatem valde auctam manifesto videmus in hypochondriacis, epilepticis et hygrophobicis, qui tum salacia tum priapismo in insultibus adficiuntur.

Infirmari autem et plane deleri generandi facultatem, plerorumque morborum communis est effectus.

Finis quinti voluminis.

INDEX

VOLUMINIS QUINTI.

CONTINUATIO LIB. II. AETIOLOGIA GENERALIS.

CAP. II. *De potentiis externis.*

SECT. VIII. *De nimio studio.*

SECT. IX. *De somno et insomnia.*

SECT. X. *De retentis praeter naturam et profusis humoribus.*

SECT. XI. *De motu et quiete nimiis.*

SECT. XII. *De vermibus, ut caussa morborum.*

SECT. XIII. *De vestitu cultuque morborum caussis.*

CAP. III. *De vitiis formae ut caussis morborum.*

SECT. I. *De vulneribus.*

SECT. II. *De ruptis.*

SECT. III. *DE VASORUM ET CANALIUM DILATATIONE PRAETERNATURALI.*

SECT. IV. *DE FRACTIS.*

SECT. V. *DE LUXATIS ET DIASTASI OSSIUM.*

SECT. II. *DE PULSIBUS MORBOSIS.*

SECT. III. *DE SPIRITUUM DUCTORUM VITIIS.*

SECT. IV. *DE VOCIS ET SERMONIS VITIIS.*

SECT. V. *DE MOTUUM ANIMALIUM VITIIS.*

SECT. VI. *DE EXANTHEMATIBUS.*

Sect. V. *De gustatus vitiis.*

Sect. VI. *De sensuum internorum vitiis.*

A. De somno.

B. De vertigine.

C. De desipientia.

Cap. IV. *De phaenomenis generatricis facultatis abnormis.*

LIBRI DI MEDICINA

VENDIBILI NELLA TIPOGRAFIA

DI GIOVANNI SILVESTRI

agli scalini del Duomo, num. 994.

IN MILANO.

Alyon. Saggio sulle proprietà medicinali dell'ossigeno; e sull'applicazione di questo principio nelle malattie veneree scabbiose ed erpetiche. Firenze 1803 in 8. lir. 2 00

Allionio, Carolo. Tractatio de Miliarium origine, progressu, natura et curatione. Augustae Taurinorum 1792; in 8. » 3 00

—— Conspectus praesentaneae morborum conditionibus. Augustae Taurinorum 1793, in 8. » 3 50

Annelli. Cenni medici sulla salvia glutinosa, sul Lapazio acuto, e il modo di prevenire gli avvelenamenti dei funghi. Milano 1808, in 4. » 2 00

Anderlini, Paolo. Nuovi effetti dell'acido nitrico sul corpo umano. Bologna 1810, in 8. » — 50

Andria, Nicolao. Chemiae philosophicae. Neapoli 1803, in 8. » 3 00

—— Osservazioni generali sulla Teoria della vita. Napoli 1804, in 8. » 1 50

Arejula. Succinta esposizione della malattia contagiosa chiamata Febbre Gialla. Milano 1804, in 8. » — 50

Aretaei Cappadocis Medici insignis, ac vetustissimi, libri septem, a Paulo Crasso Patavino in latinum sermonem versi. Venetiis 1763, in 8. » 2 00

Armstrong. Trattato sulle malattie più comuni ai bambini dalla loro nascita sino alla pubertà, con un saggio sull'allattamento de'Bambini ec. Londra 1792, in 8. » 3 00

Assalini. Nuovi stromenti di ostetricia, e loro uso. Milano 1811, in 8 con rami. » 3 50

—— In carta fina cart. » 4 00

—— Ricerche sulle pupille artificiali, con cinque tavole in rame colorite. Milano 1811, in 8. » 3 50

—— In legatura bodoniana. » 4 50

—— Manuale di Chirurgia. Milano 1812, vol. 2 in 8, con rami. » 5 00

—— Su l'uso de' nuovi stromenti di ostetricia del professore Assalini, lettera di G. Gervasoni, ec. Milano 1811, in 8. » 1 00

Asdrubali, Francesco. Trattato generale di ostetricia teorica e pratica. Roma 1812, vol. 5 in 8 fig. lir. 18 00
Astruc. Tractatus de morbis mulierum. Venezia 1783, tom. 2 in 4. » 6 00
—— Trattato de' tumori e delle ulceri. Venezia 1774, in 4. » 3 00
Azzoguidi. Spezieria domestica. Rimino 1799, in 8. » 1 75
Alibert. Compendio Teorico-pratico sulle malattie della Pelle, trad. dal francese. Firenze 1812, in 8 vol. 1. 2 (e continua). » 6 00
Alexander, Guglielmo. Saggi di esperienze sull'uso esterno degli antisetici nelle malattie putride; sulle dosi, e sugli effetti delle medicine; sui diecretici, e i sudoriferi. Milano 1782, in 8. » 2 30
Annali di Medicina straniera pubblicati da D. A. Omodei. Vigevano 1814, per ogni semestre. » 12 00
Assalini. Taschenbuc für Wundärzte und Aerzte bey Armeen. München 1816, in 8 rel. fig. » 12 00
Alibert. Nuovi elementi di Terapeutica e di materia medica, seguìti da un Saggio sull'arte di ricettare, e da un ristretto sulle acque minerali le più celebri. Firenze 1816 in 8, vol. 1 e 2 (e continua). » 7 00
Amoretti, G. A. Nuova Teoria delle febbri, e della loro cura ec. Torino 1816, vol. 1 in 8. » 4 50

B

Baldini. Saggi intorno alla preservazione e cura dell'umana salute. Napoli 1787, tom. 5 in 8. » 12 00
Bagno. De morbis naturales. Neapoli 1795, in 8. » 2 50
—— De morbis vitales. Ivi 1790, in 8. » 2 50
—— De physiologia. Ivi 1789 in 8. » 3 50
—— De Febribus. Ivi 1792, in 8. » 2 50
—— Chirurgiae Theoreticae prelectiones. Neapoli 1789, in 8. » 3 00
Baillie. Trattato di Anatomia patalogica del corpo umano. Pavia 1807, in 8. » 4 00
Barletti. Physica specimina. Mediolani 1772, in 8 fig. » 3 00
Baronio, Giuseppe. Innesti animali. Milano 1804, in 8 con rami. » 2 50
—— Saggio di naturali osservazioni sulla elettricità voltiana. Milano 1806, in 8. » 1 15
Barzellotti, Giacomo. Memoria per servire di avviso al popolo sulle asfisse o morti apparenti. Parma 1808, in 8 fig. » 1 50
Baumè. Manuale di Chimica ossia esposizione delle operazioni, e dei prodotti di un corso di chimica, arricchi-

ta di varie annotazioni, mediche, chimiche fisiche e fermaceutiche, del dottore Giammaria Mazzi. Milano 1785, tom. 2 in 8. lir. 6 00

—— Elementi di Farmacia Teorica e Pratica. Venezia 1788, in 4. » 4 60

Bell, Giovanni. Discorsi sulle ferite, trad. di Vincenzo Solenghi. Milano 1809, vol. 3 in 8. » 15 00

Bell, Ben. Trattato della Gonorrea virulente, e della Lue venerea. Milano 1800, vol. 2 in 8. » 4 00

Bellini, Laurentii. Opuscula aliquot ad Archibaldum Pitcarnium, de motu cordis, bilis et fermentis, etc. Lugduni Batavorum 1696 in 4. » 4 00

Belloste, Augustin. Suite du chirurgien d'hôpital. Paris 1725, in 12 rél. » 2 00

Benescia, Giovanni. L'efficacia della China-China, ec. Livorno 1763, in 8 con rami. » 4 00

Berlinghieri, Francesco Vaccà. Meditazioni sull' uomo malato, sulla nuova Dottrina medica di Brown. Venezia 1801, in 8. » 2 00

Beer. Mezzi infallibili di conservare la vista in buono stato. Milano 1803, in 8 fig. » 2 50

Bertrandi. Opere chirurgiche, pubblicate da Antonio Penchienati e Giovanni Brugnone. Torino 1786 al 1799, vol. 11 in 8 con figure. » 55 00

—— Trattato delle operazioni di Chirurgia con note di Penchienati e Brugnone. Torino 1802, vol. 3 in 8. » 12 00

Beverovicii, Joh. De calculo, Renum et Vesicae. Lugd. Batavorum 1638, in 12. » 1 75

Biblioteca Medico Browniano-Germanica pubblicata da Giuseppe Belluomini e Luigi Giobbe. Napoli 1802, vol. 9 in 8. » 20 00

Bienville. La ninfomania ossia il furore uterino. Venezia 1789, in 8. » 1 75

Bobba, Charles. Mémoire sur le Pemphigus, ou Exanthême vesiculaire. Stuttgart 1802, in 8 con rame col. » 2 00

—— Un Mot sur les idées du Docteur Gall. Milan an I in 8 fig. » 1 15

Boccone, Paolo. Osservazioni naturali, ove si contengono materie medico-fisiche, e di Botanica. Bologna 1684, in 12. » 2 50

Boerhaave, Hermanni. Institutiones et experimenta chemiae. Venetiis 1726, vol. 2 in 8. » 4 00

—— Tractatus de viribus medicamentorum. Venetiis 1753 in 12. » 2 50

Bonnafox de Malet. Memoria sul Croup. Milano 1812, in 8. » 2 50

Bondioli, Pietro Antonio, Istituzione clinica più atta a formar veri medici. Bologna 1807, in 4. . . lir. 1 50
Bonvicino Ben. Elementi di chimica farmaceutica e d'istoria naturale, e preparazione de' rimedj. Torino 1810, vol. 6 in 8. „ 12 00
Botterj, Angiolo. Prodromo del sistema fisico di medicina, Asti 1801, in 8. „ 1 00
Brassavoli Mussae, Antonii. De medicamentis tam simplicibus, quam compositis catharticis, etc. Venetiis 1552, in 8. „ 3 50
—— Examen omnium simpl. medicamentorum quorum usus in publicis est officinis. Venetiis 1545, a cui va unito: Examen omnium electuariorum pulverum et confectionum. Catharticorum. Ven. 1548, un vol in 8. „ 5 00
Brera. Annotazioni medico pratiche sulle diverse malattie trattate nella clinica medica della R. Università di Pavia negli anni 1796-97-98, per servire di continuazione alla storia clinica di Pavia dell'anno 1795 del sig. prof Giuseppe Frank, e di comenti agli elementi di medicina del sig. consigliere M. A. Veikard. Crema 1806, vol. 2 in 4 fig. „ 12 00
—— Riflessioni sul sistema di Brown. Venezia 1801, in 8. „ 1 00
—— Anatripsologia, ossia dottrina delle frizioni. Pavia 1800, vol. 2 in 8. „ 4 00
—— Riflessioni sul sistema di Brown. Venezia 1801, in 8. „ 1 15
—— Rapporto de' risultati ottenuti nella clinica medica della R. Università di Padova, Pad. 1810, in 4 „ 1 50
—— idem leg. bod. „ 2 50
Brünninghausen. Istituzione generale sopra le Ernie, l'uso de' Brachieri, e metodo di cura da osservarsi, con annotazione ed appendice sopra la Stranguria, e con tavole in rame. Milano 1812, in 8. „ 2 30
Brugnatelli L. Elementi di chimica appoggiati alle più recenti scoperte chimiche e farmaceutiche. Pavia 1798, tom. 3 fig. „ 10 00
—— Farmacopea ad uso degli speziali e medici moderni d'Italia, aggiuntavi la tavola della sinonimia delle moderne nomenclature chimiche, e la Tariffa delle preparazioni in questa Farmacopea riportate. Ven. 1810, in 8 fig. „ 2 50
—— Pavia 1802, in 8. „ 4 60
—— Trattato elementare di Chimica generale, appoggiato alle più recenti scoperte, e secondo ai nuovi principj della teoria termossigena ad uso delle Regie Uni-

versità del Regno Italico. Pavia 1810, vol. 4 in 8. fig. lir. 18 00
Brugnatelli. Elementi di chimica. Pavia 1803, vol. 4 in 8. „ 12 00
—— Materia medica vegetabile ed animale, ossia Dizionario compendioso della storia naturale chimica, ec. Pavia 1811, in 8. „ 5 00
Buchan, Gug. Il Conservatore della salute delle madri e dei bambini. Milano 1806, in 8. „ 2 00
—— Medicina domestica. Padova 1800, t. 5 in 8. „ 12 50
—— Napoli 1787, vol. 7 in 12. „ 14 00
Busca, Eman. Dissertazione sopra i danni fisici delle piantagioni vicine alle case. Milano 1804, in 8. „ 1 00
Buscalioni, Tommaso. Saggio sulle febbri intermittenti. Torino 1809, in 8. „ 2 50
Balbis, Jo. Bapt. Materies medica praelectionibus academicis accomodata. Torino 1811, vol. 2 in 8. „ 6 00
Bertossi. Delle Terme padovane, volgarmente dette Bagni d'Abano. Venezia 1759, in 4 fig. leg. franc. „ 4 00
Bertrandi, Ambrogio, Trattato delle operazioni di chirurgia. Torino 1802, vol. 3 in 8. „ 12 00
Bicchierai, Alessandro. Trattato dei Bagni di Montecatini. Firenze 1788, in 4 fig., leg. ol. „ 12 00
Brugnatelli. Farmacopea generale ossia Dizionario delle preparazioni farmaceutico-mediche, ec. aggiuntovi la materia medica delle sostanze vegetabili e animali. Pavia 1814, vol. 3 in 8. fig. „ 17 00
Berthollet, C. L. Saggio di statica chimica trad. di V. Dandolo. Como 1804, vol. 2 in 8, leg. cart. „ 8 00
Brisson. Trattato elementare, ovvero principj di fisica fondati sulle nozioni più certe, tanto antiche che moderne, e confermati dall'esperienza. Venezia 1799-1800, vol. 5 in 8 fig. „ 12 00
Branchi, Giuseppe. Sopra alcune proprietà del fosforo, esperienze ed osservazioni. Pisa 1813, con tav. „ 2 75
Bortolazzi, Gio. Generali pratici ammaestramenti intorno ai Parti per le levatrici di campagna nel territorio Veronese. Verona 1789, in 8. „ 1 50
Bourdet. Cure facili per la pulitezza della bocca e per la conservazione de' denti. Venezia 1790, in 8. „ 1 00
Brera. Memorie fisico-mediche sopra i principali vermi del corpo umano vivente, e le così dette malattie verminose per servire di supplimento e di continuazione alle Lezioni. Crema 1811, in 4 fig. „ 18 00
Bellini. Opera omnia. Venezia 1747, in 4. „ 3 00

Bucellati, Luigi. L'essenza delle malattie desunta dalla causa prossima, ossia elementi di un nuovo sistema di medicina teorico-pratica appoggiato alle sole leggi della fisica animale. Parma 1815, e Milano 1817, vol. 3 in 8. lir. 6 00

Biermayer. Musaeum anatomico-pathologicum nosocomii universalis Vindobonensis. Vindobonae 1816 in 12. „ 3 00

Baume. Elementi di farmacia teorico e pratica. Venezia 1805, in 4. „ 4 00

Boyer. Trattato delle malattie chirurgiche, e delle operazioni che loro convengono. Firenze 1815, vol. 4 in 8. „ 20 00

Bellotti, Luigi. Osservazioni sui nuovi metodi per far il Chermes minerale e solfo dorato d'antimonio proposti da Girolamo Ferrari. Milano 1817, in 8. „ 00 50

C

Caldani. Istituzioni anatomiche trad. dal Castellani. Brescia 1807, tom. 4 in 8. „ 10 00

Callissen, Enr. Principj del sistema della chirurgia moderna, trad. di Ant. Cappuri, con aggiunte. Bologna 1796-801, vol. 7 in 8, l'ultimo de' quali contiene la teoria della diversità dei parti con rami. „ 17 50

Callopistria (la) ossia la chimica diretta al bello del mondo elegante del dottor Bart. Trommsdorff, trad. del dott. Gio. Pozzi. Milano 1816, in 12. „ 2 00

Carey. Descrizione della febbre gialla di Filadelfia, trad. dall'inglese. Genova 1804, in 8. „ 1 15

Carminati, Igiene. Terapeutica e materia medica, trad. e compendiate dal dottor Enrico Acerbi. Milano 1813, vol. 2 in 8. „ 5 50

Castor, Durante. Il Tesoro della sanità. Bergamo 1788, in 8. „ 2 50

Celsi, Corn. De medicinae, libri octo ex recensione Leonardi Targue, editio altera acuratior cui accedit Lexicon Celsianum. Veronae 1810, in 4. „ 18 00

—— In carta grande. „ 20 00

Cerri. Osservazioni intorno al saggio medico-politico sulla pellagra del Medico G. B. Marzari. Mil. 1811 in 8. „ 00 50

—— In carta fina. „ 00 60

Cerulli, Giuseppe. Riflessioni intorno ai mali apopletici. Napoli 1806, in 8. „ 4 00

Chaptal. Chimica applicata alle arti, trad. dal francese. Napoli 1808, vol. 4 in 8. „ 18 00

—— Napoli 1792, vol. 5 in 8. „ 20 00

Castellet. Istituzioni di fisica indiritte a suo figliuolo. Venezia 1743, in 8 fig. lir. 3 00

Chiappari, Giuseppe. Lezioni di Ostetricia per l'insegnamento delle allieve levatrici. Mil. 1812, in 8 fig. „ 5 00

—— Manuale dei chirurghi, medici, speziali, levatrici, ec. Milano 1812, in 8. „ 2 50

Chiarugi. Fisica dell'Uomo, ossia corso completo di medicina interna ed esterna, per uso degli Uffiziali di sanità. Firenze 1811, vol. 2 in 8. „ 7 00

—— delle malattie cutanee sordide in genere ed in ispecie. Firenze 1807, vol. 2 in 8. „ 7 00

—— della Pazzia in genere ed in ispecie. Firenze 1808, vol. 1. „ 3 50

Chirurgo (il) Cacciatore militare, con figure. Bologna 1798, in 8. „ 2 00

Chrestien. Osservazioni sopra un nuovo rimedio nella cura delle malattie veneree e linfatiche, trad. di Giuseppe Chiappari. Milano 1811, in 8. „ 2 00

Cirilli, Dominici. Tractatus de pulsibus. Neapoli 1802, in 8. „ 2 50

Codice di sanità e di lunga vita di Sanclair trad. in Italiano. Pisa 1811, in 8. „ 6 00

Colli, Giuseppe. Osservazioni su i Bagni di Trescore nell'estate 1809. Milano, in 8. „ 2 30

Commentarii de rebus in scientia naturali et medicina gestis. Lipsiae 1752-55, vol. 4 in 8, leg. olan. „ 24 00

Comparetti, Andrea. Riscontri medici delle febbri larvate periodiche perniciose. Padova 1791, v. 2 in 8. „ 6 00

—— Dinamica degl'insetti, ivi 1800, vol. 2 in 8. „ 6 00

—— Osservazioni sulle proprietà della china del Brasile, ivi, in 8. „ 1 15

—— Saggio della scuola clinica nello spedal di Padova. Padova 1793, in 8 fig. „ 2 50

—— Riscontro clinico nel nuovo spedale, regolamenti medico-pratici, ivi 1799, in 8 con fig. „ 2 50

—— Prodromo di fisica vegetabile, ivi, v. 2 in 8. „ 2 50

—— Observationes dioptricae, et Anatomicae comparatae. Padova 1791, in 4 cum fig. „ 2 50

—— Observationes opticae de luce inflexa, et coloribus, ibid. in 4 fig. „ 2 50

—— Observationes anatomicae de aure interna comparata, ibid. in 4 fig. „ 6 00

Compendio d'un corso di lezioni di fisica sperimentale di Giorgio Atwood, trad. da Gregorio Fontana. Venezia 1784, in 12. „ 2 00

—— di cognizioni veterinarie a comodo de' medici e chirurghi di campagna. Milano 1795, in 8. „ 2 00

Courcelles, Dav. Corn. des Icones musculorum plantae pedis eovumque descriptio. Amst. 1760, in 4 fig. lir. 2 00
Crilli. Formulae medicamentorum usitatiores. Napoli, 1791, in 8. „ 4 00
Cullen, Guglielmo. Trattato di materia medica. Padova 1800, vol. 6 in 8. „ 18 00
—— Elementi di medica pratica. Venezia 1796, vol. 4. in 8. „ 10 00
—— Synopsis Nosologiae metodica continens genera morborum precipua definita additis speciebus cum harum et Sauvagesio Synonimis, etc. Taurini 1812, in 12. „ 3 50
—— Venezia 1795, vol 2 in 8. „ 3 50
Cerri, Giuseppe. Trattato della pellagra, malattia che desola le popolazioni di campagna del Regno d'Italia. Vol. I. contenente tutto ciò che di più pregievole si è scritto e praticato per domare sì fatto malore. Milano 1807 in 8. „ 2 70
Campana, Antonio. Farmacopea ferrarese. Firenze 1808, in 8. „ 4 00
Cadogan, Guglielmo. Sopra il vitto e il governo de'bambini, lettera per uso e istruzione delle madri. Venezia 1792, in 8. „ 1 35
Caldani. Icones anatomiae quotquot sunt celebriores ex optimis neotericorum operibus etc. etc. Venetiis 1801 e seg. Volumi 4 in fog. di tavole, e vol. 4 in 4 di spiegazioni. „ 548 00
Cardani, Hieronymi. Opus novum cunctis de sanitate tuenda, ac vito producenda studiosis apprime necessarium: in quatuor libros digestum. Romae 1580, in f. „ 5 00
Cotunnii, Dominici. De sedibus variolarum. Neapoli 1769, in 4 fig. „ 3 00
Colla. Saggio elementare su l'arte ostetricia. Parma 1800, in 8. „ 4 00
Compagnoni. La chimica per le donne. Venezia 1805, vol. 2 in 8. „ 5 00

D

Dalla Decima, Angelo. Trattato di Geologia. Venezia 1816, in 8, *bella edizione.* „ 3 50
Dandolo, Vinc. Fondamenti della scienza fisico-chimica. Venezia 1802, vol. 1 in 8. „ 6 00
—— idem, volumi 2 in 8. „ 8 00
Delaval. Ricerche sperimentali sulle cagioni del cangiamento di colore ne' corpi opachi e colorati. Milano 1779, in 8. „ 2 50

Delavam. Physiologie d'Hippocrate extraite de ses oeuvres. Paris 1802, in 8. lir. 5 00
Defelici, Mariae. Ratio medendi. Ticini 1800, in 8. » 3 50
De praecipuis graecorum et romanorum in die, teticam meritis. In 8 sine loci et anni. » 4 00
Desault, P. G. Opere chirurgiche, ossia esposizione della dottrina e della pratica, pubblicate da Bichat. Pavia 1802-3, vol. 6 in 8 fig. » 18 00
—— Firenze 1802, vol. 7 in 8. » 15 00
Devecchi, Dom. Trattato elementare di fisica. Firenze 1806, vol. 2 in 8. » 9 00
Dickinson. Ricerche su le febbri. Venezia 1804, in 8. » 2 00
Dictionnaire de chirurgie. Paris 1767, vol. 2 in 8. » 8 00
—— raisonné d'anatomie et de physiologie. Paris 1766, vol. 2 in 8. » 10 00
—— portatif de santé. Paris 1765, vol. 2 in 8. » 8 00
Dissertationes in scorbutum, etc. auc. Lamothe. Mantuae 1807, in 8. » 1 15
Dizionario enciclopedico di chirurgia, tradotto dal francese in italiano, ed accresciuto di aggiunte e note di Cesare Ruggieri. Padova 1810, vol. 6 in 4. » 45 00
—— Chirurgico comunicato ai compilatori dell'enciclopedia da Louis. Venezia 1794, vol. 4 in 8. » 12 00
—— Pratico medico cerusico farmaceutico-chimico medico botanico di James. Venezia 1794, tom. 3 in 8. » 7 00
—— Compendioso di sanità che contiene l'esatta descrizione delle umane malattie, comprese pur quelle degli artetici, e della gente applicata e sedentaria, ec. Venezia 1778, vol. 4 in 8. » 10 00
—— Portatile di Fisica, che contiene le scoperte più interessanti di Cartesio e di Newton, di Paulian ec. Venezia 1794, vol. 2 in 8. » 6 50
—— In mezza legatura. » 8 50
—— di Chimica di P. G. Macquer, tradotto da Gio. Antonio Scopoli. Pavia 1783-84, vol. 10 in 8, legatura francese. » 35 00
—— Pavia 1783-84, vol. 9 in 8. » 22 50
Doeveren. Primae Lineae de cognoscendis mulierum morbis in usum academicor. Ticini 1787, in 8. » 1 50
Dolcini, Ang. Guida delle levatrici. Berg. 1810, in 8. » 2 50
Donato. Riflessioni sulla cagione fisica delle febbri di mutazione. Napoli 1802, in 8. » 1 00
Dran (le) Parallele des differentes manieres de tirer la Pierre hors de la vessie. Paris 1730 in 8. » 3 00
Dufouart. Analisi delle ferite d'armi da fuoco e della loro cura. Napoli 1804, vol. 2 in 8. » 6 50

Donegana. Della Pupilla artificiale, ragionamento corredato di osservazioni e rami. Milano 1809, in 8. lir. 2 30
Dalla Decima. De facultatibus remediorum recte investigandis specimen. Venezia 1813, in 8. » 1 75
Doveri (i) dell'Uomo riguardo alla propria salute dettati dalla natura, ossia la maniera di conservarsi sano sino ad una estrema vecchiezza senza mai far uso di medicamenti. Roma 1795 in 8. » 3 00
Dumas, Carlo Luigi. Dottrina generale delle malattie croniche ec. Firenze 1813, vol. 3 in 8. » 9 00
Dictionnaire universel de Medecine, de Chirurgie, de Chymie, de Botanique, d'Anatomie, de Pharmacie, d'histoire naturelle etc. traduit de l'anglois, de James, par Diderot, Eidous et Toussaint etc. Paris 1646 48, vol. 6 in fol. leg. ol. » 120 00
Disputationes anatomicae chirurgicae, auctore Wohlfflart = Gottlieb = Buchholz = Boehmero = Hoffmann = Gottlieb = Reichel = Plaz etc. Lipsiae 1748 in 4 fig. » 8 00
Davy. H. Elementi di filosofia chimica, traduzione italiana corredata di note dai professori Brugnatelli e Configliacchi. Milano 1814, vol. 2 in 8 figurato. » 8 00
—— Traduzione di G. Moretti e di G. Primo. Milano 1814, vol. 1 e 2. » 8 00
Darwin. Dei movimenti retrogradi del sistema sorbente. Pavia 1802, in 12. » 1 35
De' Romani, Giovanni. Memoria storico-critica sull'invenzione dell'Apparecchio Grande. Casalmaggiore 1816, in 8. » 1 25

E

Ecuyer. Livre de la grande maréchallerie ou remèdes experimentés pour la guérison des chevaux. Lausanne 1792, in 8. » 2 30
Educazione fisica della figliuolanza nella parte che riguarda la bevanda ec. Torino 1789 in 8. » 2 00
Eller, Jo. Theodori. Observationes de cognoscendis et curandis morbis, praesertim acutis. Venetiis 1767, in 8. » 3 00
Eugaleno, Severino. De Scorbuta. Venetiis 1766 in 8. » 2 50
Elementi di Anatomia esterna. Firenze 1813 in 8, carta vel. fig. » 10 00

F

Facheris, Giacomo. Delle malattie più comuni del dipartimento del Serio. Bergamo 1804 in 8. » 1 75

Fasola, Francesco, Osservazioni su le principali malattie delle Donne. Vigevano 1811, in 8. lir. 1 75
Fanzago, Francesco. Storia del mostro di due corpi che nacque sul Bresciano. Padova 1803, in 4 fig. » 2 50
—— Memoria storica e ragionata sopra l'innesto del vajuolo vaccino. Padova, 1801, in 8. » 1 15
Ferace, Salvino. Ragguaglio ragionato dell'uso fortunato dell'unguento mercuriale nel vajuolo, in 8. » — 60
Franceschi. Saggio sull'uso de' bagni per servire d'introduzione alla storia de' bagni di Lucca. Lucca 1811, in 8. » 2 50
Frank, Giuseppe. Viaggio a Parigi e per una gran parte dell'Inghilterra e della Scozia per quanto concerne spedali, carceri, stabilimenti di pubblica beneficenza e d'istruzione medica. Milano 1813, vol. 2 in 8. » 6 00
—— Osservazioni teorico pratiche sui principali fondamenti della medicina, traduzione di G. Zandonati. Parma 1804, tom. 2 in 8. » 4 60
—— Ratio instituti clinici ticinensis a mense januario usque ad finem junii anni 1795. Venetiis 1799, vol. 2 in 8. » 3 50
—— De curandis hominibus morbis. Epitome. De Profluviis. Vig. 1807, vol. 2 in 8. » 5 00
—— Idem ibid. Taurini 1809, vol. 2 in 8. » 5 00
—— Idem. De retentionibus. Taurini 1812, in 8 pic. » 5 00
—— Sistema completo di Polizia medica, traduzione dal tedesco. Milano 1808, vol. 10 in 8. » 23 00
—— Interpretationes clinicae observationum selectarum quas ex diariis suis accademicis ad propriam epitomen de curandis hominum morbis illustrandam collegit, editio prima italica. Mediolani 1812, in 8. » 4 00
—— Osservazioni teorico-pratiche sui principj fondamentali della medicina. Parma 1804, vol. 2 in 8. gr. » 5 00
—— Spiegazione della dottrina medica di Brown. Firenze 1802, vol. 2 in 8. » 3 50
Fanzago, Francesco. Il Bagno de' Bambini. Padova 1801, in 8. » 2 00
Fritze, Gio. Federico. Compendio sulle malattie veneree tradotto dal tedesco di G. B. Monteggia. Milano 1806, in 8. » 2 30
Franck. Manuale di Tossicologia, ossia Dottrina de' veleni e contravveleni, traduzione di Giuseppe Matthey. Milano 1810, in 8. » 2 30
—— Detto in mezza legatura. » 3 00
Favre. Sulle falsificazioni delle sostanze medicinali e de' mezzi di scoprirle, traduzione italiana di Luigi Coma-

schi, con aggiunta di nuovi articoli e note tratte dalle opere del chiarissimo professore Brugnatelli. Milano 1813, in 8. lir. 2 30

—— In carta fina. » 2 75

Fattori, S. Guida allo studio della anatomia umana. Pavia 1807-1808, vol. 2 in 8. » 10 00

Frank, Gio. Pietro. Epitome, de curandis hominum morbis. Mediolani 1813, vol. 8 in 8. » 20 00

Fourcroy. Elémens d'histoire naturelle et de Chimie. Paris an II, vol. 5 in 8. » 20 00

—— Avvertimenti importanti a' Padri e alle madri di famiglia sulla educazione fisica de' loro figliuoli, ove si comprende la storia naturale della prima età dell'uomo. Venezia 1782, vol. 2 in 8. » 3 00

Flajani, Giuseppe. Collezione di osservazioni e riflessioni di chirurgia. Roma an. VI, vol. 4 in 8. » 20 00

Frank, Pietro. Della maniera di curare le malattie umane. Traduzione dal tedesco, con note. *Pubblicati i vol.* I. II e III. Pisa 1815-16 in 8 e seguenti; per volume. » 2 50

Farmacopea ad uso de' poveri. Venezia 1797 in 12. » — 75

Fistole (delle) lacrimali, con riflessioni chirurgiche ed anatomiche di Sebast. Melli. Venezia 1740, in 8. » 1 50

Fattori, Santo. De' Feti che racchiudono Feti detti volgarmente gravidi. Pavia 1815 in foglio, fig. » 15 00

Fanzago. Memorie sulla Pellagra. Padova 1815, vol. 2 in 8. » 6 00

Frank, Luigi. Memorie sul commercio dei Mori al Cairo, e sulle malattie alle quali eglino vanno soggetti quando vi arrivano. Parma 1816, in 18. » — 75

—— Sistema completo di polizia medica. Milano, volume decimo in 8, *e continua*; per volume. » 2 30

Fanzago. Institutiones pathologicae. Patavii 1816, vol. 2 in 8. » 6 00

G

Gallini, Stefano. Nuovo saggio d'osservazioni fisiologiche. Padova 1807, in 8. » — 75

—— Saggio di osservazioni concernente i nuovi progressi della fisica del corpo umano. Padova 1792, in 8. » 4 00

Ghilini, Thomas. Ex Metaphysica Mathesi, et physica, propositiones. Mediolani 1805, in 4 fig. » 2 00

Girtanner. Trattato delle malattie dei bambini, e della loro educazione fisica. Venezia 1803, vol. 2 in 8. » 6 00

—— Trattato sopra le malattie veneree. Venezia 1802, tom. 4 in 8. » 12 00

Girtanner. Trattato delle malattie de' bambini e della loro educazione fisica, coll'aggiunta di un articolo sull'innesto della vaccina. Venezia 1803, tom. 2 in 8. lir. 6 00

Grant. Ricerche sopra le febbri ec., colle riflessioni del dottor Curry. Bassano 1787, vol. 3 in 8. » 8 00

Gregory, Giovanni. Lezioni sopra i doveri e le qualità di un medico. Venezia 1795, in 8. » 1 15

Grimaldi, G. Cav. Saggio fisico-chimico sull'aria atmosferica di Lucca. Lucca 1812 in 8. » 3 00

Guelfi, Bartolomeo. Nuovo sistema d'ord. per perfezionare, e per meglio esercitare la pratica medica. Venezia 1783, in 8. gr. » 3 50

Guillaume. Traité complet de Chirurgie, contenant des observations et des reflexions sur toutes le maladies chirurgicales, et sur la maniere de les traiter. Paris 1732, vol. 4 in 12. » 10 00

Guyton Morveau. Metodo per purgare le arie infette, e per preservarsi dalle malattie. Firenze 1804 in 8. » 1 00

Grassetti. Dell'Aria Ravennate. Ravenna 1809 in 8. » 2 00

Guelfi, Bartolomeo. Nuovo sistema d'ordine per perfezionare e per meglio esercitare la pratica medicina. Venezia 1783, vol. 2 in uno in 8. » 4 00

Ghioni. Descrizione di un tumore rinvenuto in un cervello umano, con alcune idee relative alla paralisi apopletica. Parma 1800, in 8. » 1 15

Galli, Antonio. Trattato generale de' parti naturali, nonnaturali e contronaturali del sig. De la Motte, con note del sig. Petit. Parma 1801-1803, vol. 2 in 8. » 9 00

Ghioni. Saggio filosofico clinico su l'influenza della Chirurgia nell'arte medica, tratto da' principj dell'odierna chimica. Parma 1801, in 8. » 2 50

—— Memoria sopra le dette spine. Parma 1798 in 8. » 2 00

Gennari. De Peculiari structura cerebri non nullisque ejus morbis. Parmae 1782, in 8 fig. » 3 50

Gardanne. Méthode sure de guérir les maladies Vénériennes par le traitement mixte. Paris 1803, in 8. » 6 00

H

Haen, Antonii. (de) Theses Pathologicae de Haemorrhoidibus. Viennae 1759 in 8. » 1 50

Haller, Alberti. Primae lineae Physiologicae, etc. Venetiis 1754, in 8. » 3 00

Hallerus, Albertus. Disputationes Phisico-medico, anatomico-chirurgico. Napoli 1767, vol. 10 in 4. » 40 00

Hamilton. Trattato delle malattie delle donne e dei bambini. Venezia 1802, vol. 2 in 8. lir. 5 50

Harles. Sul pericolo della propagazione della febbre gialla in Europa, e su i mezzi più certi ed efficaci di prevenirlo. Milano 1804, in 8. » 00 75

Helvetius. Traité des maladies les plus frequentes, et des Rémedes propres à les guerir. Paris 1756, vol. 2 in 12 rél. » 6 00

Henry. Manuale di chimica teorica, ad uso dei licei del Regno d'Italia. Milano 1808, in 8. fig. » 3 00

Hildenbrand. Initia istitutionum clinicarum seu prolegomena in praxin clinicam. Vercelli 1807, in 8. » 3 00

Horn. Ern. Saggio di osservazioni cliniche raccolte nei viaggi di Germania, Svizzera e Francia. Firenze 1803, tom. 4 in 8. » 10 00

Hufeland. L'arte di prolungare la vita umana, trad. dal tedesco di Luigi Careno. Venezia 1799, vol. 2 in 8 » 6 00

Hales. Statica de' vegetabili ed Analisi dell'aria. Napoli 1756, in 8. fig. » 5 00

Haller. Dissertazione intorno la natura sensibile ed irritabile delle parti del corpo animale. Venezia 1789, in 8. » 2 00

Halleri. Opuscula patologica. Lausanne 1768, in 8. fig. » 5 00

Herrenschwand, Gianfederico. Trattato delle principali e più frequenti malattie esterne ed interne. Bassano 1792, in 8, 2 vol. » 8 00

I

Jacopi, Giuseppe. Memoria, se convenga la paracentesi in caso di timpanite peritoneale, e nella intestinale. Milano 1812, in 8. » 1 50

James's, Robert. Dictionnaire universel de medicine, etc. trad. de l'anglais par Diderot, Eidous et Toussainet, revu et augmenté par Julien Busson. Paris 1746-48, vol. 6 in fol. » 120 00

Igéa, ovvero l'arte di conservar la salute, Poema inglese trad. in italiano da Lazzaro Papi. Livorno 1806 in 8. » 1 75

Jones. Ricerche sullo stato della medicina secondo i principj della filosofia induttiva, ec. trad. di Giuseppe Franck. Venezia 1803, in 8 tom. 2. » 4 00

—— Pavia 1795, vol. 2 in 8. » 6 00

Istruzioni mediche per le genti di campagna. Bassano 1785, in 8. » 1 50

Izarn. Manuale del Galvanismo adattato alla fisica, alla chimica e alla medicina. Firenze 1805, in 8 fig. » 4 00

Jacopi, Giuseppe. Prospetto della scuola di chirurgia pratica della R. Università di Pavia per l'anno scolastico 1811-1812. Milano 1813, vol. 2 in 8, con rami. lir. 5 88

Jurine. Mémoire sur l'Angine de poitrine, Paris 1815; in 8. » 7 50

Jacopi, Giuseppe. Elementi di fisiologia e notomia comparativa. Pavia 1811, vol. 3 in 8. » 10 50

Klaproth. Dizionario di Chimica trad. da Giuseppe Amoretti. Milano 1811-14, vol. 4 in 8. » 28 65

L

Laffecteur. Traité des maladies vénériennes. Paris 1807; in 8. » 6 00

—— Osservazioni sopra la storia e gli effetti del Rob. anti-sifilitico. Parigi, in 8. » 4 00

—— in Francese, Paris, in 8. » 4 00

—— Traité des maladies physiques et morales des femmes. Paris, in 8. » 4 00

Lamarck. Récherches sur les causes des principaux faits physiques. Milano 1795, vol. 2 in 12. » 4 00

Lamanis, Gabriele. Introduzione alla scienza chimica, in cui si dimostrano le sue applicazioni ai diversi rami delle umane conoscenze. Napoli 1806, in 8. » 1 75

Lavagna, Franc. Annotazioni critiche sovra i rimedj chiamati contro-stimolanti. Genova 1809, in 8. » 1 15

Lavoisier. Trattato elementare di chimica, trad. di Vinc. Dandolo. Venezia 1796, vol. 4 in 8 fig. » 12 00

Lessico. Fisico-chimico farmaceutico. Fir. 1807, in 8. » 4 00

Lettera al medico Tettoni riguardante il segno diagnostico della diatesi stenica, e quello dell' astenica, con alcune riflessioni del medico Calatrani, Milano 1807, in 8. » 00 50

Léveillé, G. B. F. Memoria sulle malattie che affettano le estremità delle ossa dopo le amputazioni degli arti. Pavia 1803, in 8. » 1 50

—— Sulla Cateratta, lettera. Pavia 1803, in 8. » 00 75

Lezioni sulle malattie delle ossa del sig. Boyer, ridotte in un trattato completo da Anthelmo Richerand. Napoli 1805, vol. 2 in 8 fig. » 8 00

Lymphae circulatio. Caput ex decade prima seu ratione clinices ultimis decem ab hinc annis extractum. Parmae *Bodoni*, an. 12, in 8. » 4 00

Leroy. Istituzioni di Anatomia comparativa degli animali domestici, o sia compendio di Lezioni anatomiche, ec. Milano 1810, vol. 3 in 8. » 15 50

Leonardi, Filippo. Elementi di Chirurgia. Roma 1814, in 8 (per associazione) pubblicato il vol. I e II. lir. 9 20

Leroy. Compendio teorico-pratico d'istruzioni veterinarie per casi d'epizoozie, ec. Milano 1815, vol. 2 in 8. » 9 00

—— La Médecine naturelle à la portée de tous les malades, etc. Paris, in 12. » 3 00

Libes, A. Trattato elementare di fisica, trad. dal francese da Luigi Baroni. Venezia 1813, vol. 2 in 8. » 10 00

Lieutand, Giuseppe. Compendio della medicina pratica che contiene l'istoria delle malattie e maniera di trattarle. Bassano 1806, vol. 2 in 8. » 3 50

Lettera di un chirurgo al dottor Mauro Rusconi, e risposta di quest'ultimo al chirurgo, ec. Pavia 1817, in 8. » 1 15

M

Macquer. Elementi di chimica teorica e pratica. Venezia 1781, vol. 4 in 8 fig. » 10 00

Mahon. Medicina legale e polizia medica. Milano 1809, vol. 4 in 8. » 9 00

May. Stolperto, o sia il Giovine Browniano al letto dell'ammalato. Padova 1801, in 8. » 2 50

Majocchi, Domenico. Memoria medico-politica sulla necessità di meglio provvedere ai bisogni delle gravide, partorienti, puerpere e neonati. Pavia 1802, in 8. » 2 50

Malacarne, Vincenzo. Prime linee di chirurgia. Venezia 1794, in 8. » 3 00

—— Encefatolomia di alcuni quadrupedi. Mantova 1795, in 4. » 1 50

—— Ricordi d'anatomia traumatica pubblicati ad uso de' giovani chirurghi militari di terra e di marina. Venezia 1794, in 4. » 5 00

—— Dei chimici reattivi. Brescia 1810, in 8. » 1 53

—— Della retta preparazione de'eriterj o reattivi chimici. Milano. 1813, in 8. » 3 83

Marc. Riflessioni generali intorno ai veleni, ed al modo con cui agiscono sul corpo umano. Erlangen 1795, in 8. » 2 50

Marcard, Enr. Mattia. Della natura e dell'uso de' Bagni, trad. dal tedesco. Pavia 1802 in 8. » 2 30

—— De la nature et de l'usage des Bains. Paris 1801, in 8. » 4 00

Marcus. Esame del sistema di medicina di Brown per mezzo dell'esperienza al letto dell'ammalato. Firenze 1802, vol. 2 in 8. » 6 50

Martin. Saggio sulle vie di comunicazione del veleno sifilitico, e sulla cura generale atta a distruggerlo, con alcune osservazioni pratiche. Venezia 1802, in 8. lir. 00 75

Melandri. Elementi di chimica generale redati dal corso annuale che si dà nella R. Università di Padova. Padova 1809-10, vol. 2 in 8 (continua). » 10 50

Mémoires sur les fiévres pestilentielles et insidieuses du Levant avec un aperçu phisique et medical du Sady; par Pugnet. Lyon 1802, in 8 fig. » 4 00

Mercurialis, Hieronymi. De morbis Puerorum. Venetiis 1583 in 4. = De Venenis et morbis venenosis. Venetiis 1584, in 4. » 4 50

—— De morbis cutaneis et omnibus corporis humani excrementis tractatus. Venetiis 1601, in 4. » 3 50

Mertens, De Caroli. Observationes medicae. Ticini 1791, vol. 2 in 8. » 5 00

Metodo preservativo e curativo della febbre gialla, estratto dalle opere di Carey, Rush, Valentin, Smith, Guyton-Morveau ec., e dalle più recenti descrizioni della malattia di Livorno. Milano 1804, in 8. » 1 15

Metzger, Gio. Daniello. Compendio di Polizia Medica trad. dal tedesco di Carlo Pietro Ferrari. Pavia an. VII, in 8. » 2 30

—— Venezia 1808, in 8. » 1 75

Milman. Ricerche sopra l'origine e la sede dello scorbuto e delle febbri putride. Trad. da Riccobelli. Venezia 1803, in 8. » 1 50

Mojon B. Leggi fisiologiche. Edizione seconda. Genova 1810, in 8 fig. » 4 00

Monteggia, G. B. Annotazioni pratiche sopra i mali venerei. Milano 1794, in 8. » 2 50

—— Istituzioni chirurgiche. Milano 1813 al 1816, vol. 8 in 8. » 30 00

Montini, Francesco. Saggio di Osservazioni e Riflessioni Chirurgico Pratiche. Lodi 1808, in 4. » 1 50

Morando, Morando. Della cura preservativa della Rabbia canina. Ancona 1755, in 8. » 1 50

Moratelli. Lezioni di fisica moderna ad uso della gioventù. Venezia 1803, vol. 4 in 8 fig. » 12 00

—— Milano 1805, vol. 4 in 8 fig. » 15 00

Moreschi, Alessandro. Sul sistema cranioscopico, discorso. Bologna 1807, in 4 fig. » 2 00

Morveau Guyton. Metodo per purgare le arie infette e per preservarsi da tutte le malattie contagiose, ed estratto di notizie relative al metodo stesso di Cadet de Veaux; con esperienze del sig. Paroletti; aggiuntovi il modo

di disinfettare gli edifizj ed i mobili appestati; usato a Napoli nello scorso anno, e tratto dall'opera di F. Romani, pubblicata in occasione di quella pestilenza. Milano 1817, in 8 con due tavole col. lir. 1 00

Moscheni, Domenico Luigi. Esame fisico chimico intorno alla natura, e proprietà dell'aria infiammabile paludosa. Lucca 1788 in 8. » 1 50

—— De' Bagni di Lucca. Lucca 1792, in 8. fig. » 4 60

Musae, Antonii qui Augusti Cesaris Medicus fuit Fragmenta quae extant. Collegit nunc primum, praefatus est, commentarios, et notulas addidit Florianus Caldani. Bassani 1800, in 8. » 3 00

Manicone, Michelangelo. La fisica Appula. Napoli 1807, vol. 5 in 8. » 15 00

Manuale Antisifilitico, o il medico di sè stesso nella cura delle malattie veneree; opera del sig. De Cezan. Napoli 1805, in 8. » 2 50

Matthioli, Petri Andreae. Commentarii in libros sex. Pedacii Dioscoridis de Medica Materia. Venet. apud *Valgrisium* 1554 in fol. fig., leg. fr. » 18 00

Marabelli, Francisci. Apparatus Medicaminum nosocomiis, ac generatim curatione aegrotorum pauperum maxime accommodus. Brixiae an. 6, in 12. » 3 00

—— Apparatus Medicaminum ad usum nosocomii ticinensis. Ticini in 12. » — 75

Monza. Elastico compressore dell'Ernie inventato per quelle nelle quali riescono inutili i noti ripari. Parma 1787, in 8 fig. » — 75

Mojon. Corso Analitico di Chimica, terza edizione corretta ed aumentata. Livorno 1815, vol. 2 in 8. » 7 00

Mari, Giuseppe. Malattie ragionate. Napoli 1790-93, vol. 3 in 8. » 6 00

Mantovani. Saggio della Teoria del Controstimolo, e Ramazzini sull'abuso della China. Codogno 1816 in 8. » 2 50

—— Notizia sulla recente invasione di un Tifo contagioso. Padova 1816, in 8. » — 50

Mathey. Nouvelles recherches sur les maladies de l'esprit, précédés de considérations sur les difficultés de l'art de guérir. Paris 1816, in 8. » 6 00

N

Nessi, Giuseppe. Arte ostetricia teorico pratica. Pavia 1779, in 8. » 2 50

—— Instituzioni di Chirurgia. Venezia 1795, vol. 4 in 8. » 10 00

Nicholson, Guglielmo. Introduzione alla filosofia naturale. Firenze, vol. 3 in 8 fig. lir. 9 00

Nollet. Essai sur l'electricité des corps. Paris 1746, in 8 fig. » 3 00

Nannoni, Angelo. Trattato chirurgico delle malattie delle Mammelle. Venezia 1763, in 12. » 1 15

Nollet. Esperienze fisiche, opera che serve di continuazione e compimento alle di lui Lezioni di fisica sperimentale. Venezia 1783, vol. 4 in 8. » 7 00

Nani, Antonio. Storia naturale della Carolina di Corsica. Milano 1813, in 4 fig. col. » 2 00

Nessi, Giuseppe. Discorso accademico intorno all'uso dell'Acqua come rimedio interno ed esterno. Pavia 1811, in 8. » 2 00

O

Odier. Memoria sopra l'inoculazione della Vaccina in Ginevra. Padova 1801, in 8. » 1 00

Orus, Giuseppe. Trattato medico-pratico di alcune malattie interne degli animali domestici. Bassano 1793, in 8. » 3 50

Osservazioni odontalgiche sulle cause della caria, con un appendice sulla formazione della doppia serie dei denti umani e sull'origine della distruzione della radice dei denti lattei, di Vittorio Cornelio ec. ec. Torino 1815, in 8. » 3 25

Odier, L. Lezioni di Medicina pratica trad. di Angelo Dolcini. Milano 1813, in 8. » 5 76

Omodei. Cenni sull'ottalmia contagiosa d'Egitto, e sulla sua propagazione in Italia. Milano 1816, in 8. » 2 50

Ozanam. Cenni sulla teoria e la pratica della dottrina medica del controstimolo. Milano 1816, in 8. » 2 00

P

Palletta, J. B. De Nervis crotaphitico et buccinatorio. Mediolani 1784, in 4 fig. » 1 50

Panazzi, Pietro. Anno clinico ossia storia della clinica della Regia Università di Pavia. Mil. an. X in 8. » 3 00

Parmentier. Trattato sull'arte di fabbricare i siroppi e le conserve d'uva. Firenze 1811, in 8. » 3 50

Pasquali, Samuele. Esame dell'età dell'uomo. Napoli 1805, in 8. » 2 00

Pasta, Giuseppe. Galateo dei Medici. Bergamo 1812, in 8, *bell'edizione in carta velina, leg. bod.* » 5 00

—— Dei Bagni minerali di Trescore. Bergamo 1806, in 8. » 2 30

Pasta, Giuseppe. La tolleranza filosofica delle malattie; osservazioni mediche pratiche. Ven. 1795, in 8. lir. 1 75

Piccoli, Giuseppe, Memoria sulle malattie locali interne. Milano an. VII in 8. » — 75

Pietropoli, Giampietro Etiologia o confutazione di tutti i sistemi adottati nelle scienze fisiche. Milano 1807, in 4. » 5 00

Pignataro, Domenico. Trattato elementare su le febbri. Napoli 1802, in 8. » 2 00

Piquer, André. Traité des fièvres. Amsterdam 1776, in 8. » 4 50

Plenck De' morbi venerei. Venezia 1793, in 12. » 1 50

—— Dottrina de' morbi degli occhi. Venezia 1798, in 12. » 1 50

—— Farmacia chirurgica. Venezia 1797, in 12. » 1 50

—— Opere tutte. Ven. 1795 al 1798, vol. 12 in 12. » 15 00

—— Fisiologia e patalogia delle piante. Bergamo 1797, in 12. » 1 75

—— Materia chirurgica ovvero Dottrina de' Medicamenti soliti usarsi alla cura di mali estremi. Venezia 1802, in 12. » 2 00

—— Tossicologia ossia Dottrina de' veleni, ed i loro antidoti. Venezia 1799, in 12. » 1 75

—— Elementi dell'arte ostetricia. Ven. 1798 in 12. » 1 50

—— Doctrina de cognoscendis et curandis morbis infantum. Viennae 1807, in 8. » 2 50

Ployant, Teresa. Breve compendio dell'arte ostetricia. Napoli 1803, in 8. » 1 50

Porati, Antonio. La Chimica applicata alla farmacia, ad uso della pubblica scuola chimico-farmaceutica di Milano, 1812 14, vol. 5 in 8. » 20 00

—— Farmacopea economica. Milano 1810, in 8. » 2 30

—— Progetto per la formazione delle Nitrerie artificiali. Milano in 8. » — 50

—— Tavole di ragguaglio fra i minori pesi decimali dell'Impero Francese e del Regno d'Italia, e i pesi milanesi ad uso degli Speziali. Milano 1807, in 8. » — 50

Portal, Antonio. Memorie spettanti ai caratteri ed alla cura di molte malattie. Venezia 1803, vol. 2 in 8. » 6 00

—— Osservazioni sulla natura, e sul trattamento della Tisi Polmonare trad. dal francese da Gaspare Federigo. Venezia 1801, vol. 3 in 8. » 6 00

Postiglione, Prospero. Manuale di materia medica vegetabile ed animale per servire di continuazione alla Farmacopea del professore Brugnatelli, con un trattato sul controstimolo. Firenze 1811, in 8. » 3 00

Postiglione, Prospero. Memoria patalogico-pratica sulla natura del Gozzo, e sulla facile maniera di curarlo. Firenze, 1811, in 8. lir. 1 50

Pozzi. Delle Epizoozie dei Bovi, delle pecore, e dei porci, e di alcune altre loro malattie; della rabbia dei Cani e delle regole per impedire la diffusione dei contagi. Milano 1812 in 8. » 5 00

—— La nuova scienza veterinaria. Milano 1802, vol. 2 in 8. » 7 00

—— La Zoojatria. Milano 1807, vol. 4 in 8 fig. » 16 00

—— Del Moccio e del Ciumorro dei Cavalli. Milano 1807, in 8. » — 50

—— Discorsi sulla trasfusione del sangue e dell'injezione de' rimedj nelle vene ec. Milano 1813 in 8. » — 75

Prato, Anselmo. Osservazioni sull'uso del salasso. Milano 1812, in 8. » 2 30

—— Memoria sui cangiamenti introdotti nella medicina dai sistemi di Brown, e dal controstimolo, pubblicata da Giacomo Franceschi. Lucca 1813, in 8. » 3 00

Preliminari di una pace medica ossia alcuni punti di riunione fra Brown e suoi avversarj. Venezia 1800, in 8. » 1 50

Presciani, Giovanni. Discorsi elementari di anatomia e fisiologia. Milano 1794-96, vol. 2 in 8 fig. » 4 60

Principj generali sul Parto preternaturale. Parma 1800, in 8. » 4 00

Pugnet. Memorie sulle febbri maligne e pestilenziali del Levante, con un quadro fisico-medico dell'alto Egitto. Milano 1804, in 8. » 3 50

Poli, Giuseppe Saverio. Elementi di Fisica sperimentale composti per uso della Regia Università. Venezia 18.0, vol. 5 in 8 fig. » 15 00

Pisani, Gio. Giacomo. Storia della dissenteria che regnò epidemica nello spedale militare di Mantova sul finire del 1811, ed al principio del 1812, con alcune considerazioni generali intorno alla natura di questa malattia. Milano 1813, in 8. » 2 00

Pucciardi, Carlo. Riforma dell'innesto del vajuolo naturale sopra la proposta vaccina, ragionamento diretto al comitato di vaccinazione del circondario di Pisa. Pisa 1811, in 8. » 1 15

—— Replica del dottor Francesco Tantini al detto ragionamento. Pisa 1812, in 8 con tavole. » 2 00

Pujati, Giuseppe Antonio. Della preservazione della salute de' letterati e della gente applicata e sedentaria. Venezia 1768, in 8. » 4 00

Prato. Memoria coronata dall'accademia di Lucca, sui cangiamenti introdotti nella Medicina dai sistemi di Brown, e del Controstimolo. Lucca 1814, in 8 lir. 2 30

Pacchionus. Dissertationes phisico-anatomicae de Dura Meninge humana. Roma 1781, in 8. » 2 30

Pozzi, Giovanni. La Medicina è la scienza del moto. Milano anno VII, in 8. » 4 00

—— Materia medica chimico-farmaceutica applicata all' uomo ed ai Bruti. Milano 1816, vol. 2 in 8. fig. » 10 00

Pringle, Giovanni. Osservazioni sopra le malattie di Armata in campagna e in guarnigione, trad. in italiano da Francesco Seras. Bassano 1781, in 4. » 3 00

Porati. Del Chermes minerale e di lui componenti. Milano 1816, in 8. » — 60

Q

Quarin (de). Della maniera di medicar le febbri e le infiammazioni trad. in italiano da Melotti, coll'aggiunta dell' innesto pratico del vajuolo ec., del professore Gatti. Venezia 1796, vol. 4 in 8. » 9 00

Quarin, Josephi. Animadversiones praticae in diversos morbos. Ticini 1787, in 8. » 4 00

R

Rachetti, Gio. Saggio d'osservazioni ed esperienze delle acque antisifilitiche sulle malattie veneree. Crema 1805, in 8. » 1 15

Rahn. Adversaria medico practica. Turici 1779, in 8. » 4 00

Rasori, G. Compendio della nuova dottrina medica di Brown, e confutazione del sistema dello spasmo. Pavia 1792, vol. 2 in 8. » 3 00

—— Venezia 1806, vol. 2 in 8. » 3 00

—— Storia della febbre petecchiale di Genova negli anni 1799-1800; ed alcuni cenni sull'origine della petecchiale. Terza edizione, aggiuntavi una indagine intorno ai comuni errori d'osservazione nella terrapeutica di questa febbre. Milano 1813, in 8. » 4 00

Reziae, Jacobi. Specimen observationum anatomicarum et pathologicarum. Venetiis 1802, in 8. fig. » 2 00

Richerand, Anselmo. Nuovi elementi di fisiologia. Firenze 1808, vol. 2 in 8. » 8 00

—— Nosografia chirurgica. Fir. 1805, vol. 8. in 8. » 20 00

Richter. Elementi di chirurgia, trad. da Tommaso Volpi. Pavia 1794 al 1811, vol. 8 in 8, con rami. » 35 00

S

Sacco. Trattato di vaccinazione con asserzioni sul giavardo e vajuolo pecorino. Milano 1809, in 4 fig. lir. 15 00

Saggio sull'uso de' bagni per servire d'introduzione alla storia de' bagni di Lucca del dott. Giacomo Franceschi. Lucca 1811, in 8. » 2 25

—— Storico della luce in riguardo alla sua influenza sulla complessiva natura, e particolarmente sul corpo umano, oltre alla visione di Giovanni Cristoforo Ebermaier, trad. dal tedesco di Jacopo Panzani. Venezia 1805, in 8. » 3 00

Saliceri, Giuseppe. Vantaggi dell'applicazione del calcolo alla medicina. Teramo 1805, in 8. » 2 00

Sangiorgio. La farmacia descritta secondo i moderni principj di Lavoisier. Milano 1804-1805, vol. 5 in 8. » 22 00

Saxtorph, Matteo. Teorìa della diversità de' Parti trad. in italiano da Gio. Battista Fabbri. Bologna 1801, in 8 fig. » 2 50

Scaramucci, Antonio. Memorie cliniche riguardanti il contaggio del tifo e del morbo fisico, istituite sul nuovo sistema Browniano. Pavia 1807, in 8. » 1 50

Scarpa, Antonio. De penitiori ossium structura. Placentiae 1800, in 8 fig. » 2 00

—— Memoria chirurgica sui piedi torti congeniti dei fanciulli, e sulla maniera di correggere questa deformità. Pavia 1806, in 8 fig. » 4 00

—— Saggio di osservazioni e d'esperienze sulle principali malattie degli occhi. Pavia 1801, in 4. » 12 50

Scopoli, Gio. Antonio. Elementi di chimica e di farmacia. Pavia 1786, in 8. » 4 00

Scoti, Archibaldi-Pictarini. Opuscula medica. Venetiis 1716 in 8. » 4 00

Scuderi, Rosario. Introduzione alla storia della medicina antica e moderna. Venezia 1800, in 8. » 1 50

—— Milano 1800, in 8. » 1 75

Selle, Elemens de pyritologie méthodique. Lyon an 9, in 8. » 4 50

Sigorgne. La nouvelle Chimie sommairement discutée à la portée de tout le monde. Milano 1803, in 8. » — 40

Sinclair. Codice di Sanità e di lunga vita. Pisa 1811, in 8. » 6 00

Spallanzani, Lazzaro. Memorie sulla respirazione. Milano 1805, vol. 2 in 8. » 3 50

Stoll, Maximiliani. Rationis medendi in nosocomio practico vindobonensi. Parisiis 1787, vol. 2 in 8. » 4 00

Störck. Praecepta medico-practica in usum chirurgorum castrensium et ruralium ditionum austriacarum. Viennae 1777, vol. 2 in 8. » 6 00

jusqu' à satiété, les comparaisons avec Cyrus, pour faire croire que le *nouveau Cyrus* était le restaurateur des autels, tandis que, déja sous le Directoire, plus de trente mille églises étaint ouvertes ? Pour la premiére fois, depuis l' établissement du christianisme, a paru le scandale d' un catéchisme rédigé tout exprès en faveur d'un individu (1).

Quand des ministres de l'autel profanaient la louange, est-il surprenant qu'ils aient eu pour imitateurs les préfets, les maires, les conseils de départemens, les colléges électoraux, etc., etc.? De là cette intarissable fécondité d'éloges, dont le *nec plus ultra* est ce blasphême: *Dieu créa Bonaparte et se reposa.* Le temps des révélations est arrivé; l'histoire, contrainte de descendre de sa dignité, attachera au poteau de l'ignominie cette multitude d'adresses de félicitations dictées par la flatterie; souvent mendiées, ordonnées, rédigées dans les bureaux

---

(1) V. *Catéchisme à l'usage de tout les églises de l'Empire Français*, la 7.e leçon, sur le quatrième commandement, où il est dit que » nous devons à » Napoléon l'amour, le respect, l' obéissance, la » fidélité, le service militaire, les tributs, et que » Dieu l'a établi notre souverain; il est son image » sur la terre; il est celui que Dieu a suscité dans » les circonstances difficiles, pour rétablir le culte » public de la religion sainte de nos pères, et pour » en être le protecteur. Il a ramené et conservé » l'ordre public par sa sagesse profonde et active. » Il défend l'Etat par son bras puissant; il est devenu l'oint du Seigneur, et lui résister, c'est se » rendre digne de la damnation éternelle, etc. etc. «

Sabatier. Traité complet d'Anatomie ou description de toutes le parties du corps humain. Paris. 1775, vol. 3 in 12 leg. fr. lir. 12 00
Scherer, Josepho. Tabulae anatomicae quae exhibent Musaei anatomici academiae caes. Reg. Josephinae praeparata Cerea. Vindobonnae (S. A.) in fol. fig. col. lat. ted. » 20 00
Savi, Gaetano. Materia medica vegetabile Toscana. Firenze 1805, in fogl. con 60 fig. » 40 00
Sangiorgio. Storia del Decotto del sig. dottor Pollini, ed uso che di esso se ne può fare nelle malattie veneree, ed in molte altre difficili. Milano 1814, in 8. » — 50
Sauvages. Chef. d'oeuvres ou recueil de dissertations qui ont remporté le prix dans différentes academies, aux quelles on a joints le Noorica Maratre du ch. Linnée. Lyon 1770, vol. 2 in 12. » 6 00
Soemmerring. Malattie de' vasi assorbenti del Corpo umano, ossia dissertazione che riportò il premio dalla Società d'Utrech nell'anno 1794. Vigevano 1803, in 8. » 2 50
Steutzelii. De somno, Diatriba Franc. *grec. lat.* sine anno in 12. » 3 50
Sauvages (de). Trattato de' Veleni che comprende varie dissertazioni mediche. Napoli 1785, vol. 2 in 4. » 10 00
Saggio della Teoria medica del controstimolo. Codogno 1816, in 8. » 1 25
Sprengel. Istoria delle principali operazioni di Chirurgia. Firenze 1815, vol. 2 in 8. » 7 00
Sydenham, Tommaso. Opere mediche volgarizzate da Pietro Carpanelli. Pavia 1816, vol. 2 in 12. lir. 4 50
Sigaud de la Fond. Elémens de Physique théorique et expérimentale. Paris 1787, vol. 4 in 8 avec fig. » 36 00
Scarpa. Trattato delle principali malattie degli Occhi. Pavia 1816, vol. 2 in 8 fig. » 10 00
Tazewel, Guglielmo. Vade-mecum medicum in duas partes divisum. Lutetiae Parisiorum 1798, in 12. » 1 50
Testa, Giuseppe. Discorso inaugurale sull'insegnamento della medicina clinica nel principio del secolo XIX. Bologna 1804, in 8. » 1 50
Tissot. Avvertimenti al Popolo sopra la sua salute. Venezia 1813, vol. 2 in 8. » 4 00
—— Avis au peuple sur la Santé. Lausanne 1777, vol. 2 in 12. » 5 00
Toggia, Francesco. Precetti intorno ad alcune morbose affezioni della milza. Torino anno XII, in 8. » 1 50

NB. *Sarà continuato in altro volume.*